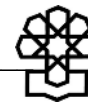

راهکارهای بهبود رتبه ایران
در گزارش «انجام کسب و کار» بانک جهانی
۱. نماگر اجرای قراردادها

به نام خدا

فهرست مطالب

چکیده	۱
مقدمه	۲
۱. جایگاه ایران در نماگر اجرای قراردادها براساس گزارش ۲۰۱۳ «انجام کسب و کار»	۶
۲. تجربیات موفق سایر کشورها در بهبود نماگر اجرای قراردادها	۱۴
۳. راستی آزمایی تحلیلی مراحل مندرج در گزارش «انجام کسب و کار»	۲۰
۴. برنامه های دستگاه های ذیربط برای اصلاح وضعیت موجود در یک سال آینده (خرداد ماه ۱۳۹۲ تا خردادماه ۱۳۹۳)	۵۶
۵. بررسی مقایسه ای طرح ها، لوایح و مصوبات مربوط به اجرای قراردادها	۶۵
۶. راهکارها و پیشنهادهای قانونی - مقرراتی یا اصلاح شیوه اجرای قوانین و مقررات	۷۰
نتیجه گیری و جمع بندی	۸۸
منابع و مأخذ	۹۲

راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی ۱. نماگر اجرای قراردادها

چکیده

در سال‌های اخیر موضوع محیط کسب‌وکار و ارزیابی‌های آن مورد توجه محافل سیاستگذار در ایران قرار گرفته است؛ به طوری که در سیاست‌های کلی و قوانین اقتصادی مصوب سال‌های اخیر مکرراً به عبارت «بهبود محیط کسب‌وکار» اشاره شده است. نماگر «اجرای قراردادها» از پروژه «سهولت کسب‌وکار» بانک جهانی که به محیط حقوقی و اداری کسب‌وکار می‌پردازد، ابعاد موانع اجرای قراردادها از طریق مراجعه به دادگاه را برجسته می‌کند و ضمن کمک به شناسایی ریشه‌های موانع، توصیه‌هایی به سیاستگذاران در طراحی اصلاحات ارائه می‌کند. منظور از «اجرای قراردادها» در پروژه انجام کسب‌وکار بانک جهانی، دنبال کردن گام به گام مراحل رسیدگی به پرونده شکایت یک فروشنده در تهران از خریداری است که قادر به پرداخت بهای کالای خریداری شده به ارزش ۲۰۰ درصد درآمد سرانه در ایران (حدود ۳۶ میلیون تومان در سال ۱۳۹۲) نیست. در این پرونده حکم به نفع فروشنده صادر شده و خریدار درخواست تجدیدنظر نیز ارائه نمی‌کند و فروشنده، حکم دادگاه را از طریق فروش عمومی دارایی‌های منقول خریدار اجرا می‌کند. با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده توسط پروژه انجام کسب‌وکار، اجرای یک قرارداد در جمهوری اسلامی ایران در سال ۲۰۱۳، ۳۹ مرحله و در سال ۲۰۱۴، ۴۰ مرحله دارد، ۵۰۵ روز طول می‌کشد و ۱۷ درصد ارزش خواسته، هزینه به بار می‌آورد. براین اساس ایران در میان کشورهای منطقه چشم‌انداز در جایگاه نهم و بعد از کشورهای آذربایجان، قزاقستان، گرجستان، ترکیه، تاجیکستان، یمن، ازبکستان و قرقیزستان قرار دارد.

با این وجود نمی‌توان چندان به نتیجه حاصل از راستی‌آزمایی مراحل اجرای قراردادها در کشور دلگرم بود؛ چراکه صرفنظر از اینکه اطمینانی وجود ندارد بانک جهانی نتایج این راستی‌آزمایی را در گزارش‌های بعدی خود اعمال کند، هر سال کشورها برای ارتقای جایگاه خود در نماگر اجرای قراردادها اصلاحات تازه و کارآمدتری در قوانین، مقررات و رویه‌های خود اعمال می‌کنند. به همین دلیل اکتفا به وضعیت نسبتاً خوب موجود شایسته نیست، چه اینکه به یاد آوریم، اصل نماگر اجرای قراردادها به صورتی تعریف شده است که خود به خود وضعیت دادگاه‌ها و

دادرسی در ایران را خوب و مطلوب‌تر از شرایط آرمانی جلوه می‌دهد و با توجه به مطالعات میدانی موجود، واقعیت‌های دادرسی و حاکمیت قانون در محیط کسب‌وکار ایران به وضعیت مطلوب نزدیک نیست. بنابراین باید برای اصلاح و کارآمدتر کردن نماگر اجرای قراردادها اصلاحاتی را در قوانین، مقررات و رویه‌های موجود آغاز کرد. این اصلاحات عمدتاً باید با رویکرد حذف تشریفات غیرضرور، توسعه دادرسی الکترونیکی و ایجاد محاکم اختصاصی تجاری باشد که بخش عمده‌ای از آنها به کارکرد قوه قضائیه مربوط می‌شود. بدین ترتیب می‌توان امیدوار بود که جایگاه جمهوری اسلامی ایران در نماگر اجرای قراردادها بیش از پیش بهبود یابد و به جایگاه شایسته خود در میان کشورهای عضو سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ برسد.

بررسی مراحل واقعی اجرای قراردادها توسط محققین مرکز پژوهش‌ها نشان داد براساس واقعیت‌های قانونی، مقرراتی و اجرایی کشور، در عمل ۲۸ مرحله برای اجرای قراردادهای یاد شده وجود دارد و سایر مراحل که گزارش ۲۰۱۳ بانک جهانی براساس آن رتبه ایران در این نماگر را تعیین کرده، براساس قوانین منسوخ گذشته بوده یا مبنایی رویه‌ای و مقرراتی در نظام قضایی کنونی کشور ندارند. براین اساس با شبیه‌سازی وضعیت کشورها از نظر نماگر اجرای قراردادها در سال ۲۰۱۴، کشور ایران در رتبه ۱۸ در میان ۱۸۹ کشور مذکور در گزارش کسب‌وکار و رتبه نخست کشورهای سند چشم‌انداز قرار می‌گیرد. رتبه‌ای که هرچند از انتظار کارشناسان شاید دور باشد اما براساس شرایط و مفروضات تعیین شده برای این نماگر و نیز وضعیت دیگر کشورها در این نماگر، واقعی است. علاوه بر این خوشبختانه در سال‌های اخیر، حرکت به سوی دادرسی الکترونیکی و تشکیل دادگاه‌های اختصاصی نیز شتاب گرفته است که این خود می‌تواند در بهبود نماگر اجرای قراردادها در آینده تأثیر قابل توجهی داشته باشد.

مقدمه

گزارش‌های سالیانه «انجام کسب‌وکار» - که شاخصی با عنوان «سهولت انجام کسب‌وکار» را ارزیابی می‌کنند - از سال ۲۰۰۵ میلادی توسط بانک جهانی منتشر می‌شوند. در گزارش‌های مذکور، وضعیت محیط حقوقی و اداری کسب‌وکار در کشورهای مختلف به صورت رتبه هر کشور در هر نماگر و رتبه کلی کشور معرفی می‌شود. اطلاعات این پروژه نه تنها ابعاد موانع را برجسته می‌کنند، بلکه ضمن کمک به شناسایی ریشه‌های موانع، به سیاستگذاران در طراحی اصلاحات یاری می‌رسانند. برای سیاستگذارانی که در تلاشند تا محیط مقرراتی اقتصاد را برای کسب‌وکار بهبود

بخشند، آگاه شدن از نتایج مقایسه محیط مقرراتی کشورشان با سایر کشورها، نقطه خوبی برای شروع است.

گزارش سهولت انجام کسب و کار نشان می‌دهد رتبه جمهوری اسلامی ایران طی سال‌های ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۳ با یک پله تنزل، در این شاخص از ۱۴۴ به ۱۴۵ از میان ۱۸۵ کشور رسیده است. با توجه به وضعیت نامناسب رتبه جمهوری اسلامی ایران در گزارش مذکور، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، پروژه‌های مطالعاتی با هدف بهبود رتبه ایران در رده‌بندی بین‌المللی کسب و کار و دستیابی به جایگاه اول در میان کشورهای سند چشم‌انداز را در تابستان ۱۳۹۲ آغاز کرده است. گزارش پیش‌رو، به راهکارهای قانونی، مقرراتی و اجرایی بهبود رتبه در نماگر اجرای قراردادهای می‌پردازد. این مطالعه به روش پیمایشی انجام شده است.

نماگر اجرای قراردادهای یکی از ده نماگر شاخص سهولت کسب و کار بانک جهانی است که در ۱۸۵ کشور اندازه‌گیری می‌شود (در گزارش ۲۰۱۴ تعداد کشورها به ۱۸۹ کشور افزایش پیدا کرده است). این گزارش تا حدودی نشان می‌دهد در سال مورد بررسی، اجرای قراردادهای در مقایسه با سایر کشورها به چه میزان سهل یا دشوار بوده است. گزارش‌های «انجام کسب و کار» بانک جهانی در نماگر اجرای قراردادهای، مراحل، زمان و هزینه انجام کسب و کار را می‌سنجد و با همین مؤلفه‌ها در سایر کشورها مقایسه می‌کند. بنابراین، نماگر مذکور نشان‌دهنده عملکرد دادگاه‌هاست. عملکرد مناسب دادگاه‌ها به صاحبان کسب و کار کمک می‌کند تا بازارها و شبکه خود را توسعه دهند. در صورت فقدان اجرای مؤثر قرارداد، این احتمال وجود دارد که مردم فقط با خانواده، دوستان و افرادی که با آنها روابط دیرینه دارند فعالیت اقتصادی انجام دهند. در اقتصادهایی که ضمانت اجرای قراردادهای کارآمد است، بنگاه‌ها تمایل بیشتری برای تعامل با وام‌گیرندگان یا مشتریان جدید داشته و دسترسی بیشتری به منابع اعتباری دارند (دسوتو، ۱۳۸۹: ۳۰۷-۳۰۹).

پروژه انجام کسب و کار در نماگر اجرای قراردادهای، کارآیی نظام قضایی در حل و فصل اختلافات تجاری در دادگاه‌های محلی را اندازه‌گیری می‌کند. پروژه انجام کسب و کار از طریق دنبال کردن گام‌به‌گام مراحل تحولی یک پرونده مفروض استنادارد، اطلاعات مربوط به زمان، هزینه و پیچیدگی رویه‌ای برای حل و فصل یک دعوی تجاری را جمع‌آوری می‌کند. مبنای رتبه‌بندی در نماگر اجرای قراردادهای، میانگین ساده رتبه صدک اجزای نماگر است که عبارتند از: مراحل دادرسی، زمان و هزینه مربوط به هر مرحله (وضعیت ایران در گزارش «انجام کسب و کار» بانک جهانی، ۲۰۱۳: ۷۱).

با وجود تنزل رتبه کلی کشور در سال ۲۰۱۳، «نماگر اجرای قراردادهای» نسبت به سال قبل، با بهبود روبرو بوده است. براساس داده‌های جمع‌آوری شده در پروژه انجام کسب و کار اجرای یک قرارداد در ۳۹ مرحله انجام می‌شود، ۵۰۵ روز طول می‌کشد و هزینه‌ای معادل ۱۷ درصد ارزش

خواسته خواهد داشت. جمهوری اسلامی ایران در بین ۱۸۵ کشور در سهولت اجرای قراردادها در رتبه ۵۳ قرار دارد (در گزارش کسب‌وکار ۲۰۱۴ این رتبه ۵۱ از میان ۱۸۹ کشور رسیده است). اساس نماگرهای ارائه شده در این فصل برای ایران، مبتنی بر مجموعه‌ای از مراحل رویه‌ای خاص است که برای حل و فصل یک اختلاف تجاری استاندارد از طریق دادگاه‌ها الزامی است. این مراحل، زمان و هزینه اتمام آنها، از راه بررسی قانون آیین دادرسی مدنی و سایر مقررات حاکم بر دادگاه‌ها شناسایی می‌شوند. علاوه بر این وکلای دعاوی محلی (و قضات در یک‌چهارم کشورهای مورد بررسی پروژه انجام کسب‌وکار) از طریق تکمیل پرسشنامه در شناسایی مراحل، زمان و هزینه مرتبط با آنها نقش داشته‌اند.

در گزارش سهولت کسب‌وکار بانک جهانی، برای مقایسه کشورها از نظر نماگر اجرای قراردادها یک دعوا و اختلاف فرضی میان دو فعال اقتصادی مبنا و ملاک قرار گرفته است. برای اینکه داده‌ها در همه اقتصادهای مورد بررسی قابل مقایسه باشند، پروژه انجام کسب‌وکار فرضیات خاص و مشترکی را در مورد پرونده در نظر می‌گیرد. توجه به مفروضات در تمامی تحلیل‌ها و بررسی‌های راجع به این نماگر از اهمیت زیادی برخوردار است و نادیده گرفتن برخی پیش‌فرض‌ها ممکن است منجر به اشتباه در تحلیل‌ها شود. فرض گزارش انجام کسب‌وکار این است که موضوع اختلاف، نقض قرارداد در یک قرارداد فروش بین دو فعال اقتصادی متعلق به اتباع داخلی است. براساس این قرارداد، خریدار کالای خاصی متناسب با نیاز خود سفارش می‌دهد، اما خریدار قادر نیست بهای آن را پرداخت کند به همین دلیل فروشنده در دادگاه صالح از خریدار شکایت می‌کند. در نتیجه پرونده در مرجع قضایی تشکیل می‌شود، قاضی برای صدور رأی، قرار ارجاع به کارشناسی صادر می‌کند. در ادامه، کارشناس منتخب نظر خواهان را تأیید می‌کند و در دادگاه بدوی رأی به نفع خواهان صادر و قطعی می‌شود و وی نیز از این رأی تجدیدنظرخواهی نمی‌کند. بنابراین موضوع پرونده از پیچیدگی زیادی برخوردار نیست در عین حال ارجاع به کارشناسی، جزء فروض مسئله است. سایر مفروضات این پرونده به شرح زیر هستند:

۱. موقعیت مکانی فروشنده و خریدار در بزرگ‌ترین شهر تجاری هر اقتصاد واقع شده است یعنی در کشور ما اختلاف در تهران رخ می‌دهد.
۲. خریدار کالای سفارشی [متناسب با نیاز خود] سفارش می‌دهد، اما قادر به پرداخت بهای آن نیست.
۳. فروشنده در دادگاه صالح از خریدار شکایت می‌کند. نام دادگاه، «دادگاه بدوی تهران» است.
۴. ارزش خواسته ۲۰۰ درصد درآمد سرانه کشور است. در گزارش کسب‌وکار بانک جهانی درآمد سرانه کشور ۷,۲۱۱ دلار آمریکا درج شده است. بنابراین با حساب نرخ ارز بانک مرکزی در زمان نگارش این متن (۲۴,۸۱۵ ریال) با یک پرونده حدوداً ۳۶ میلیون تومانی مواجه هستیم. بنابراین

فرض رسیدگی به پرونده در شورای حل اختلاف منتفی است؛ چرا که نه تنها براساس مفروضات پرونده دادگاه‌های عمومی شهر تهران صالح به رسیدگی هستند، بلکه خواسته نیز از نصاب مالی شوراهای حل اختلاف بسیار بالاتر است.

۵. فروشنده درخواست می‌کند که پیش از برگزاری دادگاه قرار تأمین خواسته صادر شود.

۶. اظهار نظر کارشناس رسمی در خصوص اختلاف نظر در مورد کیفیت کالا ضروری است.

۷. قاضی به نفع فروشنده رأی داده و درخواست تجدیدنظر ارائه نمی‌شود.

۸. فروشنده حکم را از طریق فروش عمومی دارایی‌های منقول خریدار اجرا می‌کند (وضعیت

ایران در گزارش «انجام کسب و کار» بانک جهانی، ۲۰۱۳: ۷۲).

جدول ۱. نماگر اجرای قراردادهای چه مؤلفه‌هایی را اندازه‌گیری می‌کنند؟

<p>مراحل اجرای یک قرارداد از طریق دادگاه (تعداد)</p> <ul style="list-style-type: none">• مراحل تشکیل تا ابلاغ پرونده،• مراحل دادرسی و قضاوت،• مراحل اجرای حکم. <p>زمان مورد نیاز برای انجام مراحل (روز تقویمی)</p> <ul style="list-style-type: none">• زمان تشکیل تا ابلاغ پرونده،• زمان دادرسی و قضاوت،• زمان اجرای حکم. <p>هزینه مورد نیاز برای انجام مراحل (درصدی از خواسته)</p> <ul style="list-style-type: none">• رشوه لحاظ نمی‌شود،• میانگین هزینه‌های وکیل،• هزینه‌های دادگاه،• هزینه‌های اجرا.
--

در گزارش پیش‌رو برای رسیدن به اهداف پیش‌گفته، بررسی مراحل ۳۹ گانه اجرای قراردادها مورد توجه قرار گرفته است. در ابتدا وضعیت موجود نماگر اجرای قراردادها در کشور ایران براساس گزارش ۲۰۱۳ بانک جهانی ارائه شده است. پس از مروری بر تجربیات موفق سایر کشورها در اصلاح وضعیت نماگر اجرای قراردادها، گزارشی از راستی‌آزمایی تحلیلی مفاد مندرج در گزارش ۲۰۱۳ در رابطه با نماگر اجرای قراردادها ارائه شده است تا جدول مراحل ۳۹ گانه اجرای قراردادها در گزارش بانک جهانی با واقعیت‌های قانونی، مقرراتی و اجرایی نظام قضایی کشور منطبق شود. در بخش پایانی، راهکارها و پیشنهادهایی در چارچوب قانونی - مقرراتی یا شیوه اجرای قانون ارائه خواهد شد.

زمان، هزینه‌ها و مراحل سه مؤلفه‌ای هستند که برای تعیین وضعیت نماگر اجرای قراردادها مورد بررسی قرار می‌گیرند با وجود این، به دلیل نقش محوری مراحل اجرای قراردادها و تأثیر آن بر

زمان و هزینه‌ها، گزارش بهبود رتبه کشور ایران در نماگر اجرای قراردادهای، عمدتاً بر پایه تحلیل و بررسی مراحل اجرای قراردادهای تهیه شده است. مراحل دادرسی و هزینه و زمان رابطه مستقیم با یکدیگر دارند. با این توضیح که هرچه مراحل دادرسی کمتر باشد، هزینه و زمان کمتری نیز صرف خواهد شد. در مقابل، پیچیدگی بیشتر فساد بیشتر را به همراه خواهد داشت. علاوه بر این، راستی‌آزمایی تعداد ۵۰۵ روزی که در گزارش بانک جهانی مربوط به زمان دادرسی در اجرای قراردادهای است به دلیل عدم دسترسی به آمار و اطلاعات دقیق و قابل اتکا، میسر نیست و ضروری است قوه قضائیه با انتشار آمار و اطلاعات لازم امکان راستی‌آزمایی این مقوله را فراهم کند.

لازم به ذکر است که این گزارش براساس اطلاعات گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی در سال ۲۰۱۳ تهیه شده است، اما به دلیل انتشار «گزارش انجام کسب‌وکار» ۲۰۱۴ در آخرین مراحل تهیه گزارش حاضر، برخی اطلاعات مورد نیاز از آخرین گزارش بانک جهانی نیز مورد توجه قرار گرفته است.

۱. جایگاه ایران در نماگر اجرای قراردادهای براساس گزارش ۲۰۱۳ «انجام کسب‌وکار»^۱

در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی، کشور ایران در گروه کشورهای «منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا» قرار گرفته است. با وجود برخی اشتراکات میان کشورهای عضو این گروه و «کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز»، بررسی وضعیت ایران نسبت به کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز به دلیل برخی تفاوت‌ها در اعضای این دو گروه ضروری به نظر می‌رسد. این بخش دارای دو بند است. در بند «۱»، جایگاه اقتصاد جمهوری اسلامی در نماگر اجرای قراردادهای به صورت کلی مورد بررسی قرار می‌گیرد. در بند «۲» با استخراج داده‌های مربوط به نماگرهای اجرای قراردادهای مربوط به کشورهای منطقه سند چشم‌انداز، از گزارش مربوط به هر کشور، جایگاه ایران در مقایسه با کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز بررسی می‌شود. رتبه رقبای منطقه‌ای اطلاعات مفیدی در مورد ارزیابی کارآمدی نظام اجرای قراردادهای در جمهوری اسلامی ایران ارائه می‌کند.

۱-۱. وضعیت جمهوری اسلامی ایران در نماگر اجرای قراردادهای

با توجه به داده‌های جمع‌آوری شده توسط پروژه انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۱۳، اجرای یک قرارداد از طریق مراجعه به دادگاه در ایران در ۳۹ مرحله انجام می‌شود، ۵۰۵ روز طول می‌کشد و هزینه‌ای معادل ۱۷ درصد ارزش خواسته دارد. رتبه جهانی ایران در بین ۱۸۵ کشور در نماگر سهولت اجرای قراردادهای ۵۳ است.

۱. برای مطالعه بیشتر در این خصوص می‌توانید به گزارش «وضعیت ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار بانک جهانی، ۲۰۱۳» که توسط دفتر کسب‌وکار مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی ترجمه شده است مراجعه کنید.

جدول ۲. خلاصه مراحل اجرای یک قرارداد و زمان و هزینه مرتبط با آنها در جمهوری اسلامی ایران

متوسط کشورهای با درآمد بالا عضو OECD	میانگین منطقه خاورمیانه و شمال آفریقا	جمهوری اسلامی ایران	نماگر
۵۱۰	۶۵۲	۵۰۵	زمان (روز)
		۳۰	تشکیل و به جریان انداختن پرونده
		۲۹۵	دادرسی و قضاوت
		۱۸۰	اجرای حکم
۲۰/۱	۲۳/۹	۱۷	هزینه (درصدی از ارزش خواسته)
۴۲/۷	۳۲/۳	۱۰	دستمزد وکیل (درصدی از ارزش خواسته)
		۲	هزینه دادگاه (درصدی از ارزش خواسته)
		۵	هزینه اجرای حکم (درصدی از ارزش خواسته)
۳۱	۴۴	۳۹	مراحل (تعداد)

مأخذ: بانک جهانی، وضعیت ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی، ۲۰۱۳، ص ۷۷.

جدول ۳ روند تغییر داده‌ها در طول زمان در کشور ایران را نشان می‌دهد که براساس گزارش بانک جهانی چه جنبه‌هایی از این فرآیند تغییر کرده و در کدام زمینه‌ها بیشترین امکان بهبود وجود دارد. در گزارش‌های بانک جهانی در فاصله سال‌های ۲۰۰۴ تا ۲۰۱۰ تغییری در زمان، هزینه‌ها و مراحل اجرای قراردادها به وجود نیامده است. این موضوع در کنار پیشرفت برخی کشورها در بهبود این شاخص‌ها، باعث تنزل رتبه ایران در نماگر اجرای قراردادها شده است، اما در سال ۲۰۱۰ با کاهش زمان، رتبه ایران ارتقا پیدا می‌کند و باز به دلیل عدم تداوم اقدامات اصلاحی، مراحل و هزینه‌ها، رتبه ایران به مرور تنزل پیدا می‌کند.

جدول ۳. روند تغییر میزان سهولت اجرای قراردادها در جمهوری اسلامی ایران

براساس گزارش‌های سالیانه پروژه انجام کسب‌وکار

نماگر	۲۰۰۴	۲۰۰۵	۲۰۰۶	۲۰۰۷	۲۰۰۸	۲۰۰۹	۲۰۱۰	۲۰۱۱	۲۰۱۲	۲۰۱۳
رتبه	۳۳	۵۷	۵۶	۵۳	۴۹	۵۴	۵۳
زمان (روز)	۵۲۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۲۰	۵۰۵	۵۰۵	۵۰۵
هزینه (درصد ارزش خواسته)	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷	۱۷
مراحل (تعداد)	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹	۳۹

مأخذ: وضعیت ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی، ۲۰۱۳.

توضیح: عبارت «موجود نیست» به این معناست که وضعیت اقتصاد در سال مورد نظر بررسی نشده است. رتبه‌های مندرج در ذیل ستون ۲۰۱۲ رتبه‌های منتشر شده در گزارش سال گذشته نیستند، بلکه مقایسه رتبه‌بندی گزارش ۲۰۱۲ با اعمال تأثیرات عواملی مانند تصحیح داده‌ها و اضافه شدن ۲ اقتصاد باربادوس و مالت به گزارش این سال است.

اصلاحات قضایی در ایران: براساس گزارش بانک جهانی در سال ۲۰۱۳ اصلاحات قابل توجهی که تأثیر مثبتی بر نماگر اجرای قراردادها در کشور ایران داشته باشد، تا این تاریخ انجام نشده است. پروژه انجام کسب‌وکار اصلاحات زیر را در ارتباط با اجرای قراردادها برای جمهوری اسلامی ایران ثبت کرده است (جدول ۴).

جدول ۴. جمهوری اسلامی ایران چگونه اجرای قراردادها را در سال‌های بررسی شده توسط پروژه انجام کسب‌وکار ساده‌تر و یا دشوارتر کرده است؟

عنوان گزارش	اصلاحات
۲۰۰۸	پروژه انجام کسب‌وکار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است
۲۰۰۹	پروژه انجام کسب‌وکار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است
۲۰۱۰	پروژه انجام کسب‌وکار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است
۲۰۱۱	جمهوری اسلامی ایران اجرای قراردادها را از طریق تشکیل پرونده به‌صورت الکترونیکی در مورد برخی اسناد، اطلاع‌رسانی از طریق ارسال پیامک و بهره‌گیری از یک سامانه الکترونیکی مدیریت پرونده تسهیل و تسریع کرد
۲۰۱۲	پروژه انجام کسب‌وکار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است
۲۰۱۳	پروژه انجام کسب‌وکار هیچ اصلاحی را ثبت نکرده است

مأخذ: همان.

توضیح: برای دریافت اطلاعات مربوط به اصلاحات صورت گرفته در سال‌های قبل (از سال ۲۰۰۵ تاکنون) به پایگاه اینترنتی پروژه به آدرس www.doingbusiness.org مراجعه کنید.

البته باید پذیرفت در سال‌های گذشته اقدامات قانونی برای اصلاح نظام قضایی کشور انجام شده است که بر زمان، رویه و هزینه اجرای قراردادها تأثیر می‌گذارد. به‌عنوان مثال می‌تواند از بند «ح» ماده (۲۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه^۱ نام برد که برای افزایش سرعت و کارایی در ارائه

۱ در بند «ح» ماده (۲۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه مقرر شده است: به‌منظور افزایش سرعت و کارایی در ارائه خدمات حقوقی و قضایی، قوه قضائیه مکلف است اقدامات زیر را برای توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات انجام دهد:

۱. سامانه‌های عملیاتی و توسعه سطح استفاده از فناوری اطلاعات و ارتباطات به‌ویژه سامانه مدیریت پرونده‌های قضایی، راه‌اندازی مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه، اجرا و تکمیل سامانه مدیریت امنیت اطلاعات، عرضه خدمات حقوقی الکترونیک به مردم، استفاده از فناوری اطلاعات در برقراری ارتباط بین مراجع قضایی و سایر نهادهای تابعه یا مرتبط از قبیل سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، سازمان زندان‌ها، سازمان پزشکی قانونی راه‌اندازی، گسترش و ارتقا یابد.

۲. سازمان ثبت اسناد و املاک کشور مکلف است به‌منظور ارتقای ضریب امنیت در اسناد مالکیت، کاهش پرونده‌های مرتبط با اسناد در محاکم قضایی، رقومی نمودن اقلام اطلاعاتی سند و اجرایی نمودن ثبت نوین با استفاده از فناوری اطلاعات، نسبت به تعویض اسناد مالکیت اقدام کند.

برای اجرای این اهداف، اقداماتی در قوه قضائیه در حال انجام است. ازجمله، آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی در ۱۴ ماده و ۲ تبصره، در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۲ به تصویب رئیس قوه قضائیه رسیده است. علاوه بر این، در تیرماه ۱۳۹۱، فاز اول دفتر خدمات الکترونیک قضایی افتتاح شد. در این فاز قوه قضائیه قصد رسیدگی به مسائل مربوط به چک‌ها را از طریق الکترونیک دارد و در صورت موفقیت فاز اول این طرح، مراحل بعدی اجرایی خواهد شد.

خدمات حقوقی و قضایی، قوه قضائیه را مکلف به اقداماتی در جهت توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات کرده است، اما این اقدامات تا زمانی که جامه عمل به خود نپوشند نمی‌توانند در بهبود رتبه ایران در نماگر اجرای قراردادهای تأثیری داشته باشند. علاوه بر آن تأثیر ایجاد دفاتر خدمات قضایی نیز در گزارش سال ۲۰۱۳ منعکس نشده است که با توجه به آغاز کار این دفاتر به صورت آزمایشی و معدود در ابتدای سال ۲۰۱۳ طبیعی به نظر می‌رسد.

مراحل اجرای قراردادهای در ایران: در گزارش بانک جهانی مراحل اجرای قراردادهای از طریق دادگاه در کشور ایران در سه مقطع تشکیل و به جریان انداختن پرونده، دادرسی و قضاوت و اجرای حکم ۳۹ مرحله به شرح زیر بیان شده است:

جدول ۵. مراحل اجرای قراردادهای از طریق مراجعه به دادگاه

ردیف	مرحله
	تشکیل و به جریان انداختن پرونده
۱	خواهان درخواست می‌کند {که بهای کالا} پرداخت شود: خواهان یا وکیل او به صورت شفاهی یا کتبی از خوانده درخواست می‌کنند که مفاد قرارداد را رعایت کند
۲	خواهان وکیل استخدام می‌کند: خواهان یک وکیل استخدام می‌کند تا به نمایندگی از او در دادگاه حاضر شود
* ۱	خواهان برای دادخواست و صدور احضاریه تشکیل پرونده می‌دهد: به منظور دادخواست و صدور احضاریه، خواهان به صورت شفاهی یا کتبی در دادگاه تشکیل پرونده می‌دهد
*	خواهان هزینه‌های دادگاه را پرداخت می‌کند: خواهان هزینه‌های دادگاه، حق تمبر و یا سایر انواع هزینه‌های دادگاه را پرداخت می‌کند
۳	ثبت پرونده در دادگاه: دفتر دادگاه دعوی یا پرونده را ثبت می‌کند. این فرآیند شامل تعیین یک شماره ارجاع برای دعوی یا پرونده است
*	ارجاع پرونده به یک قاضی: پرونده به یک قاضی خاص ارجاع می‌شود. فرآیند ارجاع می‌تواند به صورت تصادفی، به صورت خودکار، براساس نظر یک قاضی اجرایی، مأمور دادگاه و یا سایر روش‌ها انجام شود
۴	دادگاه دادخواست و صدور احضاریه را به دقت مورد بررسی قرار می‌دهد: یک قاضی دادخواست و صدور احضاریه از طرف خواهان را از منظر الزامات رسمی بررسی می‌کند
*	قاضی دادخواست و صدور احضاریه را می‌پذیرد: پس از تأیید الزامات رسمی، قاضی تصمیم می‌گیرد دادخواست و صدور احضاریه خواهان را بپذیرد
۵	دادخواست و احضاریه به مأمور مجاز تحویل می‌شود تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خوانده انجام شود: قاضی یا مأمور دادگاه احضاریه را به اداره ابلاغ، مأمور یا فرد نیصلاح (از جمله خواهان) تحویل می‌دهد تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خوانده انجام شود
۶	اولین اقدام برای تحویل فیزیکی: در اغلب مواقع دادخواست و احضاریه در مراجعه اول به صورت فیزیکی به خوانده تحویل می‌شود
*	درخواست توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: خواهان یک درخواست کتبی برای توقیف اموال خوانده پیش از برگزاری دادگاه تسلیم می‌کند (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)

۱. علامت ستاره ذیل هر مرحله نشان از آن دارد که این مرحله همزمان با مرحله قبل از آن انجام می‌شود.

ردیف	مرحله
*	اتخاذ تصمیم درخصوص توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: قاضی تصمیم می‌گیرد که درخواست خواهان مبنی بر توقیف اموال خوانده پیش از برگزاری دادگاه را بپذیرد و خواهان را از تصمیم خود آگاه می‌کند. این مرحله ممکن است شامل درخواست از خواهان برای ارائه وثایق یا تضامینی باشد که منافع خوانده را تضمین کند
۷	وثایقی که اموال توقیف شده را تضمین می‌کنند: خواهان معمولاً وثایق یا تضامینی را برای تضمین منافع خوانده در برابر خسارات احتمالی به اموال توقیف شده ارائه می‌کند (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)
۸	توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: اموال خوانده پیش از برگزاری دادگاه توقیف می‌شود. توقیف می‌تواند به شکل فیزیکی و یا از طریق ثبت، فهرست‌برداری، بدهکار کردن و یا جداسازی اموال انجام شود (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)
۹	محافظت از اموال توقیف شده پیش از برگزاری دادگاه: اموال توقیف شده خوانده تحت مراقبت مأمور اجرا و یا فرد امین (بخش خصوصی) قرار می‌گیرد (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)
	دادرسی و قضاوت
۱۰	خوانده لایحه دفاعیه ارائه می‌کند و یا به ادعای خواهان پاسخ می‌دهد: خوانده یک لایحه کتبی ارائه می‌کند که مشتمل بر دفاع یا پاسخ وی براساس مفاد پرونده است. پاسخ کتبی خوانده ممکن است شامل شهادت شهود، نظریات کارشناسی، اسنادی که خوانده به‌عنوان دلایل خود ارائه می‌کند و توضیحات حقوقی باشد
۱۱	پاسخ مکتوب خواهان به دفاعیات یا پاسخ خوانده: خواهان به دفاعیه خوانده یا پاسخ وی با یک لایحه پاسخ می‌دهد. پاسخ خواهان می‌تواند شامل شهادت شهود یا اظهارات یک کارشناس (به‌عنوان دلیل) باشد
۱۲	تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی دادگاه به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دوی آنها به تعویق می‌افتد و فرصتی برای ارائه دفاعیه کتبی ایجاد می‌شود.
*	انتصاب کارشناس مستقل از سوی دادگاه: قاضی بنا به درخواست طرفین یا به تشخیص خود کارشناس مستقلی را جهت اظهارنظر درخصوص کفایت کیفیت کالاهای تحویل داده شده توسط خواهان منصوب می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید)
۱۳	اطلاع‌رسانی درخصوص تعیین کارشناس مستقل توسط دادگاه: دادگاه هر دو طرف را از انتصاب کارشناس مستقل آگاه می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید)
*	ارائه نظر کارشناسی توسط کارشناس تعیین شده از سوی دادگاه: کارشناس مستقل منصوب دادگاه نظریه کارشناسی خود را به دادگاه ارائه می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید)
*	تعیین تاریخ برای سازش: قاضی تاریخی را برای رسیدگی به موضوع و میانجیگری بین طرفین تعیین می‌کند. گاهی اوقات این جلسه یک جلسه قبل از رسیدگی رسمی است که قبلاً تاریخ آن به طرفین اعلام شده است.
۱۴	جلسه سازش: قاضی طی یک جلسه غیررسمی طرفین را به حل‌وفصل اختلاف ترغیب می‌کند. در این جلسه قاضی به‌عنوان میانجی عمل می‌کند. در صورتی که اختلاف حل‌وفصل نشود، قاضی گزارش جلسه را تنظیم می‌کند. پس از آن پرونده برای رسیدگی به قاضی دیگری ارجاع می‌شود
*	درخواست صدور دستور موقت: خوانده ایرادات اولیه مانند عدم صلاحیت، مرور زمان و سایر موارد را مطرح می‌کند
*	صدور دستور موقت توسط دادگاه: دادگاه درخصوص ایراداتی که خوانده مطرح کرده با صدور دستور موقت تصمیم می‌گیرد
*	تعیین تاریخ (ها) برای رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه: قاضی تاریخ (ها) رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه را تعیین می‌کند
۱۵	تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی دادگاه به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دوی آنها به تعویق می‌افتد و فرصتی برای آمادگی جهت حضور در جلسه دادگاه مهیا می‌شود
۱۶	رسیدگی شفاهی (رایج در قانون مدنی): طرفین در مورد مفاد قرارداد در یک جلسه رسیدگی شفاهی در حضور قاضی بحث و گفتگو می‌کنند. در جلسه رسیدگی شفاهی ممکن است از شاهد و کارشناس مستقل منصوب دادگاه خواسته شود که نظرات خود را بیان کنند و یا از آنها سؤالاتی پرسیده شود

ردیف	مرحله
۱۷	تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دوی آنها در جریان جلسه رسیدگی شفاهی به تعویق می‌افتد که این موضوع منجر به برگزاری جلسات دیگر دادگاه یا رسیدگی شفاهی می‌شود
۱۸	دستور ارائه آخرین استدلال‌ها: قاضی تاریخی را برای ارائه آخرین استدلال‌های مبتنی بر قوانین و واقعیت تعیین می‌کند
*	آخرین استدلال: طرفین آخرین استدلال‌های خود مبتنی بر قوانین و واقعیت را به صورت شفاهی و یا از طریق تنظیم لایحه ارائه می‌کنند
۱۹	انشای حکم: قاضی یک نسخه کتبی از حکم را انشا می‌کند
۲۰	ثبت حکم: دفتر دادگاه حکم را پس از دریافت نسخ کتبی آن ثبت می‌کند
۲۱	اطلاع‌رسانی دادگاه در خصوص در دسترس بودن حکم کتبی: دادگاه به طرفین اطلاع می‌دهد که حکم کتبی در مجتمع قضایی در دسترس است
۲۲	دریافت نسخه‌ای از حکم کتبی توسط خواهان: خواهان نسخه‌ای از حکم کتبی را دریافت می‌کند
۲۳	اطلاع‌رسانی به خواننده در مورد حکم: خواهان یا دادگاه به صورت رسمی صدور حکم را به خواننده اطلاع می‌دهند. دوره زمانی تجدیدنظرخواهی از روزی شروع می‌شود که خواننده به صورت رسمی از صدور حکم مطلع شده است
۲۴	دوره زمانی تجدیدنظرخواهی: براساس قانون، خواهان از این فرصت برخوردار است که در مورد حکم صادره در یک دوره زمانی خاص تعیین شده در قانون تقاضای تجدیدنظرخواهی کند. خواهان تصمیم می‌گیرد که تجدیدنظرخواهی نکند. حکم در روزی که مهلت تجدیدنظرخواهی به پایان می‌رسد نهایی تلقی می‌شود
۲۵	خواننده مبالغی را که خواهان در دادگاه هزینه کرده به او مسترد می‌کند: حکم خواننده را ملزم می‌کند که مبالغی را که خواهان قبلاً در دادگاه هزینه کرده به او مسترد کند، چراکه خواننده پرونده را باخته است
اجرای حکم	
۲۶	طرح موضوع با مأمور اجرای دادگاه یا مأمور اجرای کلانتری (خصوصی) برای اجرای حکم: برای اجرای حکم، خواهان موضوع را با یک مأمور اجرای دادگاه مانند مأمور اجرای دادگاه یا کلانتری و یا یک مأمور اجرای خصوصی طرح بحث می‌کند
*	درخواست خواهان برای اجرای حکم: خواهان از دادگاه درخواست می‌کند که دستور اجرا را دریافت کند (مهر تأیید بر حکم)
۲۷	انضمام دستور اجرا به حکم: قاضی دستور اجرا را (با مهر تأیید) به حکم منضم می‌کند
*	تحویل دستور اجرا: دستور اجرای دادگاه به یک مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) تحویل می‌شود
۲۸	درخواست از خواننده برای تبعیت داوطلبانه از حکم: خواهان، مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) از خواننده درخواست می‌کنند که به صورت داوطلبانه از حکم تبعیت کرده و به خواننده برای آخرین بار فرصت می‌دهند که مفاد حکم را به صورت داوطلبانه بپذیرد
۲۹	خواهان اموال خواننده را برای توقیف شناسایی می‌کند: خواهان اموال خواننده را با هدف توقیف شناسایی می‌کند
۳۰	اطلاع‌رسانی در مورد قصد توقیف: مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) سایر طلبکاران را در مورد قصد توقیف اموال خواننده آگاه می‌کند
۳۱	توقیف اموال: اموال منقول خواننده توقیف می‌شوند (به شکل فیزیکی و یا از طریق ثبت، فهرست‌برداری یا جداسازی اموال)
۳۲	گزارش درخصوص نحوه اجرای توقیف: مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای خصوصی گزارشی را درخصوص نحوه اجرای توقیف اموال منقول خواننده به قاضی ارائه می‌کند
۳۳	ارزشگذاری یا ارزیابی اموال منقول توقیف شده: دادگاه و یا کارشناس ارزیابی منصوب دادگاه اموال توقیف شده را ارزیابی می‌کند

ردیف	مرحله
۳۴	فراخوان قیمتگذاری عمومی: قاضی از روش‌هایی مانند تبلیغ یا انتشار در روزنامه‌ها برای قیمتگذاری عمومی فراخوان می‌دهد
۳۵	فروش از طریق قیمتگذاری عمومی: اموال منقول خوانده در یک قیمتگذاری عمومی فروخته می‌شود
۳۶	تصمیم قاضی در خصوص پیشنهادهای قیمتی: قاضی در خصوص کفایت پیشنهادهای قیمتی ارائه شده در قیمتگذاری عمومی تصمیم می‌گیرد
۳۷	توزیع عواید: عواید حاصل از فروش از طریق قیمتگذاری عمومی بین بستانکاران مختلف (از جمله خواهان) و براساس قوانین حق تقدم توزیع می‌شود
۳۸	استرداد هزینه‌هایی که خواهان برای اجرا پرداخت کرده است: خوانده هزینه‌هایی را که خواهان قبلاً برای اجرا پرداخت کرده مسترد می‌کند
۳۹	پرداخت: دادگاه دستور می‌دهد که عواید حاصل از فروش از طریق قیمتگذاری عمومی و یا فروش مستقیم به خواهان پرداخت شود

مأخذ: همان.

۲-۱. وضعیت کشورهای سند چشم‌انداز در نماگر اجرای قرارداد

براساس سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ «... کشورهای منطقه آسیای جنوب غربی (شامل آسیای میانه، قفقاز، خاورمیانه و کشورهای همسایه)» «... کشورهای عضو سند چشم‌انداز و رقبای ما در منطقه محسوب می‌شوند. براساس تعریف مذکور، استنباط می‌گردد که کشورهای زیر براساس سند مذکور به‌عنوان کشورهای منطقه چشم‌انداز ۱۴۰۴ باید مورد توجه و پایش قرار گیرند: آذربایجان، اردن، ارمنستان، عربستان سعودی، قطر، ازبکستان، ایران، ترکمنستان، عمان، کویت، رژیم اشغالگر قدس، بحرین، ترکیه، فلسطین، گرجستان، مصر، افغانستان، پاکستان، سوریه، قرقیزستان، لبنان، امارات متحده عربی، تاجیکستان، عراق، قزاقستان و یمن.

در صورتی‌که به گزارش بانک جهانی در خصوص وضعیت محیط کسب‌وکار هر یک از کشورهای مذکور مراجعه کنیم و به بررسی تطبیقی وضعیت نماگر اجرای قراردادها در این کشورها بپردازیم (جدول ۶) مشخص می‌شود که کشور ما در میان کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز در جایگاه نهم قرار دارد. کشورهای آذربایجان، قزاقستان، گرجستان، ترکیه، تاجیکستان، یمن، ازبکستان و قرقیزستان در میان کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز از نظر نماگر اجرای قراردادها در جایگاه اول تا هشتم قرار گرفته‌اند. جدول ۶ جایگاه کشورهای منطقه در سند چشم‌انداز در نماگر اجرای قراردادها و اطلاعات مربوط به هر شاخص را نشان می‌دهد.

جدول ۶. بررسی تطبیقی وضعیت نماگر اجرای قراردادهای کشورهای منطقه سند چشم‌انداز در گزارش انجام کسب‌وکار در سال ۲۰۱۳

مراحل				هزینه‌ها (درصد خواسته)				زمان (روز)				رتبه کشور در	کشور	رتبه در نماگر اجرای قراردادهای در منطقه
اجرای حکم	دادرسی و صدور رأی	تشکیل و به جریان انداختن پرونده	مجموع	هزینه‌های اجرا	هزینه‌های دادگاه	هزینه‌های وکیل	مجموع	اجرای حکم	دادرسی و صدور رأی	تشکیل و به جریان انداختن پرونده	مجموع	رتبه نماگر اجرای قراردادهای		
۹	۲۰	۱۱	۳۹	۱	۱/۱	۱۶/۴	۱۶/۵	۹۰ روز	۱۲۰	۲۷	۲۳۷	۲۵	آذربایجان	۱
۷	۲۰	۱۱	۳۷	۱۰	۳/۵	۸/۵	۲۲	۲۲۰	۱۳۵	۱۵	۳۷۰	۲۸	قزاقستان	۲
۷	۱۷	۹	۳۳	۶/۹	۵	۱۸	۲۹/۹	۱۵۰	۱۰۰	۳۵	۲۸۵	۳۰	گرجستان	۳
۹	۱۸	۱۰	۳۶	۹/۹	۳	۱۲	۲۴/۹	۱۰۰	۲۹۰	۳۰	۴۲۰	۴۰	ترکیه	۴
۱۳	۱۷	۶	۳۵	۲	۱۵	۸/۵	۲۵/۵	۲۷۰	۱۲۰	۴۰	۴۳۰	۴۳	تاجیکستان	۵
۲۰	۱۷	۱۰	۳۶	۶	۰/۵	۱۰	۱۶/۵	۲۱۵	۳۲۴	۳۰	۵۹۶	۴۵	یمن	۶
۱۴	۲۱	۸	۴۲	۸/۷	۳/۵	۱۰	۲۲/۲	۱۰۵	۶۰	۳۰	۱۹۵	۴۶	ازبکستان	۷
۱۳	۱۷	۹	۳۸	۱۰	۱۲	۷	۲۹	۱۵۰	۹۰	۲۰	۲۶۰	۴۷	قرقیزستان	۸
۱۴	۱۶	۹	۳۹	۵	۲	۱۰	۱۷	۱۸۰	۲۹۵	۳۰	۵۰۵	۵۳	ایران	۹
۱۶	۲۲	۱۱	۴۹	۵	۲	۱۲	۱۹	۱۲۰	۳۰۰	۲۰	۴۴۰	۹۱	ارمنستان	۱۰
۱۲	۱۸	۶	۳۵	۳/۲	۶/۴	۱۵/۷	۲۵/۳	۳۶۰	۵۱۵	۱۵	۸۹۰	۹۴	کرانه باختری و غزه	۱۱
۱۵	۱۹	۹	۴۳	۳/۶	۲/۵	۱۵/۵	۲۱/۶	۶۰	۴۵۰	۶۰	۵۷۰	۹۵	قطر	۱۲
۱۹	۳۰	۱۲	۴۹	۱	۸/۵	۱۰	۱۹/۵	۱۴۴	۳۴۶	۳۴	۵۲۴	۱۰۴	امارات متحده عربی	۱۳
۱۸	۱۹	۱۵	۵۱	۰/۶	۲/۹	۱۰	۱۳/۵	۱۲۰	۴۵۰	۲۸	۵۹۸	۱۰۷	عمان	۱۴
۱۴	۲۲	۱۲	۴۸	۱/۳	۳/۴	۱۰	۱۴/۷	۶۰	۵۴۵	۳۰	۶۳۵	۱۱۳	بحرین	۱۵
۱۲	۲۳	۱۶	۵۰	۵/۵	۲/۶	۱۰/۷	۱۸/۸	۱۲۰	۴۲۰	۲۶	۵۶۶	۱۱۷	کویت	۱۶
۱۲	۱۸	۸	۳۷	۳	۳	۲۴/۸	۳۰/۸	۱۵۰	۵۵۶	۱۵	۷۲۱	۱۲۱	لبنان	۱۷
۱۲	۲۱	۹	۴۰	۰	۷/۵	۲۰	۲۷/۵	۲۴۰	۳۶۵	۳۰	۶۳۵	۱۲۴	عربستان سعودی	۱۸
۱۲	۲۰	۷	۳۸	۱۵	۸/۲	۸	۳۱/۲	۱۹۰	۴۶۲	۳۷	۶۸۹	۱۲۹	اردن	۱۹
۱۵	۲۰	۱۶	۵۱	۳/۳	۲/۳	۲۲/۵	۲۸/۱	۱۰۰	۳۶۰	۶۰	۵۲۰	۱۴۱	عراق	۲۰
۱۶	۱۶	۱۴	۴۶	۱/۲	۵/۹	۱۶/۷	۲۳/۸	۳۰۰	۵۸۰	۹۶	۹۷۶	۱۵۵	پاکستان	۲۱
۱۴	۲۴	۹	۴۷	۰	۱	۲۴	۲۵	۱۸۲	۱۴۲۰	۴۰	۱۶۴۲	۱۶۴	افغانستان	۲۲
۱۸	۲۴	۱۳	۵۵	۸/۵	۴/۵	۱۶/۳	۲۹/۳	۲۲۴	۵۹۰	۵۸	۸۷۲	۱۷۶	سوریه	۲۳
کشور ترکمنستان در میان ۱۸۴ کشور موجود در گزارش کسب‌وکار بانک جهانی نیست.												ترکمنستان	۲۴	

- در گزارش بانک جهانی یک مرحله از مجموع مراحل برخی کشورهای منطقه سند چشم‌انداز از جمله آذربایجان، اردن، ازبکستان، ترکیه، قرقیزستان، لبنان، تاجیکستان، قزاقستان، یمن و عمان به دلیل تشکیل دادگاه‌های تخصصی تجاری کاسته شده است.
 - در گزارش بانک جهانی از مجموع مراحل برخی کشورها مثل کرانه باختری و غزه به دلیل الکترونیکی کردن دادرسی یک مرحله کاسته شده است.
 - در گزارش بانک جهانی از مجموع مراحل برخی کشورها مثل عربستان و امارات متحده عربی یک مرحله به دلیل تکمیل الکترونیکی پرونده قضایی و یک مرحله به دلیل وجود دادگاه‌های تخصصی تجاری کاسته شده است.
- بنابراین در صورتی که هر یک از اصلاحات فوق در کشور ما اجرا شود یک مرحله از تعداد مراحل رسیدگی به پرونده در گزارش کسب‌وکار بانک جهانی کاسته خواهد شد.

۲. تجربیات موفق سایر کشورها در بهبود نماگر اجرای قراردادها

اقدامات عملی با استفاده از تجربیات موفق کشورهای پیش‌رو در نماگر اجرای قراردادها، می‌تواند رتبه ایران در نماگر اجرای قراردادها را بهبود بخشد. بنابراین تصویب قوانین و مقرراتی با این هدف تا زمانی که در عمل به اجرا درنیامده باشد نمی‌تواند در بهبود نماگر اجرای قراردادها کشور ایران مؤثر باشد. نماگر اجرای قراردادها در یک نظام قضایی می‌تواند به روش‌های متفاوتی بهبود یابد. اقتصادهای با درآمد بالا تمایل دارند که از طریق به‌کارگیری فناوری‌های نوین، کارایی را افزایش دهند. کشورهای با درآمد پایین اغلب به دنبال این هستند که کارهای عقب‌افتاده را از طریق بازبینی‌های دوره‌ای و با هدف پاکسازی پرونده‌های راکد و همچنین تسریع در انجام فرآیندها کاهش دهند.

طبق گزارش انجام کسب‌وکار در سال‌های ۲۰۱۱ - ۲۰۱۲، یازده اصلاح در نماگر اجرای قراردادها ثبت شده است. لهستان در دهه اخیر بیشترین اصلاحات را برای بهبود رتبه خود در گزارش انجام کسب‌وکار انجام داده است. (عامری، ۱۳۹۲: ۴) این آمار بر این واقعیت دلالت می‌کند که کشورها بر بهبود وضعیت خود در این نماگر حساس هستند. پژوهش‌های انجام شده بر روی کشورهای موفق در بهبود رتبه نماگر اجرای قراردادها در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی نشان می‌دهد اصلاحات زیر در جهت کارایی الزام به ایفای تعهدات قراردادی از طریق مراجعه به دادگاه موفق بوده است.

پیش از بررسی این اصلاحات تأکید می‌شود اصلاحات زیر در چند کشور از جمله لهستان تأثیر مثبت بر محیط کسب‌وکار داشته و به همین دلیل از سوی بانک جهانی به‌عنوان توصیه‌هایی

برای بهبود محیط کسب و کار در سایر کشورها ارائه شده است، اما ممکن است در کشور ما بعضی از آنها قابلیت اجرایی نداشته باشند یا مؤثر واقع نشوند. حتی ممکن است بعضی از این توصیه‌ها قبلاً در کشور ما تحقق پیدا کرده باشد. در هفت بند، تجربیات موفق سایر کشورها بیان می‌شود اما راهکارهای قانونی، مقرراتی و اجرایی که می‌تواند برای بهبود نماگر اجرای قراردادها در کشور ما مفید باشد در بخش سوم و پایانی این گزارش مورد بررسی قرار خواهد گرفت.

- راه‌اندازی نظام‌های اطلاعاتی مربوط به گردش پرونده‌ها و آمارهای قضایی

آمار قضایی باید تعداد دادخواست‌ها و پرونده‌ها در مراحل مختلف قضایی، مشخصات مراجعه‌کنندگان به دادگاه‌ها، ماهیت دعاوی، تعداد دعاوی، تعداد موارد تجدیدنظرخواهی را دربر گیرد. این آمارها باید علنی باشند تا مسئولیت‌پذیری و شفافیت را افزایش دهند (عامری، ۱۳۹۲: ۴).

- خارج کردن امور غیرترافی از وظایف دادگاه‌ها

برای بهبود نماگر اجرای قراردادها برخی کشورها امور غیرترافی را از شرح وظایف دادگاه‌ها خارج کرده و آنها را به دیگر نهادها که ممکن است در چارچوب قوه قضائیه باشند، واگذار کرده‌اند. اموری مانند ثبت شرکت‌ها دارای جنبه ترافی نیستند و نیاز به دفاع دو طرف دعوا در برابر هم ندارند بنابراین می‌توان آنها را از وظایف دادگاه‌ها خارج کرد (همان: ۴).

- ساده‌سازی تشریفات دادرسی

برای ساده کردن تشریفات دادرسی اصلاحات متعددی در دستور کار نظام قضایی برخی کشورها قرار گرفته است: شناسایی رویه‌های شفاهی به جای رویه‌های مکتوب، تسهیل فرایند ابلاغ، محدود کردن زمان و دفعات تجدیدنظرخواهی، کاهش یا حذف ضرورت توجیه حقوقی، تسهیل ادله اثبات دعوا. ساده‌سازی تشریفات دادرسی موجب کاهش زمان و هزینه‌های دادرسی می‌شود (همان: ۵).

- اصلاح ساختار قوه قضائیه با هدف تأسیس دادگاه‌های مربوط به دعاوی کوچک یا

دادگاه‌های مربوط به دعاوی تخصصی تجاری

اگر نظام قضایی قادر به ایجاد دادگاه‌های تخصصی تجاری نیست می‌تواند از قضات تخصصی در دادگاه‌های عمومی بهره گیرد. دادگاه‌های تجاری تخصصی در کشورهایی مانند آلمان، ژاپن و هلند موجب افزایش سرعت دادرسی و کاهش هزینه‌های آن شده‌اند، زیرا در این دادگاه‌ها قضات متخصص حضور دارند و رویه‌های رسیدگی نیز اغلب شفاهی است. به جرئت می‌توان گفت این دادگاه‌ها تا ۵۰ درصد سرعت رسیدگی را افزایش می‌دهند. کشورهایی که دارای دادگاه برای رسیدگی به دعاوی کوچک هستند (مانند شوراهای حل اختلاف در ایران)، مانند ژاپن، هلند و بریتانیا، درحال حاضر مبالغ دعاوی قابل طرح در این دادگاه‌ها را افزایش داده‌اند. به‌عنوان مثال در

سال ۲۰۱۲، در کشور لهستان قانون آیین دادرسی مدنی تغییر یافت که هدف آن حذف رویه‌های غیراختصاصی در دعاوی تجاری بود. همچنین، تعداد قضات و داورزها در شهرستان‌ها و بخش‌ها افزوده شد و دامنه وظایف کمک قضات گسترش یافت (همان: ۵). علاوه بر این در گزارش انجام کسب و کار، کشورهایی که اقدام به ایجاد دادگاه‌های اختصاصی تجاری می‌کنند با کاستن یک مرحله از مجموع مراحل آنها مورد تشویق قرار می‌گیرند.^۱

- برون‌سپاری و خصوصی‌سازی برخی خدمات قضایی

برون‌سپاری و خصوصی‌سازی برخی خدمات قضایی موجب بهبود نماگر اجرای قراردادهای می‌شود به‌عنوان مثال کشور لهستان که یکی از کشورهای پیشرو در بهبود نماگر اجرای قراردادهای بوده است در سال ۲۰۰۷ خدمات مربوط به ابلاغ اظهارها و اوراق را به بخش خصوصی واگذار کرد و به این ترتیب، تعداد ارائه‌دهندگان خدمات قضایی را افزایش داد (همان: ۴). بنابراین حرکت به سوی خصوصی‌سازی خدمات قضایی می‌تواند از راهکارهایی بهبود نماگر اجرای قراردادهای باشد.

- الکترونیکی کردن دادرسی‌ها

الکترونیکی شدن ثبت دادخواست و مدیریت الکترونیک پرونده‌ها راهکارهای دیگری برای کاستن از تشریفات دادرسی هستند. بسیاری از کشورها با علم به مزایای این راهکارها از آنها به خوبی استقبال کرده‌اند. آشکار است که استفاده از ابزارهای الکترونیک از تخریب یا آسیب رسیدن به اسناد دادگاه پیشگیری می‌کند. همچنین، شفافیت افزایش می‌یابد و جلوی فساد گرفته می‌شود.^۲ کشورهایی که اقدام به ایجاد سازوکار دادرسی الکترونیکی می‌کنند با کاستن یک مرحله از مراحل اجرای قراردادهای از سوی بانک جهانی در گزارش این کشورها مورد تشویق قرار می‌گیرند. به این موضوع در انتهای گزارش مراحل این کشورها در جدولی جداگانه اشاره می‌شود.^۲ الکترونیکی کردن دادرسی یکی از راهکارهای پر استفاده در کاهش مراحل، زمان و هزینه رسیدگی است. در حقیقت با بررسی مراحل اجرای قراردادهای در کشورها مشاهده می‌شود که بانک جهانی از مجموع مراحل رسیدگی به پرونده در کشوری که دادرسی‌ها را الکترونیکی کرده یک مرحله کاسته است.

۱. به‌عنوان نمونه، ر. ک.:

<http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/saudi-arabia/enforcing-contracts/>
2. The International Bank for Reconstruction and Development, 2013, p 91.

۲. به‌عنوان نمونه، ر. ک.:

<http://www.doingbusiness.org/data/exploreconomies/saudi-arabia/enforcing-contracts/>

- تمرکز بیشتر بر کاهش مراحل دادرسی

مراد از مراحل دادرسی هرگونه تعامل و مواجهه میان اصحاب دعوا با یکدیگر، میان اصحاب دعوا و قضات یا کارکنان دادگاه است که قانون یا رویه آن را ایجاب می‌کند. مراحل دادرسی و هزینه و زمان رابطه مستقیم با یکدیگر دارند. با این توضیح که هرچه مراحل دادرسی کمتر باشد، هزینه و زمان کمتری نیز صرف خواهد شد.^۱ وانگهی، پیچیدگی بیشتر فساد بیشتر را به همراه خواهد داشت.^۲ بنابراین با کاهش مراحل دادرسی در عمل می‌توان شاهد کاهش دیگر مؤلفه‌های نماگر اجرای قراردادها یعنی زمان و هزینه بود. مراحل رسیدگی در کشور ایران ۳۹ مرحله بود (جدول ۴). بررسی تطبیقی این مراحل با وضعیت کشورهای که بهترین شرایط را در میان ۱۸۵ کشور از نظر نماگر اجرای قراردادها دارند (ایرلند، سنگاپور، اتریش، بلژیک، لوکزامبورگ، هلند و بلاروس) نشان می‌دهد برخی از مراحل موجود در نظام قضایی کشور ایران به‌کلی در هیچ یک از این کشورها وجود ندارد و برخی دیگر به‌ندرت در نظام قضایی کشوری یافت می‌شود. با بررسی تطبیقی این مراحل مشخص می‌شود که کشورها برای کاهش مراحل رسیدگی کدام مرحله‌ها را حذف کرده‌اند و این تجربه‌ها می‌تواند در کاهش تعداد مراحل در کشور ما نیز مفید باشد. در جداول ۷، ۸ و ۹ مراحل موجود در رسیدگی به یک پرونده در ایران در ستون اول مشخص شده و برای رعایت ایجاز و اختصار به جای شرح کامل هر مرحله تنها عدد آن بیان شده است (برای اطلاع از شرح هر مرحله به جدول ۳ مراجعه کنید). علامت (✓) در هر ستون نشان‌دهنده اشتراک کشور ایران و کشور پیشرو در وجود مرحله مذکور است و علامت (-) نشان می‌دهد که به‌رغم وجود مرحله مذکور در کشور ما، نظام قضایی کشور پیشرو فاقد این مرحله است.

جدول ۷. بررسی تطبیقی مرحله تشکیل و به جریان انداختن پرونده در ایران

با کشورهای پیشرو در این رویه

ایران تعداد مراحل ۳۹	ایرلند تعداد مراحل ۲۱	سنگاپور تعداد مراحل ۲۱	اتریش تعداد مراحل ۲۵	بلژیک تعداد مراحل ۲۸	لوکزامبورگ تعداد مراحل ۲۸	هلند تعداد مراحل ۲۸	بلاروس تعداد مراحل ۲۹
۱	✓	✓	✓	✓	✓	✓	✓
۲	✓	✓	✓	✓	✓	✓	-
*	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓
*	✓	✓	✓	✓	-	✓	✓
۳	✓	✓	-	✓	✓	✓	✓
*	-	✓	✓	✓	✓	✓	✓

1. Doing Business in 2004: Understanding Regulation. 2003, p. 46.

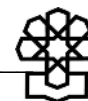
2. Ibid., p. 47.

ایران تعداد مراحل ۳۹	ایرلند تعداد مراحل ۲۱	سنگاپور تعداد مراحل ۲۱	اتریش تعداد مراحل ۲۵	بلژیک تعداد مراحل ۲۸	لوکزامبورگ تعداد مراحل ۲۸	هلند تعداد مراحل ۲۸	بلاروس تعداد مراحل ۲۹
۴	-	--	√	-	-	-	√
*	-	-	√	-	-	-	√
۵	√	√	-	√	√	√	√
۶	-	√	-	-	√	√	√
*	√	-	-	√	√	√	√
*	√	-	-	√	√	√	√
۷	-	-	-	-	-	-	-
۸	√	-	-	√	√	√	√
۹	-	-	-	-	-	-	-

با توجه به جدول ۷، مرحله ۹ یعنی «محافظة از اموال توقیف شده پیش از برگزاری دادگاه» در مقطع تشکیل پرونده و به جریان انداختن پرونده در هیچ یک از کشورهای مورد مقایسه ذکر نشده بود. توقیف همیشه فیزیکی نیست و ممکن است حقوقی باشد و در توقیف حقوقی نیازی به محافظت فیزیکی از اموال وجود ندارد؛ بنابراین این رویه در همه موارد صدق نمی‌کند. علاوه بر این، رویه مذکور به اموال منقول مربوط خواهد شد و اموال غیرمنقول را دربر نمی‌گیرد، اما چون در فرض پرونده، اموال منقول توقیف می‌شود وجود این مرحله موجه است. فرض‌های پرونده نمونه را می‌توانید در مقدمه ببینید.

جدول ۸. بررسی تطبیقی مرحله دادرسی و صدور رأی در ایران با کشورهای پیشرو در این رویه

ایران تعداد مراحل ۳۹	ایرلند تعداد مراحل ۲۱	سنگاپور تعداد مراحل ۲۱	اتریش تعداد مراحل ۲۵	بلژیک تعداد مراحل ۲۸	لوکزامبورگ تعداد مراحل ۲۸	هلند تعداد مراحل ۲۸	بلاروس تعداد مراحل ۲۹
۱۰	√	√	√	√	√	√	√
۱۱	-	√	-	√	√	-	√
۱۲	√	-	√	√	-	√	-
*	-	-	√	√	√	√	√
۱۳	-	-	-	√	√	√	√
*	-	-	√	√	√	√	√
*	-	-	-	-	-	-	-
۱۴	-	-	-	-	-	-	-
*	-	-	-	-	-	-	-
*	-	-	-	-	-	-	-

ایران تعداد مراحل	ایرلند تعداد مراحل	سنکاپور تعداد مراحل	اتریش تعداد مراحل	بلژیک تعداد مراحل	لوکزامبورگ تعداد مراحل	هلند تعداد مراحل	بلاروس تعداد مراحل
۳۹	۲۱	۲۱	۲۵	۲۸	۲۸	۲۸	۲۹
*	√	√	√	-	√	√	√
۱۵	-	-	-	-	-	-	-
۱۶	-	-	√	√	√	√	√
۱۷	-	-	-	-	-	-	-
۱۸	-	√	-	-	-	-	-
*	√	√	-	--	--	√	√
۱۹	--	--	√	√	√	√	√
۲۰	--	--	--	√	√	√	√
۲۱	--	--	--	--	√	--	√
۲۲	--	--	√	√	√	--	√
۲۳	√	--	--	√	√	--	√
۲۴	√	√	√	√	√	√	√
۲۵	√	√	√	√	--	√	√

«تعیین تاریخ برای سازش»، «جلسه سازش»، «درخواست صدور دستور موقت»، «صدور دستور موقت توسط دادگاه» و در نهایت «تعویق (جلسه دادگاه)» که دو بار در مراحل ۱۵ و ۱۷ ذکر شده است، در گزارش انجام کسب‌وکار، جزء مقطع دادرسی و قضاوت ذکر شده‌اند، اما همان‌طور که در جدول ۸ مشاهده می‌شود، سایر کشورهای که از این نظر مورد مقایسه قرار گرفته‌اند فاقد این مراحل هستند. چنان که بخش دوم توضیح داده خواهد شد، هیچ‌یک از مراحل فوق با مبانی قانونی و رویه‌ای نظام قضایی در کشور ما در پرونده مفروض همخوانی ندارد و در کشور ما نیز این مراحل باید حذف شوند.

جدول ۹. بررسی تطبیقی مرحله اجرای حکم در ایران با کشورهای پیشرو در این رویه

ایران تعداد مراحل	ایرلند تعداد مراحل	سنکاپور تعداد مراحل	اتریش تعداد مراحل	بلژیک تعداد مراحل	لوکزامبورگ تعداد مراحل	هلند تعداد مراحل	بلاروس تعداد مراحل
۳۹	۲۱	۲۱	۲۵	۲۸	۲۸	۲۸	۲۹
۲۶	√	--	--	√	√	√	--
*	√	√	√	√	√	--	√
۲۷	√	--	√	--	√	--	√
*	√	√	--	√	√	--	--
۲۸	--	--	--	√	√	√	√
۲۹	√	√	--	--	√	√	--
۳۰	-	-	-	-	-	-	-
۳۱	√	√	√	√	√	√	√

ایران تعداد مراحل ۳۹	ایرلند تعداد مراحل ۲۱	سنکاپور تعداد مراحل ۲۱	اتریش تعداد مراحل ۲۵	بلژیک تعداد مراحل ۲۸	لوکز امبورگ تعداد مراحل ۲۸	هلند تعداد مراحل ۲۸	بلاروس تعداد مراحل ۲۹
۳۲	--	√	√	√	--	--	√
۳۳	-	-	-	-	-	-	-
۳۴	√	--	√	--	--	--	√
۳۵	√	√	√	√	√	√	√
۳۶	--	--	√	---	--	--	--
۳۷	√	√	√	√	--	√	--
۳۸	√	√	√	√	√	√	--
۳۹	√	--	√	--	√	√	√

با توجه به جدول ۹، مرحله ۳۰، یعنی اطلاع‌رسانی در مورد قصد توقیف اموال، تنها در کشور ایران وجود دارد. در بخش دوم توضیح داده خواهد شد که در پرونده مفروض این مرحله حتی در کشور ایران نیز وجود ندارد. پس از عدم اجرای رأی توسط محکوم‌علیه و معرفی مال، رأی اجرا می‌شود و نیازی به ابلاغ قصد توقیف در نظام قضایی ایران نیست. مرحله ۳۳ یعنی ارزشگذاری یا ارزیابی اموال منقول توقیف شده نیز تنها در کشور ایران وجود دارد و در نظام قضایی کشورهای مورد مقایسه این مرحله در پرونده مفروض مورد اشاره قرار نگرفته است. با این وجود چنان‌که در بخش دو توضیح داده می‌شود، با توجه به ماده (۷۳) قانون اجرای احکام مدنی، امکان حذف این مرحله وجود ندارد.

در ادامه این گزارش و به‌ویژه در بخش دوم مربوط به راستی‌آزمایی جدول مراحل اجرای قراردادهای که از سوی بانک جهانی منتشر شده است، جداول فوق مورد استناد قرار خواهند گرفت.

۳. راستی‌آزمایی تحلیلی مراحل مندرج در گزارش «انجام کسب‌وکار»^۱

ارائه گزارش راستی‌آزمایی تحلیلی در سه حوزه قانونی، مقرراتی و اجرایی از مفاد مندرج در گزارش ۲۰۱۳ «انجام کسب‌وکار» درخصوص نماگر اجرای قراردادهای نشان می‌دهد که برخی از مراحل مندرج در گزارش مذکور در نظام قضایی کشور ما وجود ندارد یا در محل صحیح خود قرار

۱. چنان‌که در مقدمه نیز تأکید شده است گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی و گزارش حاضر براساس هر دعوای احتمالی که بین خواهان و خوانده در رابطه با موضوعات تجاری واقع شود تنظیم نشده است؛ بلکه دعوایی که بانک جهانی به‌عنوان الگو ترسیم کرده است، ملاک بررسی‌هاست. این دعوا فروضی دارد که حتماً باید در تحلیل مراحل و بحث در مورد آنها به این فروض توجه شود. فروض دعوا در انتهای مقدمه این گزارش مورد اشاره قرار گرفته است. بنابراین تأکید می‌شود که توجه به مفروضات در تمامی تحلیل‌ها و بررسی‌های راجع به نماگر اجرای قرارداد از اهمیت زیادی برخوردار است و نادیده گرفتن برخی پیش‌فرض‌ها ممکن است منجر به تحلیل‌ها متفاوت شود.

نگرفته است. بخش اول به بررسی و راستی‌آزمایی این مراحل براساس قوانین، مقررات و مبانی رویه‌ای کنونی نظام قضایی کشور اختصاص دارد. در بخش دوم جدول مراحل اجرای قراردادهای بعد از بازنگری و اصلاح مراحل و اصطلاحات ارائه می‌شود.

۳-۱. راستی‌آزمایی مراحل ۳۹ گانه نماگر اجرای قراردادهای در گزارش «انجام کسب‌وکار» جدول ۴ مراحل ۳۹ گانه اجرای قراردادهای در کشور ایران در گزارش بانک جهانی را نشان می‌دهد. بررسی این جدول نشان می‌دهد که اگر چه بسیاری از این مراحل در کشور ما وجود دارد، اما برخی از مراحل با واقعیت‌های قانونی، مقرراتی و اجرایی نظام قضایی کشور ما انطباق ندارد. در ادامه به راستی‌آزمایی هریک از این مراحل براساس قوانین و رویه‌های موجود در ایران در دوره زمانی زمستان ۱۳۹۰ تا خردادماه ۱۳۹۱ که دوره زمانی جمع‌آوری اطلاعات مرتبط با گزارش ۲۰۱۳ بوده است می‌پردازیم. همچنین برای اینکه جدول مراحل اجرای قراردادهای با واقعیت‌های امروز نظام قضایی کشور مطابقت داشته باشد تغییراتی که هر یک از این مراحل از خردادماه ۱۳۹۱ تا خردادماه ۱۳۹۲ با آن روبرو بوده است بررسی خواهد شد. ابتدا هر مرحله با وضعیت مراحل مذکور در کشور ایران در قالب جدولی بیان خواهد شد و سپس مبانی قانونی و رویه‌ای و توضیحات آن خواهد آمد.

۳-۱-۱. مقطع اول: تشکیل و به جریان انداختن پرونده

مرحله	مرحله ذکر شده در گزارش بانک جهانی	وضعیت مرحله در ایران
۱	خواهان درخواست می‌کند [که بهای کالا] پرداخت شود: خواهان یا وکیل او به‌صورت شفاهی یا کتبی از خواننده درخواست می‌کنند که مفاد قرارداد را رعایت کند	√

مبانی قانونی و رویه‌ای: ندارد.

توضیح: در نظام قضایی ایران ارسال اظهارنامه و مطالبه انجام تعهد، به استناد ماده (۱۵۶) قانون آیین دادرسی مدنی^۱ شرط ضروری برای پذیرش دادخواست نیست،^۲ اما تنها با این استدلال که

۱ ماده (۱۵۶) قانون آیین دادرسی مدنی: «هرکس می‌تواند قبل از تقدیم دادخواست، حق خود را به‌وسیله اظهارنامه از دیگری مطالبه نماید، مشروط بر اینکه موعد مطالبه رسیده باشد. به‌طور کلی هرکس حق دارد اظهاراتی را که راجع به معاملات و تعهدات خود با دیگری است و بخواهد به‌طور رسمی به وی برساند ضمن اظهارنامه به طرف ابلاغ نماید».

۲. البته در موارد استثنایی قانون مطالبه انجام تعهد را الزامی می‌داند که معمولاً از طریق اظهارنامه انجام می‌شود. به‌عنوان مثال مواد (۵۲۲) و (۱۷۱) قانون آیین دادرسی مدنی، ماده (۱۳) و بند «۹» و تبصره «۱» ماده (۱۴) قانون روابط مؤجر و مستأجر سال ۱۳۵۶، ماده (۲۸۰) قانون تجارت و... مطالبه دین را شرط اقامه دعوا عنوان می‌کنند. علاوه‌بر این، اجرای تعهد در قراردادهایی که موعد اجرای معینی ندارند منوط به مطالبه است که باید از طریق ارسال اظهارنامه اثبات شود. ضمناً ارسال اظهارنامه برای مطالبه خسارت در صورت طرح دعوا با فرض نقض تعهد اهمیت پیدا می‌کند بنابراین از آثار اظهارنامه نمی‌توان غافل بود اما در پرونده مفروضی که مبنای گزارش بانک جهانی بوده است نیازی به ارسال اظهارنامه نیست.

مطالبه بهای کالا جزء مفروضات پرونده از سوی بانک جهانی است این رویه حذف نمی‌شود. با مراجعه به جدول ۷ مشاهده می‌شود که در جدول مراحل کشورهای موفق در این نماگر این مرحله لحاظ شده است. با این وجود ماده (۲۹) لایحه دادرسی تجاری^۱ مقرر می‌کند: «خواهان باید قبل از اقامه دعوی، حق مورد ادعای خود را با ارسال اظهارنامه قانونی یا داده‌پیام از شخصی که می‌خواهد علیه او اقامه دعوا کند، مطالبه کند. در غیر این صورت حق مطالبه خسارت دادرسی را نخواهد داشت». بنابراین با تصویب لایحه دادرسی تجاری این مرحله در عمل مبنای قانونی پیدا خواهد کرد.

وجود ندارد	خواهان وکیل استخدام می‌کند: خواهان یک وکیل استخدام می‌کند تا به نمایندگی از او در دادگاه حاضر شود
------------	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: رأی وحدت رویه شماره ۷۱۴ - ۱۳۸۸/۱۲/۱۱ هیئت عمومی دیوان عالی کشور «طبق اصل سی و چهارم قانون اساسی: «دادخواهی حق مسلم هر فرد است و هر کس می‌تواند به منظور دادخواهی به دادگاه‌های صالح رجوع نماید... و هیچ‌کس را نمی‌توان از دادگاهی که به موجب قانون حق مراجعه به آن را دارد منع کرد». انتخاب وکیل هم بنا به حکم مقرر در اصل سی و پنجم قانون اساسی از حقوق اصحاب دعواست و قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱) در امور مدنی نیز با تأکید بر حق متداعیین در انتخاب وکیل، در ماده (۲) مقرر کرده است: «هیچ دادگاهی نمی‌تواند به دعوی رسیدگی کند مگر اینکه شخص یا اشخاص ذینفع یا وکیل یا قائم‌مقام یا نماینده قانونی آنان رسیدگی به دعوا را برابر قانون درخواست نموده باشند». همچنین در ماده (۳۹) قانون مذکور تصریح شده است: «در صورتی که وکیل استعفای خود را به دادگاه اطلاع دهد، دادگاه به موکل اخطار می‌کند که شخصاً یا توسط وکیل جدید، دادرسی را تعقیب نماید...». همچنین قانون اصلاح پاره‌ای از قوانین دادگستری مصوب سال ۱۳۵۶ در فصل هشتم در قسمت اخیر ماده (۳۴) یادآور شده که اجرای مقررات این فصل نباید حق تظلم و مراجعه مستقیم و بدون مانع اشخاص به دادگاه‌ها و دیوان عالی کشور را از آنان سلب نماید بنابراین به نظر اکثریت قریب به اتفاق اعضای هیئت عمومی دیوان عالی کشور برای اقامه دعوی حقوقی، شکایت از آرا و دفاع از آنها دخالت وکیل قانوناً الزامی نیست و دادنامه شماره ۱۳۸۵/۸/۲۷ - ۱۳۲۰ شعبه پانزدهم دادگاه تجدیدنظر استان تهران که با این نظر مطابقت دارد نتیجتاً صحیح و منطبق با موازین قانونی تشخیص می‌گردد».

۱. این اطلاعات مستند به لایحه آیین دادرسی تجاری، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، سال اول، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۴/۶، شماره چاپ ۵۸ و شماره ثبت ۵۴ می‌باشد.

ماده (۳۱) قانون آیین دادرسی مدنی: هریک از متداعیین می‌توانند برای خود حداکثر تا دو نفر وکیل انتخاب و معرفی نمایند.

توضیح: در نظام حقوقی ایران، طرح دعوی حقوقی از طریق وکلا الزامی نیست و دادخواست بدون معرفی وکیل نیز پذیرفته می‌شود. خواسته هر مبلغی باشد خواهان تکلیف ندارد که وکیل استخدام کند. با مراجعه به جدول ۷ مشاهده می‌شود که کشور بلاروس فاقد این مرحله است. بنابراین امکان حذف این مرحله وجود دارد و جزء پیش‌فرض‌های گزارش بانک جهانی نیست. لازم به ذکر است که در لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی قاعده اجباری بودن شروع دعوا با استفاده از وکیل و استثنای آن پیش‌بینی شده که در ادامه بررسی خواهد شد.

√	* ۲ خواهان برای دادخواست و صدور احضاریه تشکیل پرونده می‌دهد: به منظور دادخواست و صدور احضاریه، خواهان به صورت شفاهی یا کتبی در دادگاه تشکیل پرونده می‌دهد
---	--

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۴۸) قانون آیین دادرسی مدنی (مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱): «شروع رسیدگی در دادگاه مستلزم تقدیم دادخواست می‌باشد، دادخواست به دفتر دادگاه صالح و در نقاطی که دادگاه دارای شعب متعدد است به دفتر شعبه اول تسلیم می‌گردد».

توضیح: شروع دعوی حقوقی برخلاف دعوی کیفری الزاماً به صورت کتبی و با رعایت تشریفات دادخواست در قانون آیین دادرسی مدنی است. در حال حاضر امکان طرح دعوی از طریق دفاتر خدمات الکترونیک قضایی وجود دارد. همچنین زیرساخت‌های ثبت دادخواست از طریق درگاه خدمات الکترونیک قضایی (به آدرس www.adliran.ir) وجود دارد اما هنوز این امکان فراهم نشده است. ماده (۱) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی (مصوب ۱۳۹۲/۳/۲۲) در این خصوص مقرر می‌کند: «اشخاص حقیقی یا حقوقی جهت طرح و پیگیری دعاوی و شکایات و سایر امور قضایی، از طریق «دفاتر خدمات قضایی» یا «درگاه خدمات قضایی» و با استفاده از سامانه‌های الکترونیکی و مخابراتی اقدام نمایند».

√	* ۲ خواهان هزینه‌های دادگاه را پرداخت می‌کند: خواهان هزینه‌های دادگاه، حق تمبر و یا سایر انواع هزینه‌های دادگاه را پرداخت می‌کند.
---	--

مبانی قانونی و رویه‌ای: بند «۱» ماده (۵۳) قانون آیین دادرسی مدنی: «در موارد زیر دادخواست توسط دفتر دادگاه پذیرفته می‌شود لکن برای به جریان افتادن آن باید به شرح مواد آتی تکمیل شود:

- در صورتی که به دادخواست و پیوست‌های آن برابر قانون تمبر الصاق نشده یا هزینه یاد شده تأدیه نشده باشد...».

ماده (۳۸۳) قانون آیین دادرسی مدنی: «دادخواستی که برابر مقررات یاد شده در دو ماده قبل تقدیم نشده و یا هزینه دادرسی آن پرداخت نگردیده باشد به جریان نمی‌افتد».

ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین (مصوب ۱۳۷۳/۱۲/۲۸): «قوه قضائیه موظف است کلیه درآمدهای خدمات قضایی از جمله خدمات مشروحه زیر را دریافت و به حساب درآمد عمومی کشور واریز نماید...».

۴. تقدیم دادخواست و درخواست تعقیب کیفری به مراجع قضایی علاوه بر حقوق مقرر مستلزم الصاق و ابطال تمبر به مبلغ یک هزار (۱۰۰۰) ریال می‌باشد...».

۶. بهای اوراق دادخواست و اظهارنامه و برگ اجرائیه احکام دادگاه‌ها و هیئت‌های حل اختلاف موضوع قانون کار که طبق نمونه از طرف دادگستری تهیه می‌شود هر برگ یکصد (۱۰۰) ریال تعیین می‌گردد».

لازم به ذکر است که در بخشنامه شماره ۱۰۰/۱۴۰۲/۹۰۰ مورخ ۱۳۸۹/۱/۱۸، بنابر اختیار تفویض شده در بند «۳۶» بخش ششم تغییرات متفرقه اعمال شده در بودجه سال ۱۳۸۹ کل کشور به رئیس قوه قضائیه و به موجب پیشنهاد وزیر دادگستری، تعرفه‌های خدمات قضایی مندرج در ماده (۳) قانون وصول برخی از درآمدهای دولت و مصرف آن در موارد معین اصلاح و برای اجرا به مراجع ذیربط ابلاغ شده است. بنابراین مبالغ فوق درحال حاضر افزایش یافته است.

توضیح: درحال حاضر هزینه دعاوی که در دفاتر خدمات الکترونیک قضایی اقامه می‌شود در محل و به روش‌های الکترونیکی پرداخت می‌شود. این موضوع در کاهش زمان مؤثر خواهد بود؛ اما دفاتر خدمات الکترونیک قضایی برای ارائه این خدمات هزینه‌ای دریافت می‌کنند که موجب افزایش هزینه‌های رسیدگی خواهد شد (هر چند این مبلغ افزایش یافته ناچیز و درصد اندکی از خواسته مفروض خواهد بود). همچنین در «درگاه خدمات الکترونیک قضایی» بخشی به نام «محاسبه هزینه ارائه خدمات الکترونیک قضایی» وجود دارد که می‌توان برای تعیین این هزینه‌ها از این بخش کمک گرفت و روش‌های پرداخت غیرحضوری هزینه‌های دادرسی را توسعه داد. ماده (۴) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی در این خصوص مقرر کرده است: «در روش اقدام از طریق درگاه، خواهان یا شاکی دادخواست یا درخواست یا شکایت خود را به همراه مستندات مربوطه، به صورت سند الکترونیکی تبدیل نموده و پس از محاسبه هزینه دادرسی توسط سامانه و پرداخت الکترونیک آن، کد رهگیری را اخذ و با همراه داشتن اصل مستندات، به دفتر خدمات قضایی مراجعه می‌نماید. دفتر خدمات قضایی پس از تأیید مطابقت اسناد الکترونیکی تهیه شده با اوراق ابرازی از سوی

متقاضی، آن را از طریق سامانه خدمات قضایی به مرجع ذیربط ارسال می‌نماید». همچنین ماده (۵) آیین‌نامه مذکور مقرر کرده است: «در روش اقدام از طریق دفتر، خواهان یا شاکی دادخواست یا درخواست یا شکایت خود را به همراه مستندات آن به دفتر خدمات قضایی تحویل می‌دهد. دفتر مذکور پس از احراز هویت و محاسبه هزینه دادرسی از طریق سامانه و پرداخت الکترونیک آن، اسناد یاد شده را به سند الکترونیکی تبدیل کرده و به رؤیت متقاضی می‌رساند و پس از تأیید مطابقت اسناد الکترونیکی تهیه شده با اوراق ابرازی از سوی وی، آن را از طریق سامانه خدمات قضایی به مرجع ذیربط ارسال می‌نماید».

در حال حاضر ماده (۴) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیکی به دلیل عدم امکان ثبت درخواست، دادخواست یا شکایت از طریق «درگاه خدمات الکترونیک قضایی» به اجرا در نمی‌آید، اما ماده (۵) آیین‌نامه مذکور در خصوص اقدام از طریق «دفاتر خدمات الکترونیک قضایی» با اختصاص تعدادی از دفاتر اسناد رسمی به انجام وظایف دفاتر خدمات الکترونیک قضایی، اجرا می‌شود. البته تنها دعاوی تعیین شده از طریق این دفاتر قابل طرح هستند. در ادامه، به این موضوع بیشتر خواهیم پرداخت.

۳	ثبت پرونده در دادگاه: دفتر دادگاه دعوی یا پرونده را ثبت می‌کند. این فرآیند شامل تعیین یک شماره ارجاع برای دعوی یا پرونده است.	√
---	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۴۹) قانون آیین دادرسی مدنی: مدیر دفتر دادگاه پس از وصول دادخواست باید فوری آن را ثبت کرده، رسیدی مشتمل بر نام خواهان، خوانده، تاریخ تسلیم (روز، ماه و سال) با ذکر شماره ثبت به تقدیم‌کننده دادخواست بدهد و در برگ دادخواست تاریخ تسلیم را قید نماید.

*	ارجاع پرونده به یک قاضی: پرونده به یک قاضی خاص ارجاع می‌شود. فرآیند ارجاع می‌تواند به صورت تصادفی، به صورت خودکار، براساس نظر یک قاضی اجرایی، مأمور دادگاه و یا سایر روش‌ها انجام شود.	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۵۰) قانون آیین دادرسی مدنی: «هرگاه دادگاه دارای شعب متعدد باشد مدیر دفتر باید فوری پس از ثبت دادخواست، آن را جهت ارجاع به یکی از شعب، به نظر رئیس شعبه اول یا معاون وی برساند».

۴	دادگاه دادخواست و صدور احضاریه را به دقت مورد بررسی قرار می‌دهد: یک قاضی دادخواست و صدور احضاریه از طرف خواهان را از منظر تشریفات رسمی بررسی می‌کند.	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۶۴) قانون آیین دادرسی مدنی: «مدیر دفتر دادگاه باید پس از تکمیل پرونده، آن را فوراً در اختیار دادگاه قرار دهد. دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورتی که کامل باشد پرونده را با صدور دستور تعیین وقت به دفتر اعاده می‌نماید تا وقت دادرسی (ساعت، روز، ماه و سال) را تعیین و دستور ابلاغ دادخواست را صادر نماید. وقت جلسه باید طوری معین شود که فاصله بین ابلاغ وقت به اصحاب دعوا و روز جلسه کمتر از پنج روز نباشد».

*	قاضی دادخواست و صدور احضاریه را می‌پذیرد: پس از تأیید الزامات رسمی، قاضی تصمیم می‌گیرد دادخواست و صدور احضاریه خواهان را بپذیرد.	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۶۴) قانون آیین دادرسی مدنی: «مدیر دفتر دادگاه باید پس از تکمیل پرونده، آن را فوراً در اختیار دادگاه قرار دهد. دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورتی که کامل باشد پرونده را با صدور دستور تعیین وقت به دفتر اعاده می‌نماید تا وقت دادرسی (ساعت، روز، ماه و سال) را تعیین و دستور ابلاغ دادخواست را صادر نماید. وقت جلسه باید طوری معین شود که فاصله بین ابلاغ وقت به اصحاب دعوا و روز جلسه کمتر از پنج روز نباشد».

توضیح: همزمان با این مرحله تعیین وقت رسیدگی نیز صورت می‌گیرد.

۵	دادخواست و احضاریه به مأمور مجاز تحویل می‌شود تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خواننده انجام شود: قاضی یا مأمور دادگاه احضاریه را به اداره ابلاغ، مأمور یا فرد ذیصلاح (از جمله خواهان) تحویل می‌دهد تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خواننده انجام شود.	√
---	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۶۴) قانون آیین دادرسی مدنی: «مدیر دفتر دادگاه باید پس از تکمیل پرونده، آن را فوراً در اختیار دادگاه قرار دهد. دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورتی که کامل باشد پرونده را با صدور دستور تعیین وقت به دفتر اعاده می‌نماید تا وقت دادرسی (ساعت، روز، ماه و سال) را تعیین و دستور ابلاغ دادخواست را صادر نماید. وقت جلسه باید طوری معین شود که فاصله بین ابلاغ وقت به اصحاب دعوا و روز جلسه کمتر از پنج روز نباشد».

ماده (۶۷) قانون آیین دادرسی مدنی: «پس از دستور دادگاه دایر به ابلاغ اوراق دعوا، مدیر دفتر یک نسخه از دادخواست و پیوست‌های آن را در پرونده بایگانی می‌کند و نسخه دیگر را با ضمائم آن و اخطاریه جهت ابلاغ و تسلیم به خواننده ارسال می‌دارد».

توضیح: ماده (۱۰) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی در این خصوص تحولاتی را ایجاد کرده است که رو به سمت و سوی دادرسی الکترونیکی دارد: «از تاریخ تصویب این آیین‌نامه، ضابطان دادگستری، کارشناسان رسمی، وکلای دادگستری، سازمان‌های پزشکی قانونی و زندان‌ها و سایر اشخاص و نهادهای مرتبط با دادرسی، مکلفند نتیجه اقدامات و گزارش‌ها و اجرای دستورات قضایی را پس از ثبت‌نام و اخذ کد رهگیری از طریق سامانه خدمات قضایی به طریق الکترونیک ارسال نمایند». بنابراین گزارش ابلاغ می‌تواند از طریق الکترونیکی ارائه شود. علاوه بر این در لایحه آیین دادرسی کیفری^۱ فصلی به دادرسی الکترونیکی اختصاص داده شده است که در آخرین تحولات از این لایحه جدا شده و قرار است به‌عنوان متنی جداگانه به تصویب برسد. در این متن به مقررات ابلاغ الکترونیکی اشاره شده است که در ادامه به بررسی آن پرداخته خواهد شد.

۶	اولین اقدام برای تحویل فیزیکی: در اغلب مواقع دادخواست و احضاریه در مراجعه اول به صورت فیزیکی به خواننده تحویل می‌شود.
---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۶۸) قانون آیین دادرسی مدنی: مأمور ابلاغ مکلف است حداکثر ظرف دو روز اوراق را به شخص خواننده تسلیم کند و در برگ دیگر اخطاریه رسید بگیرد. در صورت امتناع خواننده از گرفتن اوراق، امتناع او را در برگ اخطاریه قید و اعاده می‌نماید.

توضیح: ماده (۶) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی ابلاغ الکترونیکی به خواهان را به این شرح پیش‌بینی کرده است: دفتر خدمات قضایی تحویل‌گیرنده اسناد، پس از اخذ نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه خواهان یا شاکی، شماره رهگیری مربوط به پرونده را به همراه تأییدیه دفتر خدمات به وی تحویل می‌نماید و به او کتباً ابلاغ می‌کند که هرگونه اطلاع‌رسانی راجع به پرونده مذکور طبق قوانین تا آخرین مرحله رسیدگی، تنها از طرق مذکور انجام خواهد شد. همچنین خواهان یا شاکی متعهد می‌شود هرگونه تغییر در نشانی الکترونیکی یا شماره تلفن همراه خود را با ورود به پایگاه مربوط ثبت نماید در غیر این صورت داده پیام‌های ارسالی، ابلاغ شده محسوب می‌شود.

۱. لایحه آیین دادرسی کیفری، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، سال دوم، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۴/۶، شماره چاپ ۵۷ قابل دسترس در http://rc.majlis.ir/fa/legal_draft/show/720670 آدرس:

ماده (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی ابلاغ الکترونیکی به خواننده را به این شرح پیش‌بینی کرده است: ابلاغ دادخواست و ضمائم آن به خواننده و احضار مشتکی‌عنه و ابلاغ هرگونه قرار و دستور قضایی به مخاطبان ذیربط، به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد.

تبصره «۱» - در صورت عدم دسترسی به نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه، ابلاغ و احضار به صورت فیزیکی انجام خواهد شد. مرجع قضایی مکلف است خواننده یا مشتکی‌عنه را کتباً به استفاده از سامانه خدمات قضایی دلالت نماید.

تبصره «۲» - در صورتی که خواننده یا مشتکی‌عنه یا مخاطب در بازداشتگاه یا زندان باشد اوراق به آدرس الکترونیکی یا ارتباطی اداره زندان یا بازداشتگاه ارسال می‌شود تا به وسیله اداره زندان کتباً به نامبرده ابلاغ گردد.

<p>تأمین خواسته یا درخواست توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: وجود دارد اما به ذیل مرحله خواهان یک درخواست کتبی برای توقیف اموال خواننده پیش از دوم یعنی ثبت دادخواست، منتقل برگزاری دادگاه تسلیم می‌کند (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید) می‌شود.</p>	*
---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۰۸) قانون آیین دادرسی مدنی: خواهان می‌تواند قبل از تقدیم دادخواست یا ضمن دادخواست راجع به اصل دعوا یا در جریان دادرسی تا وقتی که حکم قطعی صادر نشده است در خواست تأمین خواسته نماید.

توضیح: تأمین خواسته در سه مقطع ممکن است:

۱. قبل از تقدیم دادخواست؛

۲. همزمان با تقدیم دادخواست؛

۳. در جریان دادرسی تا صدور حکم قطعی.

اما در عمل خواهان برای حفظ حقوق خود و صرفه‌جویی در زمان این درخواست را همزمان با تقدیم دادخواست ارائه می‌دهد. بنابراین اگر از موارد غالب پیروی کنیم باید این مرحله را ذیل مرحله دوم یعنی ثبت دادخواست ذکر کنیم.

<p>تخاذ تصمیم در خصوص توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: قاضی تصمیم می‌گیرد که درخواست خواهان مبنی بر توقیف اموال خواننده پیش از برگزاری دادگاه را بپذیرد و خواهان و خواننده را از تصمیم خود آگاه می‌کند. این مرحله ممکن است شامل درخواست از خواهان برای ارائه وثایق یا تضامینی باشد که منافع خواننده را تضمین کند.</p>	*
---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۱۵) قانون آیین دادرسی مدنی: «در صورتی که درخواست تأمین شده باشد مدیر دفتر مکلف است پرونده را فوری به نظر دادگاه برساند، دادگاه بدون اخطار به طرف، به دلایل درخواست‌کننده رسیدگی نموده، قرار تأمین صادر یا آن را رد می‌نماید».

توضیح: در صورتی که فرض فوق را بپذیریم، این مورد باید ذیل ستاره مرحله چهارم درج شود. چراکه قاضی ضمن پذیرش دادخواست و صدور دستور ابلاغ درخصوص تأمین خواسته نیز تصمیم‌گیری می‌کند. ماده ۱۱۵ قانون آیین دادرسی مدنی در این خصوص مقرر می‌کند: «در صورتی که درخواست تأمین شده باشد مدیر دفتر مکلف است پرونده را فوری به نظر دادگاه برساند، دادگاه بدون اخطار به طرف، به دلایل درخواست‌کننده رسیدگی نموده، قرار تأمین صادر یا آن را رد می‌نماید».

۷	<p>وثائقی که اموال توقیف شده را تضمین می‌کنند: خواهان معمولاً وثایق یا تضامینی را برای تضمین منافع خوانده در برابر خسارات احتمالی به اموال توقیف شده ارائه می‌کند (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)</p>
---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۰۸) قانون آیین دادرسی مدنی: خواهان می‌تواند قبل از تقدیم دادخواست یا ضمن دادخواست راجع به اصل دعوا یا در جریان دادرسی تا وقتی که حکم قطعی صادر نشده است در موارد زیر از دادگاه درخواست تأمین خواسته نماید و دادگاه مکلف به قبول آن است:

(الف) دعوا مستند به سند رسمی باشد.

(ب) خواسته در معرض تضییع یا تفریط باشد.

(ج) در مواردی از قبیل تجاری و اخواست شده که به موجب قانون، دادگاه مکلف به قبول درخواست تأمین باشد.

(د) خواهان، خساراتی را که ممکن است به طرف مقابل وارد آید نقداً به صندوق دادگستری بپردازد.

تبصره - تعیین میزان خسارت احتمالی، با در نظر گرفتن میزان خواسته به نظر دادگاهی است که درخواست تأمین را می‌پذیرد. صدور قرار تأمین موکول به ایداع خسارت خواهد بود.

توضیح: چنان‌که مشاهده می‌شود، در برخی موارد استثنایی برای صدور قرار تأمین خواسته، پرداخت خسارت احتمالی از سوی خواهان ضروری نیست، اما با مراجعه به فروض دعوای نمونه که در مقدمه بیان شد، مشاهده می‌شود که دعوای مفروض شرایط معافیت از پرداخت خسارت احتمالی را ندارد بنابراین این مرحله قابل حذف نیست.

۸	<p>توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: اموال خوانده پیش از برگزاری دادگاه توقیف می‌شود. توقیف می‌تواند به شکل فیزیکی و یا از طریق ثبت، فهرست‌برداری، بدهکار کردن و یا جداسازی اموال انجام شود (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید)</p>
---	--

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۱۷) قانون آیین دادرسی مدنی قرار تأمین باید فوری به خوانده ابلاغ و پس از آن اجرا شود. در مواردی که ابلاغ فوری ممکن نباشد و تأخیر اجرا باعث تضییع یا تفریط خواسته گردد ابتدا قرار تأمین اجرا و سپس ابلاغ می‌شود.

مبحث دوم فصل دوم؛ (در توقیف اموال منقول) از ماده (۶۱) به بعد و مبحث هشتم فصل دوم (توقیف اموال غیرمنقول) از ماده (۹۹) به بعد قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶/۸/۱.

توضیح: درخصوص توقیف اموال توجه به دو نکته ضرورت دارد. اولاً اگر به فروض پرونده در مقدمه این گزارش مراجعه کنید، توقیف اموال «منقول» مفروض است. ثانیاً موضوع توقیف اموال در مقطع اجرای حکم بار دیگر به‌عنوان یک مرحله مورد اشاره قرار گرفته است، درحالی که در صورت توقیف اموال تا اجرای حکم همان مال در توقیف می‌ماند و نیازی به توقیف مجدد مال نیست. مواردی که تأمین مرتفع می‌شود در ماده (۱۱۸) آیین دادرسی مدنی ذکر شده است: «در صورتی که موجب تأمین مرتفع گردد دادگاه قرار رفع تأمین را خواهد داد. در صورت صدور حکم قطعی علیه خواهان یا استرداد دعوا و یا دادخواست، تأمین خود به خود مرتفع می‌شود». هیچ یک از این موارد در پرونده مفروض رخ نداده است بنابراین در فرض پرونده، تأمین تا انتهای دادرسی و اجرای حکم مرتفع نمی‌شود.

لازم به ذکر است که ایجاد سامانه‌ای برای دسترسی به اموال منقول و غیرمنقول افراد تا مرحله مراجعه به اداره‌های مختلف برای توقیف اموال منقول و غیرمنقول را حذف کند. این سامانه در لایحه دادرسی تجاری پیش‌بینی شده است. درحال حاضر چنین سامانه‌ای در لایحه دادرسی تجاری و لایحه اجرای محکومیت‌های مالی پیش‌بینی شده، اما هنوز به تصویب نرسیده است. در ادامه به بررسی این موضوع خواهیم پرداخت.

√	محافظةت از اموال توقیف شده پیش از برگزاری دادگاه: اموال توقیف شده خوانده تحت مراقبت مأمور اجرا و یا فرد امین (بخش خصوصی) قرار می‌گیرد (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید).	۹
---	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۷۷) قانون اجرای احکام مدنی: «اموال توقیف شده در همان جا که هست حفظ می‌شود مگر اینکه نقل اموال به محل دیگری ضرورت داشته باشد».

توضیح: توقیف همیشه فیزیکی نیست بلکه ممکن است توقیف حقوقی باشد؛ بنابراین این رویه در همه موارد صدق نمی‌کند. در عین اینکه این رویه به اموال منقول مربوط خواهد شد و اموال غیرمنقول را دربر نمی‌گیرد، اما چون در فرض پرونده، اموال منقول توقیف می‌شود وجود این مرحله موجه است. فروض پرونده نمونه را می‌توانید در مقدمه ببینید.

۲-۱-۳. مقطع دوم: دادرسی و قضاوت

۱۰	خواننده لایحه دفاعیه ارائه می‌کند و یا به ادعای خواهان پاسخ می‌دهد: خواننده یک لایحه کتبی ارائه می‌کند که مشتمل بر دفاع یا پاسخ وی براساس مفاد پرونده است. پاسخ کتبی خواننده ممکن است شامل شهادت شهود، نظریات کارشناسی، اسنادی که خواننده به‌عنوان دلایل خود ارائه می‌کند و توضیحات حقوقی باشد.	وجود ندارد
----	---	------------

توضیح: در حال حاضر رسیدگی به پرونده‌ها در مرحله نخستین حضوری بوده و براساس نظام تبادل لوایح انجام نمی‌شود (لازم به‌ذکر است سیستم تبادل لوایح به‌موجب مواد (۱۱۱) تا (۱۱۵) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ پیش‌بینی شده بود که با تصویب قانون جدید آیین دادرسی مدنی و به‌موجب ماده (۵۲۹) آن، نسخ صریح گردیده و در نظام فعلی این سیستم از دادرسی موضوعاً منتفی است).

مبانی قانونی و رویه‌ای سابق: ماده (۱۱۱) تا (۱۱۵) قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۱۸ که در حال حاضر به‌موجب ماده (۵۲۹) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ نسخ شده است به‌شرح زیر هستند:

ماده (۱۱۱) - مدعی‌علیه باید در ظرف ده روز پس از رسید دادخواست به ادعای مدعی پاسخ داده رونوشت گواهی شده کلیه اسناد و دلایل خود را پیوست نماید و در ضمن پاسخ کتبی دعوی جعل سند و معاینه و درخواست تحقیق محلی و استعلام از کارشناس و هر نوع ایراد و دفاعی را که نسبت به دعوی مدعی مؤثر می‌داند اظهار کند و رعایت مفاد قسمت ۶ از ماده (۷۲) و مواد (۷۴) تا (۷۸) اصول محاکمات را در پاسخ خود بنماید.

پاسخ مدعی‌علیه و پیوست‌های آن باید در دو نسخه و در صورت تعدد مدعی به‌عده مدعیان به‌علاوه یک نسخه باشد اگر پاسخ مدعی‌علیه با پیوست‌های آن یک نسخه باشد دفتر دادگاه رونوشت آن را به‌عده مدعیان تهیه نموده و هزینه آن را دو برابر از مدعی‌علیه به‌وسیله مأمور اجرا وصول می‌نماید.

ماده (۱۱۲) - بعد از رسید پاسخ مدعی‌علیه مدیر دفتر باید یک نسخه از پاسخ را با پیوست‌های آن بایگانی و نسخه دیگر را با پیوست‌های آن در ظرف دو روز به‌وسیله مأمور ابلاغ کند.

ماده (۱۱۳) - مقررات راجع به ابلاغ برگ‌های دعوی به مدعی‌علیه برای ابلاغ به مدعی نیز از هر جهت منظور می‌شود.

ماده (۱۱۴) - مدعی باید هر پاسخی که دارد مطابق ماده (۱۱۱) نوشته و اگر به اسناد یا گواهی جدیدی برای پاسخ از مدافعات مدعی‌علیه استناد کرده است رونوشت آن اسناد و نام گواهی‌ها را پیوست هر نسخه کرده در ظرف ده روز به دفتر دادگاه تسلیم کند.

ماده (۱۱۵) - مدیر دفتر باید در ظرف دو روز پاسخ مدعی را به وسیله مأمور ابلاغ برای ابلاغ به مدعی علیه بفرستد و مشارئالیه آخرین پاسخ خود را باید تا ده روز به دفتر دادگاه برساند.

ادله قانونی بر نسخ مبانی قانونی و رویه‌ای سابق ماده (۵۲۹) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹: از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، قانون آیین دادرسی مدنی مصوب سال ۱۳۱۸ و الحاقات و اصلاحات آن و مواد (۱۸)، (۱۹)، (۲۱)، (۲۳)، (۲۴) و (۳۱) قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب سال ۱۳۷۳ و سایر قوانین و مقررات در موارد مغایر ملغی می‌گردد.

مبانی قانونی و رویه‌ای کنونی مستند به ماده (۹۶) قانون آیین دادرسی مدنی مصوب ۱۳۷۹: خواهان باید اصل اسنادی که رونوشت آنها را ضمیمه دادخواست کرده است هم در جلسه دادرسی حاضر نماید خوانده نیز باید اصل اسنادی را که می‌خواهد به آنها استناد کند در جلسه دادرسی حاضر کند. هر گاه یکی از اصحاب دعوا نخواهد یا نتواند در دادگاه حاضر شود، چنانچه خواهان است باید اصل اسناد خود را و اگر خوانده است اصل و رونوشت اسناد را به وکیل یا نماینده خود برای ارائه در دادگاه و ملاحظه طرف بفرستد.

وجود ندارد	پاسخ مکتوب خواهان به دفاعیات یا پاسخ خوانده: خواهان به دفاعیه خوانده یا پاسخ وی با یک لایحه پاسخ می‌دهد. پاسخ خواهان می‌تواند شامل شهادت شهود یا اظهارات یک کارشناس (به عنوان دلیل) باشد.	۱۱
------------	---	----

به توضیح بند پیشین مراجعه شود.

وجود ندارد	تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی دادگاه به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دوی آنها به تعویق می‌افتد و فرصتی برای ارائه دفاعیه کتبی ایجاد می‌شود.	۱۲
------------	---	----

توضیح: با توجه به اینکه تبادل لوایح از سیستم قضایی حذف شده است، طبعاً این مرحله نیز موضوعاً منتفی است. در فرض پرونده، تنها یکبار تعویق جلسه رسیدگی امکانپذیر است که بعد از تشکیل جلسه دادرسی می‌باشد و تعویق جلسه بیش از یکبار مبنای قانونی و رویه‌ای ندارد.

وجود دارد اما محل قرار گرفتن این مرحله ذیل بند «۱۶» این جدول است.	انتصاب کارشناس مستقل از سوی دادگاه: قاضی بنا به درخواست طرفین یا به تشخیص خود کارشناس مستقلی را جهت اظهار نظر در خصوص کفایت کیفیت کالاهای تحویل داده شده توسط خواهان منصوب می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید)	*
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۲۵۷) قانون آیین دادرسی مدنی: دادگاه می‌تواند رأساً یا به درخواست هریک از اصحاب دعوا قرار ارجاع امر به کارشناس را صادر نماید. در قرار دادگاه، موضوعی که نظر کارشناس نسبت به آن لازم است و نیز مدتی که کارشناس باید اظهار عقیده کند، تعیین می‌گردد.

توضیح: صدور قرار ارجاع امر به کارشناس همزمان با مرحله تشکیل جلسه دادرسی انجام می‌شود.

<p>مرحله مذکور وجود ندارد اما جای یک مرحله خالی به نظر می‌رسد:</p> <p>۱۳: ابلاغ واریز وجه: حسب ماده (۲۶۰) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی به متقاضی کارشناسی ابلاغ می‌شود که برای واریز وجه کارشناسی اقدام کند.</p>	<p>اطلاع‌رسانی درخصوص تعیین کارشناس مستقل توسط دادگاه: دادگاه هر دو طرف را از انتصاب کارشناس مستقل آگاه می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید).</p>	۱۳
--	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۴۴۸) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ (منسوخ): هرگاه در تعیین کارشناسان تراضی نشود رد آنان در مدت سه روز از تاریخ اعلام تعیین کارشناس از طرف دادگاه به اصحاب دعوی باید اظهار شود مگر اینکه جهت رد بعد معلوم و یا حادث گردد در این صورت رد کارشناس و یا کارشناسانی که معین شده‌اند تا قبل از صدور رأی آنها جایز است.

ماده (۵۲۹) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹: از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون، قانون آیین دادرسی مدنی مصوب سال ۱۳۱۸ و الحاقات و اصلاحات آن و مواد (۱۸)، (۱۹)، (۲۱)، (۲۳)، (۲۴) و (۳۱) قانون تشکیل دادگاه‌های عمومی و انقلاب مصوب سال ۱۳۷۳ و سایر قوانین و مقررات در موارد مغایر ملغی می‌گردد.

اما مبنای قانونی جایگزین کردن مرحله جدید ماده (۲۶۰) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ است که مقرر می‌کند: «پس از صدور قرار کارشناسی و انتخاب کارشناس و ایداع دستمزد، دادگاه به کارشناس اخطار می‌کند که ظرف مهلت تعیین شده در قرار کارشناسی، نظر خود را تقدیم نماید. وصول نظر کارشناس به طرفین ابلاغ خواهد شد، طرفین می‌توانند ظرف یک‌هفته از تاریخ ابلاغ به دفتر دادگاه مراجعه کنند و با ملاحظه نظر کارشناس چنانچه مطلبی دارند نفیاً یا اثباتاً به‌طور کتبی اظهار نمایند. پس از انقضای مدت یاد شده، دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورت آماده بودن، مبادرت به انشای رأی می‌نماید.»

توضیح: اطلاع‌رسانی در مورد تعیین کارشناس آن هم در صورتی که انتخاب کارشناس به تراضی طرفین نباشد در ماده (۴۴۸) قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸ پیش‌بینی شده بود ولی در قانون جدید (مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱) پیش‌بینی نشده است. با این حال آنچه در مواد (۲۵۹) و (۲۶۰) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب آمده است ابلاغ برای ایداع دستمزد کارشناس است که می‌تواند به‌عنوان مرحله ۱۳ تعریف شود.

*	ارائه نظر کارشناسی توسط کارشناس تعیین شده از سوی دادگاه: کارشناس مستقل منصوب دادگاه نظریه کارشناسی خود را به دادگاه ارائه می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید).	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۲۶۲) قانون آیین دادرسی مدنی: کارشناس باید در مدت مقرر نظر خود را کتباً تقدیم دارد، مگر اینکه موضوع از اموری باشد که اظهار نظر در آن مدت میسر نباشد. در این صورت به تقاضای کارشناس دادگاه مهلت مناسب دیگری تعیین و به کارشناس و طرفین اعلام می‌کند. در هر حال اظهار نظر کارشناس باید صریح و موجه باشد.

توضیح: بعد از ارائه نظر کارشناسی این موضوع به طرفین ابلاغ می‌شود. طرفین یک هفته از زمان ابلاغ مهلت اعتراض به نظر کارشناس دارند. بنابراین ابلاغ نظر کارشناس مرحله‌ای است که می‌تواند به مراحل موجود اضافه شود. ماده (۲۶۰) قانون آیین دادرسی مدنی در این خصوص مقرر می‌کند: پس از صدور قرار کارشناسی و انتخاب کارشناس و ایداع دستمزد، دادگاه به کارشناس اخطار می‌کند که ظرف مهلت تعیین شده در قرار کارشناسی، نظر خود را تقدیم نماید. وصول نظر کارشناس به طرفین ابلاغ خواهد شد، طرفین می‌توانند ظرف یک هفته از تاریخ ابلاغ به دفتر دادگاه مراجعه کنند و با ملاحظه نظر کارشناس چنانچه مطلبی دارند نفیاً یا اثباتاً به‌طور کتبی اظهار نمایند. پس از انقضای مدت یاد شده، دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورت آماده بودن، مبادرت به انشای رأی می‌نماید.

ماده (۱۰) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی امکان ارائه نظر کارشناس به‌صورت الکترونیکی را فراهم کرده است: «از تاریخ تصویب این آیین‌نامه، ضابطان دادگستری، کارشناسان رسمی، وکلای دادگستری، سازمان‌های پزشکی قانونی و زندان‌ها و سایر اشخاص و نهادهای مرتبط با دادرسی، مکلفند نتیجه اقدامات و گزارش‌ها و اجرای دستورات قضایی را پس از ثبت نام و اخذ کد رهگیری از طریق سامانه خدمات قضایی به طریق الکترونیک ارسال نمایند.»

*	تعیین تاریخ برای سازش: قاضی تاریخی را برای رسیدگی به موضوع و میانجیگری بین طرفین تعیین می‌کند. گاهی اوقات این جلسه یک جلسه قبل از رسیدگی رسمی است که قبلاً تاریخ آن به طرفین اعلام شده است.	وجود ندارد
---	--	------------

مبانی قانونی و رویه‌ای: تنها در قانون حمایت خانواده الزام به سازش وجود دارد که ارتباطی با دعاوی اجرای قراردادها پیدا نمی‌کند. ماده (۲۷) قانون حمایت خانواده مقرر کرده است: «در کلیه موارد درخواست طلاق، بجز طلاق توافقی، دادگاه باید به منظور ایجاد صلح و سازش موضوع را به داوری ارجاع کند. دادگاه در این موارد باید با توجه به نظر داوران رأی صادر و چنانچه آن را نپذیرد، نظریه داوران را با ذکر دلیل رد کند».

توضیح: در قوانین مربوط چنین مرحله‌ای وجود ندارد و در عمل نیز اتفاق نمی‌افتد.

وجود ندارد -	جلسه سازش: قاضی طی یک جلسه غیررسمی طرفین را به حل و فصل اختلاف ترغیب می‌کند. در این جلسه قاضی به عنوان میانجی عمل می‌کند. در صورتی که اختلاف حل و فصل نشود، قاضی گزارش جلسه را تنظیم می‌کند. پس از آن پرونده برای رسیدگی به قاضی دیگری ارجاع می‌شود.	۱۴
-----------------	--	----

به توضیح بند پیشین مراجعه کنید.

√	درخواست صدور دستور موقت: خوانده ایرادات اولیه مانند عدم صلاحیت، مرور زمان و سایر موارد را مطرح می‌کند.	*
---	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۸۴) قانون آیین دادرسی مدنی: در موارد زیر خوانده می‌تواند ضمن پاسخ نسبت به ماهیت دعوا ایراد کند:

۱. دادگاه صلاحیت نداشته باشد.
۲. دعوا بین همان اشخاص در همان دادگاه یا دادگاه هم‌عرض دیگری قبلاً اقامه شده و تحت رسیدگی باشد و یا اگر همان دعوا نیست دعوائی باشد که با ادعای خواهان ارتباط کامل دارد.
۳. خواهان به جهتی از جهات قانونی از قبیل صغر، عدم رشد، جنون یا ممنوعیت از تصرف در اموال در نتیجه حکم ورشکستگی، اهلیت قانونی برای اقامه دعوا نداشته باشد.
۴. ادعا متوجه شخص خوانده نباشد.
۵. کسی که به‌عنوان نماینده اقامه دعوا کرده از قبیل وکالت یا ولایت یا قیمومیت و سمت او محرز نباشد.
۶. دعوای طرح شده سابقاً بین همان اشخاص یا اشخاصی که اصحاب دعوا قائم‌مقام آنان هستند، رسیدگی شده نسبت به آن حکم قطعی صادر شده باشد.
۷. دعوا بر فرض ثبوت، اثر قانونی نداشته باشد از قبیل وقف و هبه بدون قبض.

۸. مورد دعوا مشروع نباشد.
۹. دعوا جزئی نبوده بلکه ظنی یا احتمالی باشد.
۱۰. خواهان در دعوی مطروحه ذینفع نباشد.
۱۱. دعوا خارج از موعد قانونی اقامه شده باشد.

توضیح: منظور از این مرحله طرح ایرادات ازسوی خواننده است (موضوع مواد (۸۴) به بعد قانون آیین دادرسی مدنی) که در نظام حقوقی ما در جلسه دادرسی (مرحله ۱۶) انجام می‌گیرد. بنابراین عنوان صحیح برای این مرحله «تقاضای اتخاذ تصمیم فوری درخصوص ایرادات» است.

*	صدور دستور موقت توسط دادگاه: دادگاه درخصوص ایراداتی که خواننده مطرح کرده با صدور دستور موقت تصمیم می‌گیرد.	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۸۸) قانون آیین دادرسی مدنی: دادگاه قبل از ورود در ماهیت دعوا، نسبت به ایرادات و اعتراضات وارده اتخاذ تصمیم می‌نماید. در صورت مردود شناختن ایراد، وارد ماهیت دعوا شده رسیدگی خواهد نمود.

توضیح: منظور «اتخاذ تصمیم در مورد ایرادات ازسوی دادگاه» است که در نظام حقوقی ما در جلسه دادرسی (مرحله ۱۶) انجام می‌گیرد. عنوان مناسبی برای این مرحله اتخاذ نشده است.

*	تعیین تاریخ (ها) برای رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه: قاضی تاریخ (ها) رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه را تعیین می‌کند.	وجود دارد اما باید جابجا شود.
---	---	-------------------------------

مبانی قانونی و رویه‌ای: طبق ماده (۶۴) قانون آیین دادرسی مدنی، مدیر دفتر دادگاه باید پس از تکمیل پرونده، آن را فوراً در اختیار دادگاه قرار دهد. دادگاه پرونده را ملاحظه و در صورتی که کامل باشد پرونده را با صدور دستور تعیین وقت به دفتر اعاده می‌نماید تا وقت دادرسی (ساعت، روز، ماه و سال) را تعیین و دستور ابلاغ دادخواست را صادر نماید. وقت جلسه باید طوری معین شود که فاصله بین ابلاغ وقت به اصحاب دعوا و روز جلسه کمتر از پنج روز نباشد.

توضیح: این مرحله باید در مقطع تشکیل و به جریان انداختن پرونده ذکر می‌شود. این مرحله قبل از دادرسی و قضاوت انجام می‌شود. بنابراین باید ذیل ردیف ۴ مورد اشاره قرار گیرد.

۱۵	تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی دادگاه به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دو طرف به تعویق می‌افتد و فرصتی برای آمادگی جهت حضور در جلسه دادگاه مهیا می‌شود.	وجود ندارد.
----	---	-------------

توضیح: در قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی یک مورد تعویق جلسه بیشتر وجود ندارد که در ردیف ۱۷ به آن اشاره شده است. بنابراین این مرحله وجود ندارد.

√	<p>رسیدگی شفاهی (رایج در قانون مدنی): طرفین در مورد مفاد قرارداد در یک جلسه رسیدگی شفاهی در حضور قاضی بحث و گفتگو می‌کنند. در جلسه رسیدگی شفاهی ممکن است از شاهد و کارشناس مستقل منصوب دادگاه خواسته شود که نظرات خود را بیان کنند و یا از آنها سؤالاتی پرسیده شود.</p>	۱۶
---	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۹۳) تا (۱۰۴) قانون آیین دادرسی مدنی به این شرح:

ماده (۹۳) - اصحاب دعوا می‌توانند در جلسه دادرسی حضور یافته یا لایحه ارسال نمایند.

ماده (۹۴) - هریک از اصحاب دعوا می‌توانند به جای خود وکیل به دادگاه معرفی نمایند ولی در مواردی که دادرسی حضور شخص خواهان یا خوانده یا هر دو را لازم بداند این موضوع در برگ اخطاریه قید می‌شود. در این صورت شخصاً مکلف به حضور خواهند بود.

ماده (۹۵) - عدم حضور هریک از اصحاب دعوا و یا وکیل آنان در جلسه دادرسی مانع رسیدگی و اتخاذ تصمیم نیست. در موردی که دادگاه به اخذ توضیح از خواهان نیاز داشته باشد و نامبرده در جلسه تعیین شده حاضر نشود و با اخذ توضیح از خوانده هم دادگاه نتواند رأی بدهد، همچنین در صورتی که با دعوت قبلی هیچ‌یک از اصحاب دعوا حاضر نشوند و دادگاه نتواند در ماهیت دعوا بدون اخذ توضیح رأی صادر کند درخواست ابطال خواهد شد.

ماده (۱۰۴) - در پایان هر جلسه دادرسی چنانچه به جهات قانونی جلسه دیگری لازم باشد، علت مزبور، زیر صورتجلسه قید و روز و ساعت جلسه بعد تعیین و به اصحاب دعوا ابلاغ خواهد شد. در صورتی که دعوا قابل تجزیه بوده و فقط قسمتی از آن مقتضی صدور رأی باشد، دادگاه نسبت به همان قسمت رأی می‌دهد و نسبت به قسمتی دیگر رسیدگی را ادامه خواهد داد.

√	<p>تعویق (جلسه دادگاه): روند رسیدگی به دلیل درخواست یکی از طرفین یا هر دوی آنها در جریان جلسه رسیدگی شفاهی به تعویق می‌افتد که این موضوع منجر به برگزاری جلسات دیگر دادگاه یا رسیدگی شفاهی می‌شود.</p>	۱۷
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۹۹) قانون آیین دادرسی مدنی: دادگاه می‌تواند جلسه دادرسی

را به درخواست و رضایت اصحاب دعوا فقط برای یکبار به تأخیر بیاندارد.

توضیح: تأخیر جلسه دادرسی به درخواست هر دو طرف دعوا امکانپذیر خواهد بود بنابراین

توضیحاتی که برای این مرحله ذکر شده است نیز باید اصلاح شود. تأخیر جلسه دادگاه عنوان مناسب‌تری است. با وجود اینکه در گزارش بانک جهانی چندین مرحله با عنوان «تعویق جلسه دادگاه» وجود دارد اما در پرونده مفروض تنها همین مورد مصداق پیدا می‌کند.

وجود ندارد.	دستور ارائه آخرین استدلال‌ها: قاضی تاریخی را برای ارائه آخرین استدلال‌های مبتنی بر قوانین و واقعیت تعیین می‌کند.	۱۸
-------------	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: مبانی در قوانین و رویه‌های دادرسی مدنی ندارد؛ اما ماده (۱۹۳) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور کیفری مقرر شده است که مقرر می‌دارد: «دادگاه مکلف است مفاد اظهارات طرفین دعوا و عین اظهارات یک طرف را که مورد استفاده طرف دیگر باشد و همچنین عین اظهارات شهود و اهل خبره را در صورت مجلس منعکس نماید. دادگاه پس از پایان مذاکرات به‌عنوان آخرین دفاع به متهم یا وکیل او اجازه صحبت داده و پس از امضای طرفین رسیدگی را ختم می‌کند».

توضیح: در قوانین و رویه‌های مربوط به دادرسی مدنی مرحله‌ای با این عنوان وجود ندارد، بلکه با عنوان «آخرین دفاع» اختصاص به رسیدگی کیفری دارد.

وجود ندارد.	آخرین استدلال: طرفین آخرین استدلال‌های خود مبتنی بر قوانین و واقعیت را به‌صورت شفاهی و یا از طریق تنظیم لایحه ارائه می‌کنند.	*
-------------	--	---

به توضیح بند پیشین مراجعه کنید.

√	انشای حکم: قاضی یک نسخه کتبی از حکم را انشا می‌کند.	۱۹
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۲۹۵) قانون آیین دادرسی مدنی: «پس از اعلام ختم دادرسی در صورت امکان دادگاه در همان جلسه انشای رأی نموده و به اصحاب دعوا اعلام می‌نماید؛ در غیر این‌صورت حداکثر ظرف یک هفته انشا و اعلام رأی می‌کند».

ماده (۲۹۶) قانون آیین دادرسی مدنی: «رأی دادگاه پس از انشای لفظی باید نوشته شده و به امضای دادرس یا دادرسان برسد...».

√	ثبت حکم: دفتر دادگاه حکم را پس از دریافت نسخ کتبی آن ثبت می‌کند.	۲۰
---	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۲۹۷) قانون آیین دادرسی مدنی: «رأی دادگاه باید ظرف پنج روز از تاریخ صدور پاکت‌نویس شده و به امضای دادرسی یا دادرسان صادرکننده رأی برسد».

توضیح: هر چند تأثیر این مرحله در مقایسه با سایر مراحل، در زمان و هزینه ناچیز به نظر می‌رسد، اما در رویه موجود، رأی دادگاه‌ها ثبت می‌شود. بنابراین در عمل و در جریان صدور رأی و ابلاغ آن چنین رویه‌ای وجود دارد. در نتیجه وجود این مرحله نسبت به حذف آن به واقع و رویه موجود نزدیک‌تر است.

این مرحله وجود ندارد اما تسلیم رونوشتی از رأی به مأمور ابلاغ برای ابلاغ به خواهان و خوانده (ماده (۳۰۰)) را می‌توان به‌عنوان مرحله‌ای جداگانه به جای این مرحله جایگزین کرد.	اطلاع‌رسانی دادگاه درخصوص در دسترس بودن حکم کتبی: دادگاه به طرفین اطلاع می‌دهد که حکم کتبی در مجتمع قضایی در دسترس است.	۲۱
--	--	----

توضیح: اگرچه مرحله‌ای به این نحو وجود ندارد اما تسلیم رونوشتی از رأی به مأمور ابلاغ برای ابلاغ به خواهان و خوانده (ماده (۳۰۰)) وجود دارد. ماده (۳۰۰) قانون آیین دادرسی مدنی مقرر می‌کند: «مدیر دفتر دادگاه موظف است فوری پس از امضای دادنامه، رونوشت آن را به تعداد اصحاب دعوا تهیه و در صورتی که شخصاً یا وکیل یا نماینده قانونی آنها حضور دارند به آنان ابلاغ نماید والا به مأمور ابلاغ تسلیم و توسط وی به اصحاب دعوا ابلاغ گردد».

۷	دریافت نسخه‌ای از حکم کتبی توسط خواهان: خواهان نسخه‌ای از حکم کتبی را دریافت می‌کند	۲۲
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۳۰۰) قانون آیین دادرسی مدنی مقرر کرده است: «مدیر دفتر دادگاه موظف است فوری پس از امضای دادنامه، رونوشت آن را به تعداد اصحاب دعوا تهیه و در صورتی که شخصاً یا وکیل یا نماینده قانونی آنها حضور دارند به آنان ابلاغ نماید والا به مأمور ابلاغ تسلیم و توسط وی به اصحاب دعوا ابلاغ گردد».

توضیح: رأی به خواهان و خوانده ابلاغ می‌شود. ابلاغ به خواهان و خوانده همزمان انجام می‌شود بنابراین مرحله ۲۲ و ۲۳ همزمان در نظام قضایی ما اتفاق می‌افتد. در مرحله ۶ نیز ابلاغ دادخواست به خواهان و خوانده ضمن یک مرحله بیان شده است و در ابلاغ رأی دلیلی برای تقسیم آن به دو مرحله وجود ندارد.

ماده (۶) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی ابلاغ الکترونیکی به خواهان را تا آخرین مرحله رسیدگی پذیرفته است: دفتر خدمات قضایی تحویل‌گیرنده اسناد، پس از اخذ نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه خواهان یا شاکی، شماره رهگیری مربوط به پرونده را به همراه تأییدیه دفتر خدمات به وی تحویل می‌نماید و به او کتباً ابلاغ می‌کند که هرگونه اطلاع‌رسانی راجع به پرونده مذکور طبق قوانین تا آخرین مرحله رسیدگی، تنها از طرق مذکور انجام خواهد شد. همچنین خواهان یا شاکی متعهد می‌شود هرگونه تغییر در نشانی الکترونیکی یا شماره تلفن همراه خود را با ورود به پایگاه مربوط ثبت نماید در غیر این صورت داده پیام‌های ارسالی، ابلاغ شده محسوب می‌شود.

همزمان با مرحله قبل	اطلاع‌رسانی به خواننده در مورد حکم: خواهان یا دادگاه به صورت رسمی صدور حکم را به خواننده اطلاع می‌دهند. دوره زمانی تجدیدنظرخواهی از روزی شروع می‌شود که خواننده به صورت رسمی از صدور حکم مطلع شده است.	۲۳
---------------------	--	----

توضیح: با توجه به توضیحات دو بند قبل مشخص می‌شود چنین مرحله مستقلی وجود ندارد بلکه همان‌طور که در مرحله ۶ ضمن یک مرحله بیان شده بود اینجا نیز در قالب یک مرحله اتفاق می‌افتد.

یکی از مقررات تازه‌ای که در این خصوص به تصویب رسیده و به‌عنوان مبنای قانونی این مرحله می‌توان مورد اشاره قرار داد، ماده (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی است که امکان ابلاغ الکترونیکی به خواننده را ایجاد کرده است. این ماده مقرر می‌کند: «ابلاغ دادخواست و ضامناً آن به خواننده و احضار مشتکی‌عنه و ابلاغ هرگونه قرار و دستور قضایی به مخاطبان ذیربط، به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد.

تبصره «۱» - در صورت عدم دسترسی به نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه، ابلاغ و احضار به صورت فیزیکی انجام خواهد شد. مرجع قضایی مکلف است خواننده یا مشتکی‌عنه را کتباً به استفاده از سامانه خدمات قضایی دلالت نماید.

تبصره «۲» - در صورتی که خواننده یا مشتکی‌عنه یا مخاطب در بازداشتگاه یا زندان باشد اوراق به آدرس الکترونیکی یا ارتباطی اداره زندان یا بازداشتگاه ارسال می‌شود تا به وسیله اداره زندان کتباً به نامبرده ابلاغ گردد». درخصوص جایگاه مفاد این آیین‌نامه، با وجود قواعد سنتی ابلاغ در قانون آیین دادرسی مدنی، در راهکارهای تقنینی و مقرراتی بیشتر توضیح داده خواهد شد.

√	دوره زمانی تجدیدنظرخواهی: براساس قانون، خواهان از این فرصت برخوردار است که در مورد حکم صادره در یک دوره زمانی خاص تعیین شده در قانون، تقاضای تجدیدنظرخواهی کند. خواهان تصمیم می‌گیرد که تجدیدنظرخواهی نکند. حکم در روزی که مهلت تجدیدنظرخواهی به پایان می‌رسد نهایی تلقی می‌شود.	۲۴
---	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۳۳۶) قانون آیین دادرسی مدنی: «مهلت درخواست تجدیدنظر اصحاب دعوا، برای اشخاص مقیم ایران بیست روز و برای اشخاص مقیم خارج از کشور دوماه از تاریخ ابلاغ یا انقضای مدت واخواهی است.»

توضیح: محکوم‌علیه براساس فرض پرونده بانک جهانی خوانده است. بنابراین تجدیدنظرخواهی از سوی خوانده مطرح است در نتیجه متن رویه باید اصلاح نگارشی شود.

۲۵	خوانده مبالغی را که خواهان در دادگاه هزینه کرده به او مسترد می‌کند: حکم خوانده را ملزم می‌کند که مبالغی را که خواهان قبلاً در دادگاه هزینه کرده به او مسترد کند، چراکه خوانده پرونده را باخته است.	با اصلاح همزمان با مرحله ۳۸ ذکر شود: استرداد هزینه‌هایی که خواهان برای دادرسی و اجرا پرداخت کرده است.
----	--	---

توضیح: در این مرحله پرداختی صورت نمی‌گیرد. نیم عشر هزینه اجرا و هزینه‌های دادرسی همه همزمان در مرحله ۳۸ از محکوم‌علیه گرفته می‌شود نه بعد از صدور حکم و ابلاغ.

۳-۱-۳. مقطع سوم: اجرای حکم

وجود ندارد.	طرح موضوع با مأمور اجرای دادگاه یا مأمور اجرای کلانتری (خصوصی) برای اجرای حکم: برای اجرای حکم، خواهان موضوع را با یک مأمور اجرای دادگاه مانند مأمور اجرای دادگاه یا کلانتری و یا یک مأمور اجرای خصوصی طرح بحث می‌کند.	۲۶
-------------	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: در قانون اجرای احکام مدنی مصوب ۱۳۵۶ که قانون حاکم در اجرای احکام است چنین مرحله‌ای وجود ندارد.

توضیح: در قوانین مربوط و رویه عملی چنین موضوعی وجود ندارد.

√	درخواست خواهان برای اجرای حکم: خواهان از دادگاه درخواست می‌کند که دستور اجرا را دریافت کند (مهر تأیید بر حکم).	*
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۲) قانون اجرای احکام مدنی: «احکام دادگاه‌های دادگستری وقتی به موقع اجرا گذارده می‌شود که به محکوم‌علیه یا وکیل یا قائم‌مقام قانونی او ابلاغ شده و محکوم‌له یا نماینده و یا قائم‌مقام قانونی او کتباً این تقاضا را از دادگاه بنماید».

توضیح: هزینه‌های اجرا شامل حق اجرای حکم و هزینه‌هایی می‌شود که برای اجرای حکم ضرورت دارد، مانند حق‌الزحمه خبره و کارشناس و ارزیاب و حق حفاظت اموال و نظایر آن. پرداخت این هزینه‌ها جزء مراحل دادرسی است که باید در این مقطع مورد اشاره قرار گیرد. در گزارش کسب‌وکار ۲۰۱۴ این مرحله به‌عنوان مرحله ۲۷ به جدول مراحل اضافه شده است. (Doing Business 2014, Economy Profile: Iran, Islamic rep. 87). مبانی قانونی مربوط به این مرحله جدید، فصل هشتم قانون اجرای احکام مدنی و مواد (۱۵۸) به بعد این قانون است.

۲۷	انضمام دستور اجرا به حکم: قاضی دستور اجرا را (با مهر تأیید) به حکم منضم می‌کند.	√
----	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۴) قانون اجرای احکام مدنی: «اجرای حکم با صدور اجرائیه به عمل می‌آید مگر اینکه در قانون ترتیب دیگری مقرر شده باشد. در مواردی که دادگاه جنبه اعلامی داشته و مستلزم انجام عملی از طرف محکوم‌علیه نیست از قبیل اعلام اصالت یا بطلان سند، اجرائیه صادر نمی‌شود. همچنین در مواردی که سازمان‌ها و مؤسسات دولتی و وابسته به دولت طرف دعوی نبوده ولی اجرای حکم باید به‌وسیله آنها صورت گیرد صدور اجرائیه لازم نیست و سازمان‌ها و مؤسسات مزبور مکلفند به دستور دادگاه حکم را اجرا کنند».

*	تحويل دستور اجرا: دستور اجرای دادگاه به یک مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) تحويل می‌شود.	√
---	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۶) قانون اجرای احکام مدنی: «در اجرائیه نام و نام خانوادگی و محل اقامت محکوم‌له و محکوم‌علیه و مشخصات حکم و موضوع آن و اینکه پرداخت حق اجرا به عهده محکوم‌علیه می‌باشد نوشته شده و به امضای رئیس دادگاه و مدیر دفتر رسیده به مهر دادگاه ممهور و برای ابلاغ فرستاده می‌شود».

۲۸	درخواست از خوانده برای تبعیت داوطلبانه از حکم: خواهان، مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) از خوانده درخواست می‌کنند که به‌صورت داوطلبانه از حکم تبعیت کرده و به خوانده برای آخرین بار فرصت می‌دهند که مفاد حکم را به‌صورت داوطلبانه بپذیرد.	√
----	--	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۳۴) قانون اجرای احکام مدنی: همین که اجرائیه به محکوم‌علیه ابلاغ شد محکوم‌علیه مکلف است ظرف ۱۰ روز مفاد آن را به موقع اجرا بگذارد یا ترتیبی برای پرداخت محکوم‌بده دهد یا مالی معرفی کند که اجرای حکم و استیفای محکوم‌بده از آن میسر باشد و در صورتی که خود را قادر به اجرای مفاد اجرائیه نداند باید ظرف مهلت مزبور جامع داریی خود را به قسمت اجرا تسلیم کند و اگر مالی ندارد صریحاً اعلام نماید. هر گاه ظرف سه سال بعد از انقضای مهلت مذکور معلوم شود که محکوم‌علیه قادر به اجرای حکم و پرداخت محکوم‌بده بوده، لکن برای فرار از آن اموال خود را معرفی نکرده یا صورت خلاف واقع از داریی خود داده به نحوی که اجرای تمام یا قسمتی از مفاد اجرائیه متعسر گردیده باشد به حبس جنحه‌ای از شصت و یک روز تا شش ماه محکوم خواهد شد.

توضیح: وقتی اجرائیه به محکوم‌علیه ابلاغ می‌شود وی ۱۰ روز فرصت دارد که رأی را طوعاً اجرا کند نه اینکه ابلاغ جداگانه‌ای برای درخواست از خواننده برای تبعیت داوطلبانه از رأی صادر شود. اگر رأی ظرف ۱۰ روز اجرا نشد نوبت به مرحله معرفی و توقیف مال می‌رسد، ولی در ظرف این ۱۰ روز نمی‌توانیم مال را توقیف کنیم. بنابراین بهتر است این مرحله به این ترتیب انشا شود: «ابلاغ اجرائیه و اعطای مهلت ۱۰ روزه از تاریخ ابلاغ برای اجرای اختیاری حکم».

این مرحله وجود دارد اما یکبار در جریان دادرسی اتفاق می‌افتد بنابراین ذکر آن در مرحله تشکیل و به جریان انداختن پرونده و زمانی که اموال منقول خواننده توقیف می‌شود کفایت می‌کند.	خواهان اموال خواننده را برای توقیف شناسایی می‌کند: خواهان اموال خواننده را با هدف توقیف شناسایی می‌کند.	۲۹
--	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: تبصره «۱» ماده (۳۵) قانون اجرای احکام: «محکوم‌له می‌تواند بعد از ابلاغ اجرائیه و قبل از انقضای مهلت مقرر در مواد قبل اموال محکوم‌علیه را برای تأمین محکوم‌بده به قسمت اجرا معرفی کند و قسمت اجرا مکلف به قبول آن است. پس از انقضای مهلت مزبور نیز در صورتی که محکوم‌علیه مالی معرفی نکرده باشد که اجرای حکم و استیفای محکوم‌بده از آن میسر باشد محکوم‌له می‌تواند هر وقت مالی از محکوم‌علیه به‌دست آید استیفای محکوم‌بده را از آن مال بخواهد».

توضیح: قبلاً در جریان تأمین خواسته (ردیف ۸) این کار باید انجام شود. بنابراین این مرحله باید جابجا شود و در مرحله تشکیل و به جریان انداختن پرونده ذکر شود. ماده (۴۹) قانون اجرای احکام مدنی در این خصوص قابل استناد است: «در صورتی که محکوم‌علیه در موعدی که برای اجرای حکم مقرر است مدلول حکم را طوعاً اجرا ننماید یا قراری با محکوم‌له برای اجرای حکم ندهد

و مالی هم معرفی نکند یا مالی از او تأمین و توقیف نشده باشد محکوم‌له می‌تواند درخواست کند که از اموال محکوم‌علیه معادل محکوم‌به توقیف گردد».

در صورت توقیف اموال تا اجرای حکم همان مال در توقیف می‌ماند و نیازی به توقیف مجدد مال نیست. مواردی که تأمین مرتفع می‌شود در ماده (۱۱۸) آیین دادرسی مدنی ذکر شده است: «در صورتی که موجب تأمین مرتفع گردد دادگاه قرار رفع تأمین را خواهد داد. در صورت صدور حکم قطعی علیه خواهان یا استرداد دعوا و یا دادخواست، تأمین خودبه‌خود مرتفع می‌شود». هیچ یک از این موارد در پرونده مفروض رخ نداده است؛ بنابراین در فرض پرونده، تأمین تا انتهای دادرسی و اجرای حکم مرتفع نمی‌شود و نیاز به تأمین مجدد نیست.

۳۰	اطلاع‌رسانی در مورد قصد توقیف: مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای (خصوصی) سایر طلبکاران را در مورد قصد توقیف اموال خوانده آگاه می‌کنند.	وجود ندارد.
----	--	-------------

مبانی قانونی و رویه‌ای: در قوانین مربوط و رویه عملی چنین موضوعی وجود ندارد.

توضیح: پس از عدم اجرای رأی توسط محکوم علیه و معرفی مال، رأی اجرا می‌شود و نیازی

به ابلاغ قصد توقیف در نظام فعلی حقوقی ایران نیست.

۳۱	توقیف اموال: اموال منقول خوانده توقیف می‌شوند (به شکل فیزیکی و یا از طریق ثبت، فهرست‌برداری یا جداسازی اموال)	وجود دارد اما یکبار در جریان دادرسی اتفاق می‌افتد بنابراین ذکر آن در مرحله هشت کفایت می‌کند و این مرحله باید حذف شود.
----	---	---

مبانی قانونی و رویه‌ای: مواد (۴۹) به بعد قانون اجرای احکام مدنی

توضیح: در عمل این مرحله تکرار مرحله ۸ است، درحالی که نیازی به این تکرار وجود ندارد.

ماده (۴۹) قانون اجرای احکام مدنی در این خصوص قابل استناد است: «در صورتی که محکوم‌علیه در موعدهی که برای اجرای حکم مقرر است مدلول حکم را طوعاً اجرا ننماید یا قراری با محکوم‌له برای اجرای حکم ندهد و مالی هم معرفی نکند یا مالی از او تأمین و توقیف نشده باشد محکوم‌له می‌تواند درخواست کند که از اموال محکوم‌علیه معادل محکوم‌به توقیف گردد».

در صورت توقیف اموال تا اجرای حکم همان مال در توقیف می‌ماند و نیازی به توقیف مجدد مال نیست. مواردی که تأمین مرتفع می‌شود در ماده (۱۱۸) آیین دادرسی مدنی مقرر شده است: «در صورتی که موجب تأمین مرتفع گردد دادگاه قرار رفع تأمین را خواهد داد. در صورت صدور حکم قطعی علیه خواهان یا استرداد دعوا و یا دادخواست، تأمین خودبه‌خود مرتفع می‌شود». هیچ

یک از این موارد در پرونده مفروض رخ نداده است. بنابراین در فرض پرونده، تأمین تا انتهای دادرسی و اجرای حکم مرتفع نمی‌شود و نیاز به تأمین مجدد نیست.

وجود ندارد	گزارش درخصوص نحوه اجرای توقیف: مأمور اجرای دادگاه و یا مأمور اجرای خصوصی گزارشی را درخصوص نحوه اجرای توقیف اموال منقول خوانده به قاضی ارائه می‌کند.	۳۲
------------	---	----

توضیح: در قوانین مربوط و رویه عملی، غیر از فهرست‌برداری که در بند قبل ذکر شده است، مرحله جداگانه‌ای تحت عنوان گزارش وجود ندارد. با تغییراتی که در مراحل با اعمال اصلاحات ایجاد می‌شود فهرست‌برداری در مرحله ۹ ذکر شده است.

√	ارزشگذاری یا ارزیابی اموال منقول توقیف شده: دادگاه و یا کارشناس ارزیابی منصوب دادگاه اموال توقیف شده را ارزیابی می‌کند.	۳۳
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۷۳) قانون اجرای احکام مدنی: «ارزیابی اموال منقول حین توقیف به عمل می‌آید و در صورت اموال درج می‌شود قیمت اموال را محکوم‌له و محکوم‌علیه به تراضی تعیین می‌نمایند و هر گاه طرفین حین توقیف حاضر نباشند یا حاضر بوده و در تعیین قیمت تراضی ننمایند ارزیاب معین می‌شود».

ماده (۱۱۰) قانون اجرای احکام مدنی: «ارزیابی اموال غیرمنقول به ترتیب مقرر در مواد (۷۳) تا (۷۶) این قانون به عمل خواهد آمد». البته در فرض پرونده اموال منقول توقیف می‌شود.

√	فراخوان قیمتگذاری عمومی: قاضی از روش‌هایی مانند تبلیغ یا انتشار در روزنامه‌ها برای قیمتگذاری عمومی فراخوان می‌دهد.	۳۴
---	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۱۴) قانون اجرای احکام مدنی: «فروش اموال از طریق مزایده به عمل می‌آید».

توضیح: درحالی که در متن قوانین از لفظ «مزایده» استفاده شده است، بهتر است به جای استفاده از عبارت «فراخوان قیمتگذاری عمومی» که ترجمه عبارت «Sale through public auction» در گزارش انجام کسب‌وکار است، در گزارش‌های داخلی از عبارت «فراخوان مزایده» استفاده شود که با منطوق قوانین کشور هماهنگی بیشتری دارد. لازم به توضیح است که در گزارش انجام کسب‌وکار برای بیان

مراحل کشورها عمدتاً از الفاظ یکسانی استفاده می‌شود تا مقایسه میان کشورها امکانپذیرتر شود؛ اما با توجه به اینکه در اینجا در مقام راستی‌آزمایی این مراحل براساس قوانین و رویه‌های کشورمان هستیم، بهتر است عبارات را براساس آنچه در کشورمان مرسوم است اصلاح کنیم.

√	فروش از طریق قیمتگذاری عمومی: اموال منقول خوانده در یک قیمتگذاری عمومی فروخته می‌شود.	۳۵
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۲۸) قانون اجرای احکام مدنی: «مزایده از قیمتی که به ترتیب مقرر در مواد (۷۲) تا (۷۵) معین شده شروع می‌شود و مال متعلق به کسی است که بالاترین قیمت را قبول کرده‌است.

توضیح: با توجه به توضیحات بند پیشین، عبارت «فروش از طریق مزایده» با منطوق قوانین کشور هماهنگی بیشتری دارد. این موضوع در بندهای «۳۷» و «۳۹» نیز مصداق دارد.

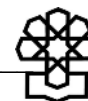
وجود ندارد	تصمیم قاضی درخصوص پیشنهادهای قیمتی: قاضی درخصوص کفایت پیشنهادهای قیمتی ارائه شده در قیمتگذاری عمومی تصمیم می‌گیرد.	۳۶
------------	--	----

توضیح: در قوانین مربوط و رویه عملی نیازی به تصمیم‌گیری و تأیید قاضی نیست.

√	توزیع عواید: عواید حاصل از فروش از طریق قیمتگذاری عمومی بین بستانکاران مختلف (از جمله خواهان) و براساس قوانین حق تقدم توزیع می‌شود.	۳۷
---	---	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۵۰) قانون اجرای احکام مدنی: «وجوهی که در نتیجه فروش مال توقیف شده یا به طریق دیگر از محکوم‌علیه وصول می‌شود به میزان محکوم‌به و هزینه‌های اجرایی به محکوم‌له داده خواهد شد و اگر زائد باشد بقیه به محکوم‌علیه مسترد می‌شود».

توضیح: در ماده (۱۵۰) قانون اجرای احکام مدنی، وجوه وصول شده اگر زائد بر محکوم‌به و هزینه‌های اجرایی باشد به محکوم‌علیه بازپس داده می‌شود، اما توضیح مرحله شماره ۳۷ به نظر می‌رسد که ناظر بر ورشکستگی و تقسیم اموال تاجر ورشکسته میان غرما باشد. چون ورشکستگی از فرض دعوی مفروض خارج است به نظر می‌رسد اصلاح متن مرحله ۳۷ برای انطباق بیشتر با قوانین و رویه‌های موجود مفید باشد.

همزمان با مرحله فوق	استرداد هزینه‌هایی که خواهان برای اجرا پرداخت کرده است: خوانده هزینه‌هایی را که خواهان قبلاً برای اجرا پرداخت کرده مسترد می‌کند.	۳۸
---------------------	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۵۰) قانون اجرای احکام مدنی: «وجوهی که در نتیجه فروش مال توقیف شده یا به طریق دیگر از محکوم‌علیه وصول می‌شود به میزان محکوم‌به و هزینه‌های اجرایی به محکوم‌له داده خواهد شد و اگر زائد باشد بقیه به محکوم‌علیه مسترد می‌شود».

توضیح: بخشی از مرحله پیشین است و مستقل از آن نیست. همچنین مرحله ۲۵ نیز باید در این مرحله ادغام شود.

همزمان با مرحله فوق	پرداخت: دادگاه دستور می‌دهد که عواید حاصل از فروش از طریق قیمتگذاری عمومی و یا فروش مستقیم به خواهان پرداخت شود.	۳۹
---------------------	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای ماده (۱۵۰) قانون اجرای احکام مدنی: «وجوهی که در نتیجه فروش مال توقیف شده یا به طریق دیگر از محکوم‌علیه وصول می‌شود به میزان محکوم‌به و هزینه‌های اجرایی به محکوم‌له داده خواهد شد و اگر زائد باشد بقیه به محکوم‌علیه مسترد می‌شود».

توضیح: این مرحله نیز بخشی از مرحله ۳۷ می‌باشد و مستقل از آن نیست. «قیمتگذاری عمومی» در این بند نیز بهتر است با لفظ «مزایده» جایگزین شود.

۲-۳. تغییرات نماگر اجرای قراردادهای در گزارش انجام کسب‌وکار ۲۰۱۴

چنانکه گفته شد، گزارش حاضر براساس اطلاعات مربوط به گزارش انجام کسب‌وکار سال ۲۰۱۳ تهیه شده است؛ اما در مراحل نهایی انجام کار، گزارش انجام کسب‌وکار سال ۲۰۱۴ نیز منتشر شد که تغییراتی را در متن گزارش حاضر ایجاد می‌نماید. در این بخش به صورت مختصر، مهمترین تغییرات گزارش کسب‌وکار ۲۰۱۴ در بخش مربوط به نماگر اجرای قراردادهای، بررسی می‌شود.

در گزارش ۲۰۱۴، رتبه نماگر اجرای قراردادهای در کشور ایران بهبود پیدا کرده است (رتبه ۵۱) و تعداد کشورها به ۱۸۹ کشور افزایش یافته‌اند. در این گزارش تأکید شده است که هیچ اصلاحی از سوی جمهوری اسلامی ایران برای بهبود اجرای قراردادهای ثبت نشده است (Doing Business 2014, Economy Profile: Iran, Islamic Rep. 83).

همان‌طور که در ادامه خواهیم دید، عدم ثبت اصلاحات در این بخش به معنی عدم اصلاح نبوده است، بلکه به نظر می‌رسد اقدامات اصلاحی به‌درستی به بانک جهانی منتقل نمی‌شود. در ادامه جدول شاخص‌های نماگر اجرای قراردادهای در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴ مورد مقایسه قرار می‌گیرد:

جدول ۱۰. خلاصه مراحل اجرای یک قرارداد و زمان و هزینه مرتبط با آنها در
جمهوری اسلامی ایران در سال‌های ۲۰۱۳ و ۲۰۱۴

سال ۲۰۱۴	سال ۲۰۱۳	نماگر
۵۰۵	۵۰۵	زمان (روز)
۳۰	۳۰	تشکیل پرونده و ابلاغ
۲۹۵	۲۹۵	دادرسی و قضاوت
۱۸۰	۱۸۰	اجرای حکم
۱۷	۱۷	هزینه (درصدی از ارزش خواسته)
۱۰	۱۰	دستمزد وکیل (درصدی از ارزش خواسته)
۲	۲	هزینه دادگاه (درصدی از ارزش خواسته)
۵	۵	هزینه اجرای حکم (درصدی از ارزش خواسته)
۴۰	۳۹	مراحل (تعداد)

چنان‌که در جدول فوق مشاهده می‌شود، تنها تغییری که نماگر اجرای قراردادهای در آخرین گزارش بانک جهانی داشته است، اضافه شدن یک مرحله به تعداد مراحل رسیدگی در کشور ایران است. دو مقطع تشکیل و به جریان انداختن پرونده و دادرسی و قضاوت در گزارش ۲۰۱۴ نسبت به گزارش سال ۲۰۱۳ تغییری نداشته است، اما مقطع اجرای حکم با تغییراتی همراه بوده است که در ادامه به بررسی آن می‌پردازیم.

وجود ندارد	خواهان وکیل استخدام می‌کند: خواهان وکیلی استخدام می‌کند تا حکم را اجرا کند یا در طول اجرای حکم دادگاه همچنان توسط وکیل نمایندگی می‌شود.	*۲۵
------------	---	-----

توضیح: این مرحله به ابتدای مقطع اجرای حکم اضافه شده و با علامت ستاره نشان داده شده است؛ این علامت نشان‌دهنده هم‌زمانی آن با مرحله قبل از خود می‌باشد که آخرین مرحله از مقطع دادرسی و قضاوت محسوب می‌شود (Doing Business 2014, Economy Profile: (Iran, Islamic Rep. 87

در عین حال باید پذیرفت که نه تنها مبنای قانونی مستقیمی برای این مرحله وجود ندارد - بلکه هرچند در وکالتنامه وکلا، گاهی مرحله اجرای حکم ذکر نمی‌شود و برای اجرای حکم، قرارداد وکالت جدیدی منعقد می‌شود - اما این رویه آنچنان مرسوم نیست که بخواهیم آن را به‌عنوان یک مرحله جدید به مراحل موجود اضافه کنیم. در عین حال چنان که توضیح داده شد، درحال حاضر به‌موجب رأی وحدت رویه شماره ۷۱۴ - ۱۳۸۸/۱۲/۱۱ هیئت عمومی دیوان عالی کشور، اجباری برای استخدام وکلا برای طرح و تعقیب دعاوی وجود ندارد. علاوه بر این، به نظر می‌رسد جای طرح

این مرحله نیز چندان توجیه نداشته باشد؛ چرا که آخرین مرحله از مقطع رسیدگی و قضاوت هم‌زمان با اولین مرحله از مقطع اجرای حکم ذکر شده است.

وجود دارد	پرداخت هزینه‌های اجرا توسط خواهان: خواهان هزینه‌های مربوط به اجرای رأی را پرداخت می‌کند.	۲۷
-----------	--	----

مبانی قانونی و رویه‌ای: ماده (۱۵۸) قانون اجرای احکام مدنی: «هزینه‌های اجرایی عبارت است از:

۱. ۵ درصد مبلغ محکوم‌به بابت حق اجرای حکم که بعد از اجرا وصول می‌شود. در دعاوی مالی که خواسته وجه نقد نیست، حق اجرا به مأخذ بهای خواسته که در دادخواست تعیین و مورد حکم قرار گرفته محاسبه می‌شود، مگر اینکه دادگاه قیمت دیگری برای خواسته معین نموده باشد.
۲. هزینه‌هایی که برای اجرای حکم ضرورت داشته باشد مانند حق‌الزحمه خبره و کارشناس و ارزیاب و حق حفاظت اموال و نظایر آن».

بر اساس ماده (۱۶۰) قانون اجرای احکام مدنی: «پرداخت حق اجرا پس از انقضای ۱۰ روز از تاریخ ابلاغ اجرائیه برعهده محکوم‌علیه است ولی در صورتی که طرفین سازش کنند یا بین خود ترتیبی برای اجرای حکم بدهند نصف حق اجرا دریافت خواهد شد و در صورتی که محکوم‌به بیست هزار ریال یا کمتر باشد حق اجرا تعلق نخواهد گرفت».

همچنین در ماده (۱۶۱) قانون اجرای احکام مدنی مقرر شده است: «اگر محکوم‌به وجه نقد باشد حق اجرا هم ضمن آن وصول می‌گردد و هرگاه محکوم‌له بعد از شروع اقدامات اجرایی رأساً محکوم‌به را وصول نموده باشد و محکوم‌علیه حاضر به پرداخت حق اجرا نشود حق مزبور از اموال محکوم‌علیه طبق مقررات اجرای احکام وصول می‌گردد. در این صورت هزینه‌هایی که برای توقیف و فروش اموال محکوم‌علیه لازم باشد از صندوق دادگستری پرداخت شده و پس از وصول آن به صندوق مسترد می‌گردد».

توضیح: به نظر می‌رسد اضافه شدن این مرحله به مراحل موجود در گزارش سال ۲۰۱۴ با مبانی قانونی و رویه‌ای کشور ما مطابقت دارد (Doing Business 2014, Economy Profile: Iran, Islamic Rep. 87) ضمن اینکه در مرحله ۳۸ به استرداد هزینه‌هایی که خواهان برای اجرا پرداخت کرده است اشاره شده بدون اینکه به پرداخت هزینه‌های مذکور در جدول مراحل اشاره‌ای شود.

۳-۳. جدول مراحل اجرای قراردادها بعد از بازنگری در مراحل و اصطلاحات

هرچند نمی‌توان یک فرمول دقیق و قطعی که همه بر آن اتفاق نظر داشته باشند برای مراحل رسیدگی به دعوای مفروض در نظام قضایی کشورمان پیش‌بینی کرد، اما بعد از راستی‌آزمایی جدول مراحل اجرای قراردادها که توسط بانک جهانی تهیه شده است و با توجه به تغییرات زیادی که برای انطباق با واقعیت‌های قضایی کشور در این جدول مورد اشاره قرار گرفت، جدول زیر با توجه به پرونده مفروض، مراحل را براساس آنچه امروز در نظام قضایی ایران وجود دارد منعکس می‌کند. برخی اصطلاحات و عبارات نیز برای مطابقت با ادبیات خاص نظام حقوقی کشورمان اصلاح شده است.

جدول ۱۱. مراحل اجرای قراردادها بعد از بازنگری در مراحل و اصطلاحات

ردیف	مرحله
	تشکیل و به جریان انداختن پرونده
۱	خواهان درخواست می‌کند [که بهای کالا] پرداخت شود: خواهان یا وکیل او به‌صورت شفاهی یا کتبی از خواننده درخواست می‌کنند که مفاد قرارداد را رعایت کند.
۲	خواهان برای دادخواست و ابلاغ دادخواست و ضمائم آن تشکیل پرونده می‌دهد: به‌منظور دادخواست و ابلاغ آن، خواهان به‌صورت کتبی در دادگاه تشکیل پرونده می‌دهد.
*	درخواست توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: خواهان یک درخواست کتبی برای توقیف اموال خواننده ضمن دادخواست خود و پیش از برگزاری دادگاه تسلیم می‌کند (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید).
*	خواهان هزینه‌های دادرسی را پرداخت می‌کند: خواهان هزینه‌های دادگاه، حق تمبر یا سایر انواع هزینه‌های دادگاه را پرداخت می‌کند.
۳	ثبت پرونده در دادگاه: دفتر دادگاه دعوی یا پرونده را ثبت می‌کند. این فرآیند شامل تعیین یک شماره ارجاع برای دعوی یا پرونده است.
*	ارجاع پرونده به یک قاضی: پرونده به یک قاضی خاص ارجاع می‌شود. فرآیند ارجاع می‌تواند به‌صورت تصادفی، به‌صورت خودکار، براساس نظر یک قاضی اجرایی، مأمور دادگاه و یا سایر روش‌ها انجام شود.
۴	دادگاه دادخواست را به دقت مورد بررسی قرار می‌دهد: یک قاضی دادخواست و صدور احضاریه از طرف خواهان را از منظر الزامات رسمی بررسی می‌کند.
*	قاضی دادخواست را می‌پذیرد و دستور ابلاغ دادخواست را صادر می‌کند: پس از تأیید الزامات رسمی، قاضی تصمیم می‌گیرد دادخواست خواهان را بپذیرد و دستور ابلاغ دادخواست می‌دهد.
*	تعیین وقت رسیدگی برای رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه: قاضی تاریخ(ها) رسیدگی شفاهی یا جلسه دادگاه را تعیین می‌کند.
*	اتخاذ تصمیم درخصوص توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: قاضی تصمیم می‌گیرد که درخواست خواهان مبنی بر توقیف اموال خواننده پیش از برگزاری دادگاه را بپذیرد و خواهان و خواننده را از تصمیم خود آگاه می‌کند. این مرحله ممکن است شامل درخواست از خواهان برای ارائه وثایق یا تضامینی باشد که منافع خواننده را تضمین کند.
۵	دادخواست و احضاریه به مأمور مجاز تحویل می‌شود تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خواننده انجام شود: قاضی یا مأمور دادگاه احضاریه را به اداره ابلاغ، مأمور یا فرد نیصلاح (از جمله خواهان) تحویل می‌دهد تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خواننده انجام شود.

ردیف	مرحله
۶	اولین اقدام برای تحویل فیزیکی: در اغلب مواقع دادخواست و احضاریه در مراجعه اول به صورت فیزیکی به خواننده تحویل می‌شود.
۷	وثائقی که اموال توقیف شده را تضمین می‌کنند: خواهان معمولاً وثایق یا تضمین‌هایی را برای تضمین منافع خواننده در برابر خسارات احتمالی به اموال توقیف شده ارائه می‌کند که همان خسارت احتمالی قرار تأمین خواسته است (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید).
۸	خواهان اموال خواننده را برای توقیف شناسایی و معرفی می‌کند: خواهان اموال خواننده را با هدف توقیف شناسایی و به دادگاه برای توقیف معرفی می‌کند.
۹	توقیف اموال پیش از برگزاری دادگاه: اموال خواننده پیش از برگزاری دادگاه توقیف می‌شود. توقیف می‌تواند به شکل فیزیکی و یا از طریق ثبت، فهرست‌برداری، بدهکار کردن و یا جداسازی اموال انجام شود (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید).
۱۰	محافظت از اموال توقیف شده پیش از برگزاری دادگاه: اموال توقیف شده خواننده تحت مراقبت مأمور اجرا و یا فرد امین (بخش خصوصی) قرار می‌گیرد (به فرض شماره ۵ مراجعه کنید).
رسیدگی و صدور حکم	
۱۱	رسیدگی شفاهی (رایج در قانون آیین دادرسی مدنی): طرفین در مورد مفاد قرارداد در یک جلسه رسیدگی شفاهی در حضور قاضی بحث و گفتگو می‌کنند. در جلسه رسیدگی شفاهی ممکن است از شاهد و کارشناس مستقل منصوب دادگاه خواسته شود که نظرات خود را بیان کنند و یا از آنها سؤالاتی پرسیده شود.
*	تقاضای اتخاذ تصمیم فوری درخصوص ایرادات: خواننده ایرادات اولیه مانند عدم صلاحیت، مرور زمان و سایر موارد را مطرح می‌کند.
*	اتخاذ تصمیم در مورد ایرادات از سوی دادگاه: دادگاه درخصوص ایراداتی که خواننده مطرح کرده تصمیم می‌گیرد.
*	انتصاب کارشناس مستقل از سوی دادگاه: قاضی بنا به درخواست طرفین یا به تشخیص خود کارشناس مستقلی را جهت اظهارنظر درخصوص کفایت کیفیت کالاهای تحویل داده شده توسط خواهان منصوب می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید).
۱۲	ابلاغ واریز وجه: حسب ماده (۲۶۰) قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی به متقاضی کارشناسی ابلاغ می‌شود که برای واریز وجه کارشناسی اقدام کند.
۱۳	ارائه نظر کارشناسی توسط کارشناس تعیین شده از سوی دادگاه: کارشناس مستقل منصوب دادگاه نظریه کارشناسی خود را به دادگاه ارائه می‌کند (به فرض شماره ۶ مراجعه کنید).
۱۴	ابلاغ وصول نظر کارشناس به دادگاه به طرفین و شروع مهلت یک‌هفته‌ای اعتراض به نظر کارشناس: وصول نظر کارشناس به طرفین ابلاغ خواهد شد، طرفین می‌توانند ظرف یک هفته از تاریخ ابلاغ به دفتر دادگاه مراجعه کنند و با ملاحظه نظر کارشناس چنانچه مطلبی دارند نفیاً یا اثباتاً به‌طور کتبی اظهار نمایند (به مراحل موجود اضافه شده است).
۱۵	تأخیر (جلسه دادگاه): روند رسیدگی دادگاه به دلیل درخواست طرفین دعوا به تعویق می‌افتد و فرصتی برای آمادگی جهت حضور در جلسه دادگاه مهیا می‌شود.
۱۶	انشای حکم: قاضی یک نسخه کتبی از حکم را انشا می‌کند.
۱۷	ثبت حکم: دفتر دادگاه حکم را پس از دریافت نسخ کتبی آن ثبت می‌کند.
۱۸	تسلیم رونوشتی از رأی به مأمور ابلاغ برای ابلاغ به خواهان و خواننده: دادنامه به مأمور مجاز تحویل می‌شود تا اقدامات لازم برای ابلاغ به خواهان و خواننده انجام شود.
۱۹	دریافت نسخه‌ای از حکم کتبی توسط خواهان: خواهان نسخه‌ای از حکم کتبی را دریافت می‌کند.

ردیف	مرحله
*	دریافت نسخه‌ای از حکم کتبی توسط خواننده: خواننده نسخه‌ای از حکم کتبی را دریافت می‌کند.
۲۰	دوره زمانی تجدید نظرخواهی: براساس قانون، محکوم‌علیه (خواننده) از این فرصت برخوردار است که در مورد حکم صادره در یک دوره زمانی خاص تعیین شده در قانون تقاضای تجدیدنظرخواهی کند. خواننده تصمیم می‌گیرد که تجدیدنظرخواهی نکند. حکم در روزی که مهلت تجدیدنظرخواهی به پایان می‌رسد نهایی تلقی می‌شود.
	اجرای حکم
۲۱	درخواست خواهان برای اجرای حکم: خواهان از دادگاه درخواست می‌کند که دستور اجرا را دریافت کند. (مهر تأیید بر حکم).
۲۲	پرداخت هزینه‌های اجرا: خواهان هزینه‌های مربوط به اجرای حکم را می‌پردازد.
۲۳	انضمام دستور اجرا به حکم: قاضی دستور اجرا را (با مهر تأیید) به حکم منضم می‌کند.
*	تحویل دستور اجرا: دستور اجرای دادگاه به یک مأمور اجرای دادگاه تحویل می‌شود.
۲۴	ابلاغ اجرائیه و اعطای مهلت ۱۰ روزه برای اجرای اختیاری حکم از تاریخ ابلاغ: وقتی اجرائیه به خواننده ابلاغ شد وی ۱۰ روز فرصت دارد که رأی را طوعاً اجرا کند.
۲۵	ارزشگذاری یا ارزیابی اموال منقول توقیف شده: دادگاه یا کارشناس ارزیابی منسوب دادگاه اموال توقیف شده را ارزیابی می‌کند.
۲۶	فراخوان مزایده: قاضی از روش‌هایی مانند تبلیغ یا انتشار در روزنامه‌ها برای مزایده فراخوان می‌دهد.
۲۷	فروش از طریق مزایده: اموال منقول خواننده در یک مزایده فروخته می‌شود.
۲۸	توزیع عواید: وجوهی که در نتیجه فروش مال توقیف شده یا به‌طریق دیگر از محکوم‌علیه وصول می‌شود به میزان محکوم‌به و هزینه‌های اجرایی به محکوم‌له داده می‌شود.
*	استرداد هزینه‌هایی که خواهان برای دادرسی و اجرا پرداخت کرده است. خواننده هزینه‌هایی را که خواهان قبلاً برای دادرسی و اجرا پرداخت کرده مسترد می‌کند.
*	پرداخت: دادگاه دستور می‌دهد که عواید حاصل از فروش از طریق مزایده یا فروش مستقیم به خواهان پرداخت شود.

لازم به ذکر است در جدول فوق مراحل ۱۲، ۱۴ و ۱۸ در گزارش انجام کسب‌وکار بانک جهانی نبوده است و با توجه به قوانین و رویه‌های موجود به مراحل موجود اضافه شده‌اند. مرحله ۲۲ نیز در گزارش کسب‌وکار ۲۰۱۴ اضافه شده است و با مبانی قانونی و رویه‌ای موجود همخوانی دارد. با استفاده از شبیه‌ساز مراحل اجرای قراردادهای که از طریق بانک جهانی تدارک دیده شده است، می‌توان رتبه ایران را در صورتی که جدول مراحل به ترتیب فوق اصلاح می‌شد را تعیین کرد. بر این اساس، بعد از راستی‌آزمایی مراحل اجرای قراردادهای مشخص شد که تعداد مراحل نه ۳۹ مرحله مذکور در گزارش ۲۰۱۳ و نه ۴۰ مرحله مذکور در گزارش ۲۰۱۴ می‌باشد، بلکه از میان تمامی این مراحل ۲۸ مرحله با مبانی قانونی و رویه‌ای کنونی کشور ما همخوانی دارند. در این صورت ایران از نظر سهولت اجرای قراردادهای در جایگاه ۱۸ از میان ۱۸۹ کشور قرار خواهد داشت، درحالی که هم‌اکنون در گزارش کسب‌وکار ۲۰۱۴ از این نظر در جایگاه ۵۱ قرار دارد.

۳-۴. تغییرات اطلاعات مندرج در گزارش از خردادماه ۱۳۹۱ تا خردادماه ۱۳۹۲

در فاصله زمانی خردادماه ۱۳۹۱ تا خردادماه ۱۳۹۲ با هدف گسترش خدمات دادرسی الکترونیکی مصوبات و اقداماتی در کشور انجام گرفته است که بر نماگر اجرای قراردادهای تأثیر می‌گذارد. در ادامه به بررسی این اقدامات می‌پردازیم:

۱. راه‌اندازی دفاتر الکترونیک قضایی و ایجاد امکان تقدیم دادخواست از این طریق: دفاتر خدمات قضایی دفاتری برای طرح و پیگیری امور قضایی مراجعان در فضای مجازی هستند و می‌توانند از میان دفاتر اسناد رسمی یا غیر از آن برگزیده یا تأسیس شوند (ماده (۲) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی مصوب ۱۳۹۱/۳/۲۲) مصوباتی که زمینه‌ساز راه‌اندازی دفاتر خدمات الکترونیک قضایی شده‌اند، به شرح زیر هستند:

- بند «۶» سیاست‌های کلی قضایی پنج ساله ابلاغی ۱۳۸۸/۹/۱؛

- بند «ج» ماده (۴۸) قانون برنامه پنجم توسعه کشور مصوب ۱۳۹۰؛

- تبصره بند «ج» ماده (۱۱) قانون ارتقای سلامت نظام اداری و مقابله با فساد مصوب ۱۳۹۰؛

- آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی ۱۳۹۱/۳/۲۲؛

- دستورالعمل ضوابط و شرایط تأسیس، فعالیت و انحلال دفتر خدمات الکترونیک قضایی

۱۳۹۱/۲/۲۸.

دفاتر خدمات الکترونیک قضایی از تاریخ ۲ اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۱ به صورت آزمایشی شروع به فعالیت کرده‌اند^۱ و تاکنون پنج مرحله از طرح آزمایشی دفاتر خدمات قضایی اجرا شده است. در چهار مرحله اول، دعاوی متعددی که بیشترین آمار پرونده‌های وارده حقوقی را داشتند، مشمول طرح واقع شدند. این دعاوی عبارت بودند از دعاوی و شکایات مربوط به چک، دعاوی اعسار از پرداخت محکوم‌به، مهریه، مطالبه وجه سفته، صدور اجرائیه درباره حل اختلاف کارگر و کارفرما، نصب قیم، گواهی عدم امکان سازش، اجرت‌المثل ایام زوجیت، مطالبه نفقه، الزام به تمکین، تقسیط مهریه، اصلاح و ابطال شناسنامه، مطالبه دیه، تعدیل و تقسیط محکوم‌به و دعاوی مطالبه خسارت. در مرحله آخر که مرحله پنجم خوانده می‌شود، ۱۲ عنوان جدید که در واقع جملگی عناوین مرتبط با موضوع خانواده هستند، در دستور کار دفاتر خدمات قضایی قرار گرفت. این دعاوی عبارتند از: دعاوی حضانت، ملاقات با فرزند، اثبات رابطه زوجیت، صدور حکم طلاق، مطالبه مهریه، صدور حکم رشد، صدور حکم استرداد جهیزیه، تجویز ازدواج مجدد، ثبت واقعه ازدواج و طلاق، اثبات نسب و نفی نسب.

لازم به ذکر است که تشکیل این دفاتر مستند به آیین‌نامه است و هنوز در قالب قانون پیش‌بینی نشده است؛ بنابراین با توجه به اینکه تشریفات دادرسی همچنان از قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۷۹ پیروی می‌کند، اگر مراجع قضایی از پذیرفتن دادخواست‌هایی با موضوع فوق خودداری کنند مرتکب تخلف شده‌اند. ضروری است تا قوانین مرتبط با دادرسی الکترونیکی از جمله دفاتر خدمات الکترونیک قضایی به تصویب برسد تا این نقصان برطرف شود.

۲. ایجاد درگاه خدمات الکترونیک قضایی به آدرس (www.adliran.ir): درگاه خدمات قضایی مدخلی برای شروع و پیگیری امور قضایی در فضای مجازی است که توسط مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه ایجاد شده است. درحال حاضر زیرساخت‌های لازم برای ارائه و پیگیری دادخواست، محاسبه هزینه دادرسی، محاسبه هزینه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، پرداخت اینترنتی هزینه دادخواست، ارائه خدمات ویژه به وکلا، کارشناسان و واحدهای قضایی و... در این درگاه ایجاد شده است. با این وجود از تمامی ظرفیت‌های آن استفاده نمی‌شود و امکان ارائه دادخواست وجود ندارد. بنابراین برای ثبت دادخواست حضور فیزیکی در دفاتر الکترونیک قضایی الزامی است. وبسایت مذکور درحال حاضر بیشتر برای پیگیری مراحل دادخواست با ورود به آن مورد استفاده قرار می‌گیرد.

۳. محاسبه و پرداخت هزینه دادرسی و هزینه خدمات الکترونیک قضایی در محل دفاتر خدمات الکترونیک قضایی: انجام امور مذکور از طریق دستگاه (POS) امکانپذیر است. همین امکان در درگاه خدمات الکترونیک قضایی به صورت بالقوه وجود دارد.

۴. ابلاغ پیامکی و اینترنتی: در قوانین و مقرراتی که به تازگی تصویب شده‌اند ابلاغ اینترنتی و پیامکی در کنار ابلاغ به روش سنتی پذیرفته شده است. با این وجود به رسمیت شناختن ابلاغ اینترنتی و پیامکی نیازمند اصلاح قواعد ابلاغ در قانون آیین دادرسی مدنی، به‌عنوان قانون مادر در این حوزه است. درحال حاضر ابلاغ اینترنتی و پیامکی در کنار ابلاغ به روش سنتی و برای تسریع در فرآیند ابلاغ سنتی مورد استفاده قرار می‌گیرد. قوانین و مقررات مصوب در این خصوص به شرح زیر هستند:

- ماده (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی مصوب ۱۳۹۱/۳/۲۲: «ابلاغ دادخواست و ضمائم آن به خوانده و احضار مشتکی‌عنه و ابلاغ هرگونه قرار و دستور قضایی به مخاطبان ذریبط، به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد.

تبصره «۱» - در صورت عدم دسترسی به نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه، ابلاغ و احضار به صورت فیزیکی انجام خواهد شد. مرجع قضایی مکلف است خوانده یا مشتکی‌عنه را کتباً به استفاده از سامانه خدمات قضایی دلالت نماید.

تبصره «۲» - در صورتی که خواننده یا مشتکی‌عنه یا مخاطب در بازداشتگاه یا زندان باشد اوراق به آدرس الکترونیکی یا ارتباطی اداره زندان یا بازداشتگاه ارسال می‌شود تا به وسیله اداره زندان کتباً به نامبرده ابلاغ گردد».

- ماده (۸) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی مصوب ۱۳۹۱/۳/۲۲: «پس از ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی به خواننده یا مشتکی‌عنه، در صورتی که وی از طریق ورود به پایگاه مربوط و پس از احراز هویت از طریق امضای دیجیتال در جریان ابلاغ قرار گیرد، ابلاغ به وی واقعی می‌باشد و در غیر این صورت، ابلاغ قانونی خواهد بود».

- ماده (۹) قانون حمایت خانواده مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱: «تشریفات و نحوه ابلاغ در دادگاه خانواده تابع مقررات قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است، لکن چنانچه طرفین دعوی طرق دیگری از قبیل پست، نامبر، پیام تلفنی و پست الکترونیک را برای این منظور به دادگاه اعلام کنند، دادگاه می‌تواند ابلاغ را به آن طریق انجام دهد. در هر صورت، احراز صحت ابلاغ با دادگاه است».

- تبصره ماده (۱۸) قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری: «شاک می‌تواند علاوه بر نشانی پستی، نشانی پست الکترونیکی یا شماره تلفن همراه یا نامبر خود را به منظور ابلاغ اوراق اعلام نماید که در این صورت امر ابلاغ به یکی از طرق مزبور کافی است».

- ماده (۶۲) قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری: «ابلاغ آرای دیوان می‌تواند به یکی از طرق زیر صورت گیرد:

پ - از طریق پست الکترونیک یا نامبر، به ادارات دولتی یا شکات به تقاضای قبلی آنان برای استفاده از این روش ابلاغ...».

۵. تهیه لایحه‌ای برای ایجاد دادگاه‌های اختصاصی تجاری: «لایحه آیین دادرسی تجاری» به پیشنهاد قوه قضائیه در جلسه مورخ ۱۳۹۰/۱۲/۲۵ به تصویب هیئت وزیران رسیده است. در تاریخ ۱۳۹۱/۳/۲۱ این لایحه برای بررسی و تصویب در مجلس شورای اسلامی فرستاده شده است و در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده و به کمیسیون حقوقی و قضایی مجلس به‌عنوان کمیسیون اختصاصی ارسال شده است. فصل اول این لایحه به تشکیلات دادگاه تجاری اختصاص دارد و در ماده (۱) آن مقرر شده است: «به منظور رسیدگی تخصصی و افزایش دقت و تسریع در روند رسیدگی به دعاوی ناشی از امور تجاری و اجرای آرای ناظر به آن و تقویت نقش عرف در رسیدگی به این دعاوی، دادگاه تجاری تشکیل می‌شود». با ایجاد این دادگاه‌ها زمان، هزینه و مراحل رسیدگی به دعاوی مربوط به اجرای قراردادهای کاهش خواهد یافت. علاوه بر این بانک جهانی در گزارش انجام کسب‌وکار، کشورهایی که اقدام به ایجاد دادگاه‌های اختصاصی کرده‌اند یک مرحله از

مجموع مراحل آن کشور کاسته است. دادرسی الکترونیکی نیز در مواد مختلف این لایحه مورد توجه قرار گرفته است.

۶. تصویب آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی مصوب ۱۳۹۱/۳/۲۲: آیین طرح و پیگیری دعاوی و شکایات و سایر امور قضایی از طریق دفاتر خدمات قضایی یا درگاه خدمات قضایی و با استفاده از سامانه‌های الکترونیکی و مخابراتی در «آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی» پیش‌بینی شده است. البته باید توجه داشت که تشریفات طرح و پیگیری دعاوی و شکایات در قوانین دادرسی پیش‌بینی شده است و با توجه به اینکه آیین‌نامه‌ها نمی‌تواند مخالف قانون باشد، بنابراین مواد این آیین‌نامه نمی‌تواند الزام قانونی برای محاکم ایجاد کند. بنابراین اصلاح قوانین و مقررات دادرسی در خصوص دادرسی الکترونیکی ضروری است.

۷. تصویب «دستورالعمل ضوابط و شرایط تأسیس، فعالیت و انحلال دفتر خدمات الکترونیک قضایی» ۱۳۹۲/۲/۲۸: این دستورالعمل شامل مقررات مربوط به تشکیل دفاتر الکترونیک قضایی، فعالیت آنها و مقررات اداری و انتظامی حاکم بر این دفاتر است.

۸. راه‌اندازی سامانه پیام کوتاه خدمات الکترونیک قضایی: با استفاده از این سامانه، شهروندان می‌توانند خدمات زیر را در ارتباط با پرونده خود، از طریق پیام کوتاه دریافت نمایند: دریافت خلاصه پرونده، دریافت رمز پرونده، دریافت شعبه رسیدگی‌کننده و آدرس، مشاهده فهرست پرونده‌ها و ارسال پیشنهاد یا انتقاد.^۱ اگرچه این خدمات به‌طور مستقیم در کاهش زمان، هزینه و مراحل اجرای قراردادها مؤثر نیستند، اما به این دلیل که در عمل گام‌های ابتدایی برای الکترونیکی کردن دادرسی محسوب می‌شوند، دارای اهمیت هستند و می‌توانند با کامل‌تر شدن در مراحل بعد، خدمات دیگری همچون ابلاغ‌های قضایی را برعهده گیرند.

۴. برنامه‌های دستگاه‌های ذیربط برای اصلاح وضعیت موجود در یک سال آینده

(خردادماه ۱۳۹۲ تا خردادماه ۱۳۹۳)

با توجه به تکلیف قوه قضائیه برای توسعه فناوری اطلاعات و ارتباطات برای افزایش سرعت و کارایی در ارائه خدمات حقوقی و قضایی مصرح در بند «ح» ماده (۲۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه، اقداماتی برای اصلاح وضعیت موجود و تسهیل اجرای قراردادها در یک سال آینده (فاصله زمانی خردادماه ۱۳۹۲ تا خردادماه ۱۳۹۳) در حال انجام است که از جمله می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

1. <http://www.adliran.ir/News.aspx?ID=3>

۱. بررسی لایحه آیین دادرسی تجاری در مجلس شورای اسلامی: هرچند پیش‌بینی می‌شود که تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری مدتی بیش از یک سال به طول خواهد انجامید، اما بررسی این لایحه در یک سال آینده از جمله فعالیت‌هایی است که در ارتباط با بهبود نماگر اجرای قراردادها اهمیت دارد.

تشکیل دادگاه‌های اختصاصی تجاری و الکترونیکی شدن دادرسی‌ها دو نمونه از اصلاحاتی هستند که بانک جهانی با کاهش یک مرحله در ازای تحقق هرکدام از آنها کشورها را تشویق می‌کند. در لایحه آیین دادرسی تجاری موادی برای تحقق این دو هدف پیش‌بینی شده است. بنابراین لایحه آیین دادرسی تجاری با داشتن نقاط قوت زیر می‌تواند از هزینه‌ها، مراحل و زمان اجرای قراردادها در کشور بکاهد.^۱ این نقاط قوت در ادامه بررسی می‌شود، اما باید توجه داشت که با توجه به روند معمول بررسی و تصویب لوایح قضایی در مجلس در سال‌های اخیر، تصویب این نقاط قوت در قالب لایحه مذکور و اجرایی شدن آن، چندین سال طول خواهد کشید که اهمیت سرعت بخشیدن به این لایحه را نشان می‌دهد:

- تشکیل دادگاه‌های تخصصی - تجاری؛

- استفاده از ظرفیت‌های دادرسی الکترونیکی (مطالبه حق از طریق داده پیام در ماده (۲۹)، تکلیف به قید نشانی الکترونیکی خواهان در دادخواست در ماده (۳۲)، تکلیف به ابلاغ از طریق وسایل ارتباط از راه دور در ابلاغ در خارج از کشور در ماده (۳۳)، ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه و انتشار آگهی در این پایگاه در ماده (۳۴) و...؛

- فراهم کردن امکان استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پست الکترونیکی، ارتباط تصویری از راه دور، نمابر و تلفن حسب مورد برای طرح دعوی، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، استماع شهادت شهود، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی در ماده (۵۹)؛

- تدوین و راه‌اندازی بانک اطلاعات سوابق قضایی محکومین قطعی در ماده (۱۲۹)؛

- تأسیس و راه‌اندازی سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار با رعایت محرمانه ماندن اطلاعات به‌منظور تسهیل اجرای آرای دادگاه‌های تجاری و احقاق حق محکوم‌له توسط وزارت دادگستری با همکاری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و بانک‌های عامل و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور در ماده (۱۳۰).

۱. اطلاعات این بخش مستند به لایحه آیین دادرسی تجاری، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، سال اول، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۴/۶، شماره چاپ ۵۸ و شماره ثبت ۵۴ گردآوری شده است.

۲. تصویب و لازم‌الاجرا شدن لایحه آیین دادرسی کیفری: اگرچه نماگر اجرای قراردادها مربوط به رسیدگی حقوقی به یک پرونده تجاری مطابق فروض بانک جهانی است و به دادرسی کیفری ارتباط ندارد، اما لایحه آیین دادرسی کیفری اولین لایحه‌ای محسوب می‌شود که به صورت جدی به مقررات دادرسی الکترونیکی پرداخته است. بخش هفتم لایحه آیین دادرسی کیفری از مواد (۶۴۵) به بعد به تشکیلات و زیرساخت‌ها و دادرسی الکترونیکی اختصاص دارد.^۱ برخی از ویژگی‌های لایحه مذکور درخصوص دادرسی الکترونیکی به شرح زیر است که البته برای کمک به بهبود نماگر اجرای قراردادها، نیاز به تصویب و لازم‌الاجرا شدن دارد.

- تشکیل «شورای راهبری دادرسی الکترونیک» برای سیاستگذاری و تدوین راهبردهای ملی، برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت و تدوین آیین‌نامه‌های لازم برای توسعه و ارتقای دادرسی الکترونیکی با حضور مقامات عالی‌رتبه قوه قضائیه و وزیر دادگستری و وزیر ارتباطات و فناوری اطلاعات (ماده (۶۴۵) لایحه)؛

- تشکیل «مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه» برای ساماندهی پرونده‌های قضایی و ارائه بهتر خدمات قضایی و دستیابی روزآمد به آمار و گردش کار قضایی (ماده (۶۴۶) لایحه) و مکلف کردن کلیه دستگاه‌های تابعه قوه قضائیه به قرار دادن اطلاعات خود در مرکز مذکور (ماده (۶۴۷) لایحه)؛
- تأسیس «شبکه ملی عدالت» به منظور ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاه‌های تابعه خود و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی که در جریان دادرسی به اطلاعات آنها نیاز است (ماده (۶۴۸) لایحه)؛

- ارائه اطلاعات از طریق «درگاه ملی قوه قضائیه» (ماده (۶۴۹) لایحه)؛ این اطلاعات در هفت بند شامل اطلاع‌رسانی قوانین و مقررات لازم‌الاجرا، آرای صادره از سوی محاکم به صورت برخط، آموزش آسان و قابل درک عمومی چگونگی اقامه دعوی برای شهروندان و... می‌شود.

- راه‌اندازی تارنمای اختصاصی برای دادگستری‌های سراسر کشور (ماده (۶۵۰) لایحه)؛ اطلاعاتی که باید در تارنمای دادگستری‌ها منتشر شود در هفت بند برشمرده شده است. وب‌سایت مذکور از طریق ارائه اطلاعاتی مثل ارائه کلیه اطلاعات مورد نیاز برای محاسبه هزینه دادرسی، مانند بهای منطقه‌ای املاک (بند «ت») می‌تواند در بهبود نماگر اجرای قراردادها مؤثر باشد.

- اعتبار بخشیدن به صورت الکترونیکی و محتوای الکترونیکی سند، مدرک، نوشته، برگه اجراییه، اوراق رأی، امضا، اثر انگشت، ابلاغ اوراق قضایی، نشانی و مانند آن (ماده (۶۵۱) لایحه)

۱. اطلاعات این بخش مستند به متن لایحه آیین دادرسی کیفری مصوب مجلس شورای اسلامی است که در جلسه ۱۳۹۰/۳/۲ مجلس با اجرای آزمایشی آن به مدت سه سال موافقت گردیده است. متن مورد استناد در نیمه ابتدایی آذرماه ۱۳۹۲ برای تأیید، به شورای نگهبان ارسال شده است و آخرین ویرایش منتشر شده از این لایحه است. لازم به ذکر است که ممکن است شماره مواد قید شده در این گزارش با متن نهایی مصوب متفاوت باشد.

- اعطای مجوز تأسیس دفاتر خدمات الکترونیک قضایی (تبصره «۲» ماده (۶۵۱) لایحه)
- تکلیف مراجعان به قوه قضائیه در ارائه پست الکترونیکی و شماره تلفن (تبصره «۳» ماده (۶۵۱)). در این تبصره، در صورت عدم دسترسی به پست الکترونیک، مرکز آمار ایران موظف شده است برای شهروندان و متقاضیان امکانات لازم برای دسترسی به پست الکترونیکی ملی قضایی جهت امور قضایی ایجاد کند.
- فراهم آوردن تمهیدات امنیتی مطمئن برای امضای الکترونیکی، احراز هویت و احراز اصالت به منظور حفظ صحت و تمامیت، اعتبار و انکارناپذیری اطلاعات مبادله شده میان شهروندان و محاکم قضایی توسط قوه قضائیه (ماده (۶۵۲) لایحه) و راه اندازی مرکز صدور گواهی ریشه برای امضای الکترونیکی توسط قوه قضائیه (تبصره ماده (۶۵۲)).
- اجرا و توسعه خدمات پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادرسی و سایر پرداخت‌های مربوط به دادرسی و اجرای حکم توسط شهروندان توسط مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه (ماده (۶۵۳) لایحه) در ماده مذکور مقرر شده است: در راستای ترغیب شهروندان به بهره‌برداری از دادرسی الکترونیکی، در مرحله بدوی هزینه دادرسی آنان ۵ درصد و حداکثر تا سقف ده میلیون ریال کمتر خواهد بود (تبصره ماده (۶۵۳)).
- پیش‌بینی تمهیدات فنی و قانونی لازم را برای حفظ حریم خصوصی افراد و تأمین امنیت داده‌های شخصی آنان توسط قوه قضائیه (ماده (۶۵۴) لایحه).
- به‌کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به منظور، تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی (ماده (۶۵۵) لایحه) به‌کارگیری این امکانات در صورتی مجاز دانسته شده است که احراز هویت، اعتبار اظهارات فرد مورد نظر و ثبت مطمئن سوابق صورت پذیرد.
- آموزش دادرسی الکترونیکی به قضات، کارکنان قضایی، دستگاه‌های تابعه قضایی و مراجع انتظامی توسط قوه قضائیه (ماده (۶۵۸) لایحه).
- لایحه آیین دادرسی کیفری اولین متنی بود که مقررات دادرسی الکترونیکی را به‌عنوان بخشی جداگانه در خود جای داده بود. انتشار آخرین ویرایش این لایحه در آذرماه ۱۳۹۲ نشان می‌دهد که مقررات این لایحه در رابطه با دادرسی الکترونیکی بهبود یافته است. به‌ویژه مواد (۶۵۱) و (۶۵۳) لایحه مذکور، مقررات تأثیرگذاری را در خود جای داده‌اند.

۳. بررسی طرح آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیک^۱: اگرچه این طرح با رسیدگی حقوقی به دعاوی راجع به اجرای قراردادهای به‌نحو مستقیم مرتبط نیست، ولی به این دلیل که فصل اول بخش دوم این طرح به دادرسی الکترونیک اختصاص داشت و بخشی از مقررات دادرسی الکترونیکی کشور را در خود جای داده بود بررسی آن حائز اهمیت است. البته در آخرین تغییرات لایحه آیین دادرسی کیفری در آذرماه ۱۳۹۲، «آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح» به‌عنوان بخش ششم لایحه آیین دادرسی کیفری، در دل این لایحه جای گرفته است و مقدم بر بخش «دادرسی الکترونیکی» قرار دارد. بنابراین با این تغییرات، در عمل بررسی و تصویب «طرح آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیک» منتفی خواهد بود، اما به این دلیل که مواد بخش دادرسی الکترونیک در این طرح تکرار مواد بخش دادرسی الکترونیک در پیش‌نویس اولیه «لایحه آیین دادرسی کیفری» بود و جزء اولین تلاش‌های قانونگذار برای تعیین مقررات دادرسی الکترونیکی در تاریخ قانونگذاری کشور محسوب می‌شود، بررسی آن مفید خواهد بود. علاوه بر این، با مقایسه مقررات مربوط به دادرسی الکترونیکی در این طرح با آخرین تغییرات مربوط به بخش دادرسی الکترونیکی در لایحه آیین دادرسی کیفری به‌خوبی مشخص می‌شود که مواد مربوط به تشریفات آیین دادرسی الکترونیک، در فاصله حدود یک سال کامل‌تر و پخته‌تر شده‌اند. مهمترین مقررات مربوط به دادرسی الکترونیکی در طرح مذکور به‌شرح زیر هستند:

- تشکیل «کمیسیون راهبری دادرسی الکترونیک» به‌منظور سیاستگذاری و تدوین راهبردهای ملی، برنامه‌ریزی میان‌مدت و بلندمدت و تدوین آیین‌نامه‌های لازم برای توسعه و ارتقای دادرسی الکترونیکی و نظارت بر حسن اجرای آنها (ماده ۹۱)؛
- تشکیل مرکز ملی داده‌های قضایی (ماده ۹۲)؛
- تشکیل شبکه رایانه‌ای و پیام‌رسان داخلی قضایی کشور (ماده ۹۴)؛
- تکلیف قوه قضائیه به ارائه اطلاعات از طریق «درگاه ملی دادگستری ایران» (ماده ۹۵)؛
- بکارگیری سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی برای ارسال اطلاعاتی که به‌موجب قانون باید به مخاطب ابلاغ شود مشروط به رضایت (ماده ۹۷)؛
- اجرا و توسعه امکانات پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادرسی و سایر پرداخت‌های مربوط به دادرسی و اجرای حکم (ماده ۹۹)؛
- بکارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی.

۱. اطلاعات این بخش مستند به متن طرح آیین دادرسی نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیک، سال اول، دوره نهم، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۱۰/۲۵ است که با شماره ۲۰۱ ثبت شده و به شماره ۲۷۵ به چاپ رسیده است.

۴. تدوین لایحه اجرای احکام مدنی: تصویب این لایحه تا خردادماه ۱۳۹۳ با توجه به روند تصویب لوایح قضایی دور از ذهن به نظر می‌رسد، اما بررسی این لایحه در یک سال آینده از جمله فعالیت‌هایی است که در ارتباط با بهبود نماگر اجرای قراردادهای اهمیت دارد. قانون اجرای احکام مدنی مصوب سال ۱۳۵۶ تاکنون بدون تغییر باقی مانده و قانون حاکم بر اجرای احکام مدنی است. تدوین پیش‌نویس جدیدی برای جایگزینی با این قانون در قوه قضائیه آغاز شده است. گنجاندن مقررات مربوط به دادرسی الکترونیک در مرحله اجرای حکم و کاهش تشریفات و هزینه اجرای حکم می‌تواند نقش مهمی در کاهش زمان، هزینه و رویه‌های نماگر اجرای قراردادهای داشته باشد.

۵. اجرای طرح دفاتر خدمات الکترونیک قضایی: فراخوان تأسیس دفاتر خدمات الکترونیک قضایی در سال ۱۳۹۲ از سوی قوه قضائیه منتشر شده است. مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه در راستای ایجاد دفاتر خدمات الکترونیک قضایی از کلیه متقاضیان واجد شرایط در شهر تهران که آمادگی ایجاد دفتر و ارائه خدمات مورد نظر را دارند، دعوت به همکاری کرده است.

۶. دستورالعمل نحوه استفاده دفاتر اسناد رسمی از سامانه ثبت الکترونیک اسناد (ثبت آنی) (شهریورماه ۱۳۹۲): به موجب دستورالعمل فوق سردفتران اسناد رسمی مکلف شده‌اند از تاریخ ۱۳۹۲/۶/۲۶ تنظیم و صدور کلیه اسناد رسمی و امور تبعی آن را مطابق این دستورالعمل از طریق سامانه ثبت الکترونیک اسناد به نشانی www.ssar.ir انجام دهند. این موضوع اگرچه به‌طور مستقیم به نماگر اجرای قراردادهای مرتبط نیست، اما از رویکرد موجود در نظام قضایی برای حرکت به سوی الکترونیکی کردن خدمات حقوقی و قضایی حکایت دارد.

۷. بررسی لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی):^۱ با توجه به روال معمول تصویب لوایح قضایی، به نظر می‌رسد تصویب این لایحه مدتی بیش از یک سال به طول خواهد انجامید، اما بررسی این لایحه در یک سال آینده از جمله فعالیت‌هایی است که در ارتباط با بهبود نماگر اجرای قراردادهای اهمیت دارد. لایحه‌ای برای اصلاح این قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۲۵ در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است. تأثیر مواد این لایحه بر نماگر اجرای قراردادهای در دو بخش دادرسی الکترونیکی و کاهش تشریفات دادرسی قابل بررسی است. در ادامه «لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی)» به اختصار لایحه و «قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی)» به اختصار «قانون» نامیده شده است.

۱. مستند این بخش، لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) - مصوب ۱۳۷۹ - دوره نهم مجلس شورای اسلامی، شماره ثبت در دفتر طرح‌ها و لوایح دبیرخانه اداره کل قوانین: ۲۳۵، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۲/۴/۲۵ می‌باشد.

- مواد مربوط به دادرسی الکترونیکی

الف) ماده (۲۹) لایحه در رابطه با اصلاح ماده (۵۰) قانون: ارجاع پرونده به شعبات از طریق سیستم رایانه‌ای در این ماده پیش‌بینی شده است که در کاهش زمان مؤثر خواهد بود، اما تأثیری در مراحل اجرای قراردادها ندارد.

ب) ماده (۳۰) لایحه در رابطه با اصلاح ماده (۵۱) قانون: اضافه شدن شماره تلفن ثابت یا همراه و نشانی پست الکترونیکی خواهان و خوانده به بندهای «۱» و «۲» از شرایط ضروری دادخواست یکی از اقدامات تدوین‌کنندگان لایحه برای حرکت به سوی دادرسی الکترونیکی است.

پ) ماده (۵۰) لایحه ناظر به ماده (۷۷) قانون: در تبصره «۲» که به ماده (۷۷) قانون فعلی اضافه خواهد شد مقرر شده است: «دادگاه می‌تواند برای ابلاغ اوراق از طرق الکترونیکی استفاده کند. ابلاغ به روش الکترونیکی در صورتی معتبر است که برای دادگاه اطمینان حاصل کند».

ت) ماده (۱۳۹) لایحه در خصوص الحاق ماده (۲۹۹) مکرر به قانون: «استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پست الکترونیکی، ارتباط تصویری از راه دور، نامبر و تلفن، برای طرح دعوا، ارسال لوایح، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی حسب مورد با حفظ و رعایت احکام و مقررات این قانون بلامانع است. شرایط و چگونگی استفاده از سیستم‌های موضوع این ماده به‌موجب آیین‌نامه‌ای است که ظرف ۶ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط وزارتخانه‌های دادگستری و ارتباطات و فناوری اطلاعات تهیه و پس از تأیید رئیس قوه قضائیه به تصویب هیئت وزیران می‌رسد».

- مواد مربوط به کاهش تشریفات دادرسی

الف) ماده (۲۸) لایحه در خصوص الحاق ماده (۴۸) مکرر به قانون: «تقدیم دادخواست در تمام دعاوی مدنی اعم از نخستین، وخواهی، تجدیدنظر و فرجام باید به وسیله وکیل به عمل آید. در صورتی که دادخواست به وسیله اصیل تقدیم شود و وی همزمان با آن وکیل خود را معرفی ننماید، از موارد نقض دادخواست تلقی و برابر مقررات مربوط نسبت به رفع نقص اقدام می‌شود».

تبصره «۱» - الزامی بودن وکیل در دعاوی مدنی بنا به تشخیص رئیس قوه قضائیه در دعاوی ملکی حداکثر ظرف دو سال و در دعاوی غیرمالی حداکثر ظرف پنج سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون در حوزه‌های قضایی اعمال خواهد شد...».

بدین ترتیب با تصویب این ماده استفاده از خدمات وکلا قاعداً اجباری خواهد بود مگر در موارد استثنایی که در قانون بیان شده است.

ب) ماده (۴۴) لایحه در خصوص اصلاح ماده (۶۷) قانون: تعیین وقت دادرسی از سوی مدیر دفتر را محدود به مهلت سه روزه کرده است که از اتلاف زمان جلوگیری می‌کند.

پ) ماده (۴۶) لایحه درخصوص الحاق یک تبصره به ماده (۷۳) قانون: در فرض عدم دسترسی به آدرس خوانده، خواهان را مخیر به انتشار آگهی به روال قانون سال ۱۳۷۹ یا استعلام از سازمان ثبت احوال درخصوص آخرین نشانی خوانده در این سازمان شده است.

ت) ماده (۵۴) لایحه درخصوص الحاق دو تبصره به ماده (۸۳) قانون: در تبصره «۲» مقرر شده است: قوه قضائیه می‌تواند ابلاغ اوراق قضایی را به بخش غیردولتی محول نماید تا مأموران آنها که آموزش‌های لازم را گذرانده و گواهی مربوط را از قوه قضائیه دریافت نموده باشند مطابق مقررات این مبحث اقدام کنند.

ث) ماده (۶۸) لایحه درخصوص اصلاح ماده (۹۹) قانون: «دادگاه می‌تواند جلسه دادرسی را به درخواست و رضایت اصحاب دعوا فقط برای یکبار به تأخیر بیاندازد. چنانچه بین طرفین مذاکرات اصلاحی مطرح باشد در این صورت با تقاضای آنها و صلاحدید دادگاه تأخیر جلسه برای یکبار دیگر نیز امکان‌پذیر است».

۸. بررسی لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی: ^۱ لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی در تاریخ ۱۳۹۱/۴/۱۰ در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است. اما ذکر آن در این قسمت به خاطر اصلاحاتی است که به‌تازگی در متن اولیه لایحه انجام گرفته و در بهبود نماگر اجرای قراردادهای مؤثر خواهد بود. برخی از آخرین اصلاحاتی که در متن این لایحه انجام شده است به شرح زیر می‌تواند در بهبود نماگر اجرای قراردادهای مفید باشد:

- ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی

ماده (۱۹) لایحه مذکور مقرر کرده است: «قوه قضائیه مکلف است ظرف دو سال از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون نسبت به ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی اقدام کند. در این سامانه باید اطلاعات راجع به کلیه اموال اشخاص حقیقی و حقوقی که نزد مراجع قانونی ثبت می‌شوند و کلیه تغییرات راجع به آنها و هر نوع نقل و انتقال آنها قابل دسترسی باشد. تمامی مراجعی که به هر نحو اطلاعاتی در مورد اموال اشخاص دارند، مانند سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، شهرداری‌ها، سازمان امور مالیاتی، نیروی انتظامی، سازمان بورس و اوراق بهادار، بانک مرکزی و کلیه بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری مکلفند کلیه اطلاعات خود در مورد اموال متعلق به اشخاص حقیقی و حقوقی و کلیه تغییرات راجع به آنها و هر نوع نقل و انتقال آنها را، به نحوی که این اطلاعات به صورت برخط و آنی از طریق سامانه مذکور قابل دسترس باشد، در اختیار قوه قضائیه قرار دهند.»

۱. مستند این بخش لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، شماره ثبت ۹۵، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۱/۴/۱۰ و آخرین تغییرات آن می‌باشد.

تبصره «۱» - اطلاعات قابل دسترسی از طریق سامانه الکترونیکی مذکور در این ماده محرمانه است و صرفاً به دستور مراجع قضایی صالح در اختیار آنان قرار می‌گیرد.

تبصره «۲» - نحوه اجرای این ماده به موجب آیین‌نامه‌ای است که ظرف مدت ۶ ماه پس از لازم‌الاجرا شدن این قانون به وسیله وزارت دادگستری و با همکاری وزارتخانه‌های ارتباطات و فناوری اطلاعات و اقتصاد و دارایی تهیه و به تصویب هیئت وزیران می‌رسد.

- تکلیف بانک مرکزی به ارائه فهرست کلیه حساب‌های محکوم‌علیه به دستور مرجع اجراکننده

رأی:

در ماده (۲۰) لایحه مذکور مقرر شده است: «تا زمان راه‌اندازی کامل سامانه موضوع ماده (۱۹)، مرجع اجراکننده رأی باید به درخواست محکوم‌له به بانک مرکزی دستور دهد که فهرست کلیه حساب‌های محکوم‌علیه در بانک‌ها و مؤسسات مالی و اعتباری را برای توقیف به مرجع مذکور تسلیم کند. همچنین دادگاه باید به درخواست محکوم‌له یا خوانده دعوی اعسار به مراجع ذیربط از قبیل ادارات ثبت محل و شهرداری‌ها دستور دهد که براساس نشانی کامل ملک یا نام مالک پلاک ثبتی ملکی را که احتمال تعلق آن به محکوم‌علیه وجود دارد برای توقیف به دادگاه اعلام کند. این حکم در مورد تمامی مراجعی که به هر نحو اطلاعاتی در مورد اموال اشخاص دارند نیز مجری است.

تبصره «۱» - مراجع مذکور در این ماده و ماده (۱۹) مکلفند به دستور دادگاه فهرست و مشخصات اموال متعلق به محکوم‌علیه و نیز فهرست نقل و انتقالات و هر نوع تغییر دیگر در اموال مذکور از زمان یک سال قبل از صدور حکم قطعی به بعد را به دادگاه اعلام کنند.

تبصره «۲» - مفاد این ماده و ماده (۱۹) در مورد اجرای قرارهای تأمین خواسته موضوع ماده (۱۰۸) قانون آیین دادرسی مدنی و نیز اجرای مفاد اسناد رسمی مجری است.

- تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی

ماده (۲۶) لایحه مذکور مقرر کرده است: «قوه قضائیه مکلف است هویت کلیه محکومان مالی که به موجب حکم قطعی محکوم‌به دادن هر نوع مالی به دیگری می‌شوند را به همراه میزان محکومیت، در سامانه الکترونیکی که به این منظور ایجاد می‌کند، بلافاصله درج نماید. این اطلاعات به تشخیص و دستور دادستان در اختیار متقاضیان قرار می‌گیرد.»

البته لایحه فوق با تغییراتی که به آن اشاره شد هنوز در کمیسیون تخصصی درحال بررسی

است و به تصویب نهایی کمیسیون نرسیده است.

۵. بررسی مقایسه‌ای طرح‌ها، لوایح و مصوبات مربوط به اجرای قراردادها

در انتهای بخش دوم و پس از بررسی طرح‌ها، لوایح، مصوبات و اقداماتی که در جریان است یا به نتیجه رسیده و بر بهبود نماگر اجرای قراردادها تأثیر می‌گذارد، در جدول زیر امکان مقایسه محتوا و وضعیت آنها و ایجاد یک برداشت کلی از وضعیت موجود فراهم آمده است:

جدول ۱۲. تصویر کلی طرح‌ها، لوایح و مصوبات اخیر که بر نماگر اجرای قراردادها تأثیرگذار هستند

ردیف	عنوان	موضوعات مؤثر بر دادرسی الکترونیکی	شماره ماده	آخرین وضعیت
۱	برنامه پنجم توسعه	اجرا و تکمیل سامانه مدیریت امنیت اطلاعات	بند «ح» ماده (۲۱۱)	لازم‌الاجرا
		عرضه خدمات حقوقی الکترونیک به مردم	بند «ح» ماده (۲۱۱)	
		استفاده از فناوری اطلاعات در برقراری ارتباط بین مراجع قضایی و سایر نهادهای تابعه	بند «ح» ماده (۲۱۱)	
		رقومی نمودن اقلام اطلاعاتی سند و اجرایی نمودن ثبت نوین با استفاده از فناوری اطلاعات توسط سازمان ثبت	بند «ح» ماده (۲۱۱)	
		انتشار آنلاین آرای صادره از سوی محاکم با حفظ حریم خصوصی اشخاص	جزء «۴» بند «ج» ماده (۲۱۱)	
		تهیه شناسنامه هویت ژنتیکی افراد	جزء «۱» بند «ز» ماده (۲۱۱)	
		تهیه نقشه کاداستر	تبصره بند «ح» ماده (۲۱۱)	
۲	لایحه آیین دادرسی کیفری	تشکیل شورای راهبری دادرسی الکترونیک	۶۴۵	در جلسه علنی روز چهارشنبه مورخ ۱۳۹۰/۱۱/۱۹ مجلس با اجرای آزمایشی این لایحه به مدت سه سال موافقت گردیده است. در نیمه ابتدایی آذرماه آخرین تغییرات این لایحه برای تأیید به شورای نگهبان ارسال شده است.
		تشکیل مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه برای: - ساماندهی پرونده‌ها و اسناد قضایی - ارائه بهتر خدمات قضایی - دستیابی روزآمد به آمار و گردش کار قضایی - ارائه آمار و اطلاعات دقیق و تفصیلی درخصوص جرائم، متهمان، بزه‌دیدگان و مجرمان و سایر اطلاعات قضایی	۶۴۶	
		شبکه ملی عدالت به منظور ساماندهی ارتباطات الکترونیکی بین محاکم، ضابطان و دستگاه‌های تابعه خود و نیز سایر اشخاص حقیقی و حقوقی	۶۴۸	
		ارائه اطلاعات از طریق «درگاه ملی قوه قضائیه»	۶۴۹	
		راه‌اندازی تارنمای اختصاصی برای دادگستری‌های سراسر کشور	۶۵۰	
		اعتبار بخشیدن به صورت الکترونیکی و محتوای الکترونیکی در موارد زیر: ۱. ابلاغ اوراق قضایی ۲. برگ اجرائیه ۳. اوراق رأی ۴. نشانی و...	۶۵۱	

ردیف	عنوان	موضوعات مؤثر بر دادرسی الکترونیکی	شماره ماده	آخرین وضعیت
		اعطای مجوز تأسیس دفاتر الکترونیک قضایی	تبصره «۲» ماده (۶۵۱)	
		تکلیف به ارائه پست الکترونیکی و شماره تلفن برای مراجعان به قوه قضائیه	تبصره «۳» ماده (۶۵۱)	
		فراهم آوردن تمهیدات امنیتی مطمئن برای امضای الکترونیکی، احراز هویت و احراز اصالت	۶۵۲	
		اجرا و توسعه خدمات پرداخت الکترونیکی هزینه‌های دادرسی و سایر پرداخت‌های مربوط به دادرسی و اجرای حکم توسط شهروندان	۶۵۳	
		ترغیب شهروندان به بهره‌برداری از دادرسی الکترونیکی، با تخفیف هزینه دادرسی در مرحله بدوی به میزان ۵ درصد و حداکثر تا سقف ده میلیون ریال	۶۵۳	
		پیش‌بینی تمهیدات فنی و قانونی لازم را برای حفظ حریم خصوصی افراد و تأمین امنیت داده‌های شخصی آنان توسط قوه قضائیه	۶۵۴	
		به‌کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به‌منظور، تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود یا نظرات کارشناسی	۶۵۵	
		آموزش دادرسی الکترونیکی به قضات، کارکنان قضایی، دستگاه‌های تابعه قضایی و مراجع انتظامی توسط قوه قضائیه	۶۵۸	
۳	لایحه آیین دادرسی تجاری	تشکیل دادگاه‌های تخصصی تجاری	۱	در تاریخ ۶ تیر ۱۳۹۱ اعلام وصول شده و به کمیسیون حقوقی و قضایی به‌عنوان کمیسیون اصلی ارجاع داده شده است.
		مطالبه حق از طریق داده پیام	۲۹	
		تکلیف به قید نشانی الکترونیکی خواهان در دادخواست	۳۲	
		تکلیف به ابلاغ از طریق وسایل ارتباط از راه دور در ابلاغ در خارج از کشور	۳۳	
		ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه و انتشار آگهی در این پایگاه	۳۴	
		استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پست الکترونیکی، ارتباط تصویری از راه دور، نمابر و تلفن حسب مورد برای طرح دعوی، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، استماع شهادت شهود، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی	۵۹	
		تدوین و راه‌اندازی بانک اطلاعات سوابق قضایی محکومین قطعی	۱۲۹	
		تأسیس و راه‌اندازی سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار	۱۳۰	
۴	لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی	ارجاع پرونده به شعبات از طریق سیستم رایانه‌ای	ماده (۲۹) لایحه	در تاریخ ۲۵ تیرماه ۱۳۹۲ در مجلس شورای اسلامی اعلام
		اضافه شدن شماره تلفن ثابت یا همراه و نشانی پست الکترونیکی خواهان و خوانده به شرایط ضروری دادخواست	ماده (۳۰) لایحه	

ردیف	عنوان	موضوعات مؤثر بر دادرسی الکترونیکی	شماره ماده	آخرین وضعیت
	و انقلاب (در امور مدنی)	ابلاغ اوراق از طرق الکترونیکی و پذیرش مشروط چنین ابلاغی	ماده (۵۰) لایحه	وصول شده و برای بررسی به کمیسیون اختصاصی ارجاع شده است.
		استفاده از سیستم‌های رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پست الکترونیکی، ارتباط تصویری از راه دور، نمابر و تلفن، برای طرح دعوا، ارسال لوایح، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی	ماده (۱۳۹) لایحه	
		الزامی شدن طرح دعاوی تجاری از طریق وکلا	ماده (۲۸) لایحه	
		مهلت سه روزه برای تعیین وقت دادرسی از سوی مدیر دفتر دادگاه	ماده (۴۴) لایحه	
		در فرض عدم دسترسی به آدرس خوانده، خواهان را مخیر به انتشار آگهی به روال قانون سال ۱۳۷۹ یا استعلام از سازمان ثبت احوال درخصوص آخرین نشانی خوانده در این سازمان شده است.	ماده (۴۶) لایحه	
		ایجاد امکان واگذاری امر ابلاغ اوراق قضایی به بخش غیردولتی	ماده (۵۴) لایحه	
۵	لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی	ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی	۱۹	در تاریخ ۱۸ شهریورماه ۱۳۹۲ با اصلاحاتی در کمیسیون قضایی و حقوقی به تصویب رسیده است.
		تکلیف بانک مرکزی به ارائه فهرست کلیه حساب‌های محکوم‌علیه به دستور مرجع اجراکننده رأی	۲۰	
		تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی	۲۶	
۶	آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی	جهت طرح و پیگیری دعاوی و شکایات و سایر امور قضایی، از طریق «دفاتر خدمات قضایی» یا «درگاه خدمات قضایی» و با استفاده از سامانه‌های الکترونیکی و مخابراتی	۱	لازم‌الاجرا
		محاسبه هزینه دادرسی توسط سامانه و پرداخت الکترونیک آن	۴	
		ابلاغ الکترونیکی به خوانده، مشتکی‌عنه و مخاطبان ذیربط	۷	
		ضابطان دادگستری، کارشناسان رسمی، وکلای دادگستری، سازمان‌های پزشکی قانونی و زندان‌ها و سایر اشخاص و نهادهای مرتبط با دادرسی، مکلفند نتیجه اقدامات و گزارش‌ها و اجرای دستورات قضایی را پس از ثبت‌نام و اخذ کد رهگیری از طریق سامانه خدمات قضایی به طریق الکترونیک ارسال نمایند	۱۰	
۷	قانون حمایت خانواده	ابلاغ از طریق پست، نمابر، پیام تلفنی و پست الکترونیک در صورت اعلام طرفین دعوا به دادگاه	۹	لازم‌الاجرا
۸	قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری	ابلاغ از طریق پست الکترونیکی یا شماره تلفن همراه یا نمابر در صورت اعلام به دیوان عدالت اداری	۱۸	لازم‌الاجرا
		ابلاغ از طریق پست الکترونیک یا نمابر، به ادارات دولتی یا شکات به تقاضای قبلی آنان	۶۲	

علاوه بر موارد بالا لایحه اجرای احکام مدنی نیز در مرحله تدوین پیش‌نویس قرارداد و لایحه پلیس قضایی در آینده نزدیک به مجلس شورای اسلامی تقدیم خواهد شد. همچنین «دستورالعمل نحوه استفاده دفاتر اسناد رسمی از سامانه ثبت الکترونیک اسناد (ثبت آنی)» نیز یکی از مصوبات لازم‌الاجرائی است که بر نماگر اجرای قراردادها تأثیرگذار است.

اما با استفاده از جدول فوق می‌توان به بررسی تطبیقی، طرح‌ها، لوایح و مصوبات مؤثر بر نماگر اجرای قراردادها پرداخت. بر این اساس، ابلاغ الکترونیکی یکی از موضوعاتی است که در این جدول بسیار تکرار شده است و در مصوبات، طرح‌ها و لوایح مختلف به اشکال مختلف به آن پرداخته شده است. از جمله می‌توان به مواد (۳۳) و (۵۵) لایحه آیین دادرسی تجاری، ماده (۶۵۱) لایحه آیین دادرسی کیفری، مواد (۵۰) و (۱۳۹) لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، ماده (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، ماده (۲) قانون حمایت خانواده و مواد (۱۸) و (۶۲) قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری اشاره کرد. پرداخت الکترونیک هزینه دادرسی نیز در ماده (۴) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی و ماده (۶۵۳) لایحه آیین دادرسی کیفری مورد اشاره قرار گرفته است.

به‌کارگیری سامانه‌های ویدئو کنفرانس و سایر سامانه‌های ارتباطات الکترونیکی به‌منظور تشکیل جلسه دادرسی، تحقیق از اصحاب دعوی، اخذ شهادت از شهود و... در ماده (۶۵۵) لایحه آیین دادرسی کیفری و ماده (۵۹) لایحه دادرسی تجاری مورد اشاره قرار گرفته است. تکلیف به قید نشانی الکترونیکی در دادخواست یا شکوائیه در ماده (۳۲) لایحه دادرسی تجاری، ماده (۳۰) لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی، تبصره «۳» ماده (۶۵۱) لایحه آیین دادرسی کیفری، ماده (۹) قانون حمایت خانواده و ماده (۱۸) قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری پیش‌بینی شده است.

همچنین در مجموعه مصوبات، طرح‌ها و لوایح فوق تشکیل نهادهایی به‌عنوان پیش‌نیازها و زیربناهای دادرسی الکترونیکی پیش‌بینی شده است که عمدتاً نیاز به مشارکت و همکاری قوه قضائیه دارد. این نهادها به‌شرح زیر هستند:

۱. سامانه مدیریت امنیت اطلاعات (بند «ح» ماده (۲۱۱) قانون برنامه پنجم توسعه)،
۲. شورای راهبری دادرسی الکترونیک (ماده (۶۴۵) لایحه آیین دادرسی کیفری)،
۳. مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه (ماده (۶۴۶) لایحه آیین دادرسی کیفری)،
۴. شبکه ملی عدالت (ماده (۶۴۸) لایحه آیین دادرسی کیفری)،
۵. درگاه ملی قوه قضائیه (ماده (۶۴۹) لایحه آیین دادرسی کیفری)،
۶. پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه (ماده (۳۴) لایحه آیین دادرسی تجاری)،

۷. بانک اطلاعات سوابق قضایی محکومین قطعی (ماده (۱۲۹) لایحه آیین دادرسی تجاری)،
۸. سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار (ماده (۱۳۰) لایحه آیین دادرسی تجاری)،
۹. تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی (ماده (۲۶) لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی)،
۱۰. سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی (ماده (۱۹) لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی)،
۱۱. سامانه ثبت الکترونیک اسناد (ثبت آنی) (دستورالعمل نحوه استفاده دفاتر اسناد رسمی از سامانه ثبت الکترونیک اسناد (ثبت آنی)).

۶. راهکارها و پیشنهادهای قانونی - مقرراتی یا اصلاح شیوه اجرای قوانین و مقررات

با وجود اینکه راستی‌آزمایی مراحل اجرای قراردادها نشان از کاهش مراحل اجرای قراردادها به ۲۸ مرحله دارد و این موضوع می‌تواند جایگاه ایران را در نماگر اجرای قراردادها بهبود بخشد، اما اکتفا به وضعیت موجود و عدم پیش‌بینی اصلاحاتی در قوانین، به‌زودی وضعیت کشور را در نماگر اجرای قراردادها تنزل خواهد داد. بنابراین باید برای اصلاح و کارآمدتر کردن نماگر اجرای قراردادها اصلاحاتی را در قوانین، مقررات و رویه‌های موجود آغاز کرد. این اصلاحات در قالب راهکارهای قانونی، مقرراتی و اجرایی مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۶-۱. راهکارهای قانونی

راهکار قانونی برای بهبود نماگر اجرای قراردادها شامل مواردی است که نیازمند همکاری قوه مجریه، قوه قضائیه با قوه مقننه برای اصلاح، تغییر و یا تصویب یک قانون است. در ادامه به بررسی این راهکارها در جهت بهبود نماگر اجرای قرارداد می‌پردازیم.

۶-۱-۱. تسریع در تدوین و تصویب قانون آیین دادرسی الکترونیکی به‌عنوان قانونی جامع

در حوزه دادرسی‌های الکترونیکی

در «لایحه آیین دادرسی کیفری» و «طرح آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیک» بخشی با عنوان «دادرسی الکترونیکی» با موادی شبیه به هم پیش‌بینی شده بود. در آخرین تغییرات لایحه آیین دادرسی کیفری، ضمن ادغام آیین دادرسی جرائم نیروهای مسلح در لایحه آیین دادرسی کیفری، بخش دادرسی الکترونیکی نیز در لایحه مذکور با اصلاحاتی همراه

بوده است. با این وجود به منظور جمع تمامی مقررات پراکنده دادرسی الکترونیکی در یک متن قانونی و برای اینکه مقررات دادرسی الکترونیکی تنها به رسیدگی‌های کیفری محدود نشود، پیشنهاد می‌شود بخش مذکور با اصلاحاتی در قالب قانونی جداگانه به تصویب برسد. علاوه بر این در «لایحه آیین دادرسی تجاری»، «آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی»، «قانون برنامه پنجم توسعه»، «لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی» و برخی دیگر از قوانین، مقررات و لوایح، موادی به تشریفات دادرسی الکترونیکی اختصاص داده شده است که ضرورت دارد در قالب متن قانونی واحدی جمع شود. تأکید می‌شود که برخی از این مواد نیازمند اصلاحاتی هستند و برخی دیگر نیز به «دادرسی‌های تجاری» یا «دادرسی‌های کیفری» محدود شده‌اند و می‌توان با گسترش دامنه آن به تمامی دادرسی‌ها، به کارآمدی رسیدگی سایر دعاوی نیز کمک کرد. پیشنهاد می‌شود تمامی این مقررات پراکنده در یک قانون مستقل با عنوان «قانون آیین دادرسی الکترونیکی» جمع شود و مواد لازم برای ایجاد نظام کارآمد آیین دادرسی الکترونیکی، با در نظر گرفتن پیشنهادهای زیر به این قانون اضافه شود.

اول: مواد پراکنده‌ای که در قوانین و مقررات تازه تصویب ناظر به دادرسی الکترونیکی به تصویب رسیده است در قالب قانون جدید دادرسی الکترونیکی جمع‌آوری، اصلاح و تنقیح می‌شود. از جمله آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی با اصلاحاتی در قالب قانون آیین دادرسی الکترونیکی از قالب آیین‌نامه تبدیل به قانون شود. بدین ترتیب ایراد وارد بر بخشنامه‌ها و آیین‌نامه‌های قوه قضائیه مبنی بر مخالفت آنها با قوانین در خصوص تشریفات دادرسی الکترونیک برطرف خواهد شد.

دوم: مقررات مربوط به دادرسی الکترونیکی در «لایحه دادرسی تجاری» که موادی مطلوب و به روز هستند به صورت جداگانه و در قالب قانون دادرسی الکترونیکی به تصویب برسد و بدین ترتیب اجرای آنها به تمامی دادرسی‌ها و دعاوی تسری پیدا کند. این مواد در ادامه مورد اشاره قرار خواهند گرفت.

سوم: وکلا و کارشناسان رسمی دادگستری ملزم به اجرای مقررات دادرسی الکترونیکی شوند؛ بدین ترتیب که با همکاری کانون‌ها و نهادهای مربوط، شرایط ابلاغ الکترونیکی به آنها فراهم شود. برای سایر شهروندان نیز طی دوره‌هایی آموزشی برای رعایت مقررات دادرسی اینترنتی و تمهید امکانات لازم پیش‌بینی شود. در ماده (۶۵۳) لایحه آیین دادرسی کیفری مشوق‌هایی برای پرداخت الکترونیک هزینه دادرسی پیش‌بینی شده که گسترش این مشوق‌ها به تمامی خدمات دادرسی الکترونیکی می‌تواند در گسترش هرچه سریع‌تر دادرسی الکترونیکی مؤثر باشد.

چهارم: به فعلیت رساندن اهداف برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه در بخش حقوقی و قضایی برای

توسعه فناوری‌های نوین در دادرسی‌ها می‌تواند بخشی از قانون آیین دادرسی الکترونیکی باشد. بنابراین در قانون دادرسی الکترونیکی باید موادی به اجرایی شدن اهداف برنامه پنجم توسعه در حوزه دادرسی الکترونیکی اختصاص داده شود. در راهکارهای اجرایی به این اهداف و برنامه‌ها اشاره شده است.

۲-۱-۶. تسریع در بررسی و تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری

تصویب و لازم‌الاجرا شدن «لایحه آیین دادرسی تجاری» از جهات مختلف بر بهبود نماگر «اجرای قراردادهای» تأثیر خواهد گذاشت:

نخست دعوی مفروض بانک جهانی که ملاک بررسی نظام‌های قضایی کشورهای مختلف بوده است، یک دعوی تجاری میان دو تاجر است که در صورت تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری مشمول این قانون قرار خواهد گرفت. بنابراین تصویب این لایحه، تأثیری چشمگیر در اندازه‌گیری هزینه‌ها، زمان و مراحل اجرای قراردادهای خواهد داشت.

دوم یکی از موضوعاتی که در گزارش‌های بانک جهانی مورد توجه ویژه قرار می‌گیرد، تشکیل دادگاه‌های تخصصی برای رسیدگی به دعوی تجاری است. اهمیت این موضوع به اندازه‌ای است که در گزارش بانک جهانی یک مرحله از مجموع مراحل برخی کشورهای منطقه سند چشم‌انداز از جمله آذربایجان، اردن، ازبکستان، ترکیه، قرقیزستان، لبنان، تاجیکستان، قزاقستان، یمن و عمان به خاطر وجود دادگاه‌های تخصصی - تجاری کاسته شده است. در صورت تصویب «لایحه آیین دادرسی تجاری»، بار دیگر دادگاه‌های تخصصی تجاری در کشور احیا خواهد شد. بنابراین همزمان با اینکه لایحه دادرسی تجاری تشریفات تصویب را طی می‌کند باید برای رفع مشکل فقدان قضات دارای تخصص در این زمینه با آموزش و تربیت قضات متخصص از هم‌اکنون چاره‌اندیشی شود.

سوم موضوع دیگری که در بررسی نماگر اجرای قراردادهای کشورهای مختلف از سوی بانک جهانی مورد توجه ویژه قرار دارد، الکترونیکی کردن دادرسی است. اهمیت این موضوع به حدی است که در گزارش بانک جهانی از مجموع مراحل برخی کشورها، از جمله کرانه باختری و غزه، به خاطر الکترونیکی کردن دادرسی یک مرحله کاسته شده است. در «لایحه دادرسی تجاری» دادرسی الکترونیکی مورد توجه قرار گرفته است. با در نظر گرفتن مزیت‌های این لایحه پیشنهاد می‌شود که بررسی و تصویب لایحه آیین دادرسی تجاری با اولویت و سرعت بیشتری دنبال شود و این لایحه هر چه زودتر تبدیل به قانون شود. مواد این لایحه از دو جنبه به شرح زیر بر نماگر اجرای قراردادهای تأثیر می‌گذارد:

الف) تشکیل دادگاه‌های تخصصی تجاری و تسهیل تشریفات دادرسی: ماده (۱) لایحه دادرسی تجاری مقرر کرده است: «به منظور رسیدگی تخصصی و افزایش دقت و تسریع در روند رسیدگی به دعاوی ناشی از امور تجاری و اجرای آرای ناظر به آن و تقویت نقش عرف در رسیدگی به این دعاوی، دادگاه‌های تجاری تشکیل می‌شود».

ب) ایجاد سازوکارهای دادرسی الکترونیکی: مواد مربوط به دادرسی الکترونیکی در این لایحه صرفاً به دادرسی تجاری اختصاص دارد. با توجه به روند طولانی تصویب لوایح قضایی و با نظر گرفتن این موضوع که این مواد اختصاص به دعاوی تجاری دارند - درحالی که اعمال آن در سایر دعاوی نیز مفید به نظر می‌رسد - پیشنهاد می‌شود در قالب لایحه دادرسی تجاری و با سرعت بیشتری تصویب و لازم‌الاجرا شود. مواد مربوط به دادرسی الکترونیک در لایحه دادرسی تجاری به شرح زیر هستند:

- مطالبه حق از طریق داده پیام: ماده (۲۹) لایحه دادرسی تجاری مقرر کرده است: «خواهان باید قبل از اقامه دعوی، حق مورد ادعای خود را با ارسال اظهارنامه قانونی یا داده پیام از شخصی که می‌خواهد علیه او اقامه دعوا نماید، مطالبه کند. در غیر این صورت، حق مطالبه خسارت دادرسی را نخواهد داشت».

- تکلیف به قید نشانی الکترونیکی خواهان در دادخواست: «چنانچه خواهان شخص حقوقی یا بازرگان دارای کارت بازرگانی باشد دادخواست علاوه بر نشانی محل اقامت خواهان باید متضمن نشانی الکترونیکی او نیز باشد. عدم قید نشانی الکترونیکی خواهان از موارد نقض دادخواست محسوب می‌شود».

- تکلیف به ابلاغ از طریق وسایل ارتباط از راه دور در ابلاغ در خارج از کشور: «ابلاغ دادخواست و سایر اوراق قضایی در خارج از کشور به وسیله مأموران رایزنی یا سیاسی به عمل می‌آید. دادگاه اوراق اختاریه و پیوست‌های آن را به قوه قضائیه ارسال و قوه قضائیه مکلف است اوراق را از طریق وسایل ارتباط از راه دور از قبیل دورنگار یا پست الکترونیکی به سفارتخانه یا رایزنی ایران در کشور محل اقامت خوانده ارسال کند و...».

- ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه و انتشار آگهی در این پایگاه: «در صورتی که خواهان نتواند نشانی خوانده را معین نماید یا پس از اخطار رفع نقص از تعیین نشانی اعلام ناتوانی کند، بنا به درخواست خواهان و دستور دادگاه مفاد دادخواست در پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه آگهی می‌شود. تاریخ انتشار آگهی تا جلسه رسیدگی نباید کمتر از ده روز باشد».

تبصره - در صورتی که ثابت شود خواهان با علم به نشانی خوانده او را مجهول‌المکان اعلام

نموده است، دادگاه رسیدگی‌کننده او را با صدور حکم به پرداخت جریمه نقدی از یک میلیون ریال تا بیست میلیون ریال در حق دولت محکوم می‌نماید. تصمیم دادگاه در این خصوص قطعی است.»

طرح دعوی، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، استماع شهادت شهود، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی از طریق سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی: ماده (۵۹) لایحه دادرسی تجاری در این خصوص مقرر می‌کند: «استفاده از سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی از قبیل پست الکترونیکی، ارتباط تصویری از راه دور، نمابر و تلفن حسب مورد برای طرح دعوی، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، استماع شهادت شهود، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی بلامانع است. شرایط و چگونگی استفاده از سامانه‌های موضوع این ماده به موجب آیین‌نامه‌ای است که با رعایت قانون تجارت الکترونیک ظرف ۶ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون به پیشنهاد وزارت دادگستری و تأیید رئیس قوه قضائیه به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید». اجرای چنین طرحی نیاز به پیش‌نیازهایی دارد، از جمله اینکه برای تحقق این اهداف باید سطح دانش قضات افزایش یابد تا براساس آن امکان اجرای محاکم تخصصی فراهم شود.

- راه‌اندازی بانک اطلاعات سوابق قضایی محکومین قطعی: ماده (۱۲۹) لایحه دادرسی تجاری مقرر کرده است: «قوه قضائیه مکلف است ظرف سه ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون با همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت بانک اطلاعات سوابق قضایی محکومین قطعی دادگاه‌های تجاری را تدوین و راه‌اندازی نماید. دستگاه‌های اجرایی دولتی و مؤسسات عمومی غیردولتی و بانک‌ها مکلفند اعطای مجوزها، تخفیف‌ها و یا انعقاد قرارداد با آنها این سابقه را به‌عنوان یکی از شاخص‌های صلاحیت تجاری و فنی مد نظر قرار دهند. آیین‌نامه اجرایی این ماده مشتمل بر نحوه و میزان سوابق قابل ثبت و نحوه ترتیب اثر دادن دستگاه‌ها به این سوابق با همکاری وزارت صنعت، معدن و تجارت و قوه قضائیه تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید». در تکمیل بانک اطلاعاتی مذکور سامانه ویژه چک‌های صادره و برگشتی برای تضمین اجرای قراردادها بسیار ضروری است و همچنین اعلام اسامی تجار متوقف یا ورشکسته نیز مفید به نظر می‌رسد.

- تأسیس سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار و توسعه دامنه شمول آن: در ماده (۱۳۰) لایحه آیین دادرسی تجاری مقرر شده است: «به منظور تسهیل اجرای آرای دادگاه‌های تجاری و احقاق حق محکوم‌له، وزارت دادگستری با همکاری بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و بانک‌های عامل و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور و سایر دستگاه‌های اجرایی ذیربط نسبت به تأسیس و راه‌اندازی سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار با رعایت محرمانه ماندن اطلاعات اقدام نماید. این سامانه با رعایت

محرمانه ماندن و حفظ حریم خصوصی افراد بر حسب درخواست دادگاه‌ها و حوزه اجرای احکام دادگستری فقط در حدود و مبالغ مورد نظر جهت تصمیم‌گیری در مورد دعاوی اعسار و اجرای احکام دادگاه‌های تجاری قابل استفاده است. کلیه دستگاه‌های اجرایی مکلفند با رعایت حریم و حقوق خصوصی افراد همکاری لازم را با رعایت وزارت دادگستری، دادگاه‌ها و اجرای احکام دادگستری جهت ارائه اطلاعات مورد نیاز معمول نمایند. آیین‌نامه اجرایی این ماده ظرف ۶ ماه از تاریخ لازم‌الاجرا شدن این قانون توسط وزارتخانه‌های دادگستری، امور اقتصادی و دارایی، صنعت، معدن و تجارت و بانک مرکزی جمهوری اسلامی ایران و سازمان ثبت اسناد و املاک کشور تهیه و به تصویب هیئت وزیران خواهد رسید».

۳-۱-۶. اصلاح، تکمیل و تصویب لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی)

با توجه به اینکه در حال حاضر قانون خاصی برای رسیدگی به دعاوی تجاری به تصویب نرسیده، قانون آیین دادرسی مدنی را باید مهمترین قانون در رابطه با نماگر اجرای قراردادهای دانست. این قانون تشریفات رسیدگی به دعاوی حقوقی را بیان می‌کند. لایحه‌ای برای اصلاح این قانون در تاریخ ۱۳۹۲/۴/۲۵ در مجلس شورای اسلامی اعلام وصول شده است. در مقدمه توجیهی این لایحه به مواردی همچون کارآمدسازی نظام دادرسی، رسیدگی سریع و دقیق به اختلافات، کاهش اطاله دادرسی و تسریع در فرآیند رسیدگی‌ها اشاره شده است. مواد این لایحه با تأمین دو راهکار «گسترش دادرسی الکترونیکی» و «کاهش تشریفات دادرسی» در بهبود نماگر اجرای قراردادهای تأثیر قابل توجهی دارد؛ اما در لایحه جدید توجه کافی به مقتضیات دادرسی الکترونیکی و کاهش تشریفات دادرسی نشده است. پیشنهاد می‌شود بعد از آنکه اصلاحات زیر در مواد این لایحه در ارتباط با دادرسی الکترونیکی و کاهش تشریفات دادرسی انجام شد، این مواد در قالب قانون آیین دادرسی الکترونیکی به همراه سایر موادی که در این گزارش مورد اشاره قرار گرفته است به تصویب برسد.

الف) ماده (۳۰) لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) در رابطه با اصلاح ماده ۵۱ قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) مصوب ۱۳۷۹/۱/۲۱: در خصوص اصلاحات ماده (۵۱) قانون در خصوص ذکر شماره تلفن و پست الکترونیک در دادخواست باید تأکید کرد که اگرچه از انشای ماده مذکور چنین برمی‌آید که ذکر موارد فوق در دادخواست ضروری است، اما ضمانت اجرای مؤثری برای آن پیش‌بینی نشده است. در ماده (۳۵) لایحه در رابطه با ماده (۵۶) قانون در خصوص ضمانت اجرای عدم تعیین مشخصات خواهان به عدم ذکر شماره تلفن همراه و ثابت و نشانی الکترونیکی خواهان اشاره‌ای

نکرده در نتیجه ضمانت اجرایی برای این شرایط دادخواست وجود ندارد. اما از بند «۲» ماده (۳۲) لایحه در رابطه با ماده (۵۳) قانون می‌توان استنباط کرد که عدم ذکر شماره تلفن ثابت و همراه و پست الکترونیکی خواننده در دادخواست موجب اخطار رفع نقص خواهد شد. به نظر می‌رسد قانونگذار برای ابهام‌زدایی باید ضمانت‌اجرای عدم ذکر شماره تلفن و پست الکترونیک خواهان و خواننده را اخطار رفع نقص اعلام کند.

خواهان در این ماده، مخیر به انتخاب شماره تلفن ثابت یا همراه شده‌اند که با توجه به فراهم نبودن شرایط ابلاغ پیامکی برای بسیاری از شماره‌های تلفن ثابت، ذکر شماره تلفن همراه ضروری به نظر می‌رسد. بنابراین، این بخش از ماده مذکور نیز باید اصلاح شود.

در تبصره «۳» این ماده در خصوص مشخصات وکیل اشاره‌ای به درج شماره تلفن ثابت و همراه و نشانی پست الکترونیکی نشده است، درحالی‌که باید ابلاغ الکترونیکی در مرحله اول برای وکلا اجباری شود.

ذکر این نکته نیز مفید است که در مرحله تجدیدنظر در بیان شرایط دادخواست اشاره‌ای به ضرورت وجود شماره تلفن و آدرس پست الکترونیکی نشده است.

ب) ماده (۵۰) لایحه ناظر به ماده (۷۷) قانون: اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی باید حاوی رویکردهای قانونگذار متناسب با مقتضیات برهه زمانی کنونی باشد تا بتواند برای سال‌های آینده به‌عنوان قانونی به‌روز و کارآمد بدون نیاز به اصلاحات مداوم، به اجرا درآید. مخیر گذاشتن دادگاه در انتخاب نوع ابلاغ نمی‌تواند با تحولات روز سازگار باشد و تأثیر مثبتی بر نماگر اجرای قراردادها بگذارد. ایجاد سازوکار اجباری شدن ابلاغ به ترتیبی که در این گزارش بیان شده است پیشنهاد می‌شود.

پ) ماده (۱۳۹) لایحه در خصوص الحاق ماده (۲۹۹) مکرر قانون: قواعد دادرسی الکترونیکی در این ماده به آیین‌نامه‌ای ارجاع شده است که با همکاری دولت و قوه قضائیه به تصویب می‌رسد، درحالی‌که ضرورت پرداختن به قواعد دادرسی الکترونیکی ایجاب می‌کند سازوکارهای مذکور در قالب یک قانون جداگانه با موضوع قانون آیین دادرسی الکترونیک به تصویب برسد.

ت) ماده (۴۶) لایحه در خصوص الحاق یک تبصره به ماده (۷۳) قانون: به نظر می‌رسد حذف روش آگهی در متن این ماده و استفاده از روش استعلام با در نظر گرفتن ایجاد سامانه ارتباط الکترونیکی میان دستگاه‌ها به کاهش تشریفات دادرسی کمک بیشتری خواهد کرد.

ث) ماده (۶۸) لایحه در خصوص اصلاح ماده (۹۹) قانون: در این ماده موارد تأخیر جلسه رسیدگی به درخواست طرفین دعوا را از یک مورد در قانون سال ۱۳۷۹ به دو مورد افزایش داده است که می‌تواند منجر به افزایش مراحل اجرای قراردادها از طریق ایجاد یک مرحله جدید شود.

بنابراین این ماده با هدف کاهش تشریفات دادرسی که در مقدمه توجیهی لایحه مورد اشاره قرار گرفته است. همخوانی ندارد.

البته این لایحه در ارتباط با بهبود نماگر اجرای قراردادهای از نقاط قوتی نیز برخوردار است. از جمله واگذار کردن ابلاغ اوراق به بخش غیردولتی در ماده (۵۴) لایحه در خصوص الحاق دو تبصره به ماده (۸۳) قانون یکی از نقاط قوت لایحه محسوب می‌شود.

اصلاح مواد فوق از «لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی)» برای بهبود نماگر اجرای قراردادهای ضروری به نظر می‌رسد. علاوه بر پیشنهادهای اصلاحی فوق، «الحاق» موادی به لایحه مذکور برای تأمین اهداف زیر در بهبود نماگر اجرای قراردادهای مفید به نظر می‌رسد:

اول: بازنگری در مقررات تجدید، تأخیر و توقیف دادرسی: در قانون آیین دادرسی مدنی در موارد مختلفی جلسه رسیدگی تجدید می‌شود یا دادرسی متوقف می‌شود یا جلسه دادرسی به تأخیر می‌افتد. هرچند در فرضی که بانک جهانی به عنوان دعوی نمونه مطرح کرده است، عملاً تنها یکبار تأخیر جلسه دادرسی اتفاق می‌افتد، با این وجود در دادرسی‌های پیچیده‌تر همه این موارد ممکن است حادث شود و با استناد یکی از طرفین دعوا به آنها، فرآیند دادرسی طولانی‌تر و پیچیده‌تر شود. بررسی این موارد و اصلاح آنها در قانون آیین دادرسی مدنی و کاهش آنها به موارد ضروری می‌تواند در کاهش زمان، هزینه و رویه‌های دادرسی‌ها مفید باشد.^۱ لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و

۱. موارد زیر در قانون آیین دادرسی مدنی می‌تواند یک جلسه را تجدید کند، به تأخیر اندازد یا باعث توقف دادرسی شود:

الف) انقضای مدت جلسه با توجه به ماده (۱۰۴) قانون آیین دادرسی مدنی.

ب) علل مربوط به ادله:

۱. رسیدگی به ادعای جعل با توجه به مواد (۲۱۷ - ۲۷۰) قانون آیین دادرسی مدنی.

۲. استناد به اسناد خارج از دادگاه با توجه به مواد (۲۸۰ - ۲۱۵) قانون آیین دادرسی مدنی.

۳. استناد به پرونده کیفری یا حقوقی با توجه به مواد (۲۱۴ - ۲۱۵) قانون آیین دادرسی مدنی.

۴. تمسک به گواهی ماده (۲۲۹) قانون آیین دادرسی مدنی و مواد (۲۳۰) به بعد همان قانون و همچنین ماده (۲۴۲) قانون آیین

دادرسی مدنی.

۵. تحقیق و معاینه محلی با توجه به ماده (۲۴۸) قانون آیین دادرسی مدنی.

۶. ارائه دلیل جدید با توجه به مواد (۹۷) و (۹۹) قانون آیین دادرسی مدنی.

۷. ارائه ادله خواهان با توجه به مواد (۹۷) و (۱۹۹) قانون آیین دادرسی مدنی.

۸. سایر علل برای مثال سندی که خارج از کشور تنظیم شده (ماده (۱۲۹۵) قانون آیین دادرسی مدنی) و یا توضیح از

کارشناس با توجه به ماده (۲۶۹) قانون آیین دادرسی مدنی.

۹. اقامه دعوی طاری.

ج) علل منتسب به وکیل بر اصل عدم تأخیر جلسه دادرسی به علل منتسب به وکیل استثنائاتی وجود دارد که مورد بررسی

قرار می‌گیرد:

۱. نیاز به توضیح وکیل (ماده (۴۰) قانون آیین دادرسی مدنی).

۲. عذر موجه وکیل (ماده (۴۱) قانون آیین دادرسی مدنی).

ماده (۳۹) در خصوص شرایطی که وکیل استعفای خود را به دادگاه اطلاع می‌دهد.

انقلاب (در امور مدنی) مجال مناسبی برای رسیدن به این هدف است.

دوم: بازنگری در مقررات کارشناسی: ارجاع امر به کارشناسی و اجرای قرار کارشناسی مراحل مختلفی دارد. در پرونده مفروض بانک جهانی تنها سه مرحله از این مراحل امکان وقوع داشت، اما ممکن است با پیچیده‌تر شدن دعوا، تعداد این مراحل افزایش پیدا کند. بازنگری در مقررات کارشناسی با هدف ساده‌سازی تشریفات دادرسی می‌تواند به افزایش سرعت رسیدگی قضایی کمک کند.^۱ استفاده از مقررات دادرسی الکترونیکی در این حوزه می‌تواند مفید باشد. لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) می‌تواند مجال مناسبی برای بازنگری در تشریفات صدور و اجرای قرار کارشناسی و کاهش آنها باشد.

۴-۱-۶. اصلاح قانون اجرای احکام مدنی

در جدول مراحل اجرای قراردادهای که در گزارش کسب‌وکار بانک جهانی منعکس شده است (جدول ۵) ۱۴ مرحله از مراحل ۳۹ گانه اجرای قراردادهای اختصاص به مقطع «اجرای حکم» داشت. با راستی‌آزمایی اطلاعات این جدول، تعداد مراحل اجرای قراردادهای در «مقطع اجرای حکم» به ۷ مرحله کاهش پیدا کرد (جدول ۱۰). بنابراین در دعوی مفروض، بعد از مقاطع «تشکیل و به جریان انداختن پرونده» و «رسیدگی و صدور حکم»، محکوم‌له هنوز ۷ مرحله دیگر تا رسیدن به خواسته خود در پیش دارد. این در حالی است که در پرونده نمونه، تعداد مراحل مربوط به «مقطع تشکیل و

(د سایر موارد:

درخواست اصحاب دعوا (ماده ۹۹) قانون آیین دادرسی مدنی).

ماده (۱۹) قانون آیین دادرسی مدنی ناظر به موردی که رسیدگی به دعوا منوط به اثبات ادعایی باشد که رسیدگی به آن در صلاحیت دادگاه دیگری است.

ماده (۱۰۵) قانون آیین دادرسی مدنی که براساس آن هرگاه یکی از اصحاب دعوا فوت نماید یا محجور شود یا سمت یکی از آنان که به موجب آن سمت، داخل دادرسی شده زائل گردد دادگاه رسیدگی را به طور موقت متوقف و مراتب را به طرف دیگر اعلام می‌دارد.

ماده (۱۰۹) قانون آیین دادرسی مدنی درخصوص تأمین دعوای واهی.

ماده (۱۴۷) قانون آیین دادرسی مدنی درخصوص تأمین اتباع بیگانه.

۱. مراحل مختلفی که برای صدور و اجرای قرار کارشناسی وجود دارد که در مواد (۲۵۷) به بعد قانون آیین دادرسی مدنی مقرر شده است:

- صدور قرار کارشناسی،
- تعیین موضوع و مدت کارشناسی،
- تعیین کارشناس،
- ابلاغ پرداخت دستمزد کارشناس،
- ابلاغ وصول نظر کارشناس به طرفین و موجود بودن در دفتر دادگاه برای ملاحظه طرفین،
- مراجعه طرفین ظرف یک هفته از تاریخ ابلاغ به دفتر دادگاه برای ملاحظه نظر کارشناس،
- ملاحظه پرونده بعد از سپری شدن مدت یک هفته،
- صدور رأی در صورت آماده بودن پرونده،

به جریان انداختن پرونده» و «مقطع رسیدگی و صدور حکم» هر کدام ۱۰ مرحله است؛ یعنی حدود یک‌سوم مراحل و زمان دادرسی‌ها، مربوط به مرحله اجرای حکم می‌باشد که نیازمند بررسی و اصلاح است. مهمترین قانون مربوط به مرحله اجرای حکم، قانون اجرای احکام مدنی مصوب سال ۱۳۵۶ است. اصلاح مواد این قانون به منظور کاهش تشریفات اجرای حکم و کاستن از مراحل و زمان این مقطع از دادرسی ضرورت دارد. به‌عنوان مثال بخش اخیر ماده (۲) این قانون مقرر می‌کند: «احکام دادگاه‌های دادگستری وقتی به موقع اجرا گذارده می‌شود که به محکوم‌علیه یا وکیل یا قائم‌مقام قانونی او ابلاغ شده و محکوم‌له یا نماینده یا قائم‌مقام قانونی او کتباً این تقاضا را از دادگاه بنماید». با استصحاب اراده محکوم‌له مبنی بر اجرای حکم، ضرورت درخواست کتبی اجرای حکم برداشته شود و اصل بر اجرای حکم بدون درخواست محکوم‌له باشد، مگر آنکه وی اجرایی نشدن حکم را تقاضا کند. بدین ترتیب یک مرحله از مراحل اجرای حکم حذف خواهد شد.^۱

علاوه بر این در متن برخی طرح‌ها، لوایح و قوانین اخیر، موادی به‌صورت پراکنده به‌منظور تسریع و بهبود جریان اجرای احکام پیش‌بینی شده است. برای اینکه این نوآوری‌های قانونگذار، در جریان اجرای تمامی احکام قابل استناد باشد و مفید واقع شود، الحاق آنها به قانون اجرای احکام مدنی مفید خواهد بود. به‌عنوان نمونه می‌توان به موارد زیر اشاره کرد:

— ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی (لایحه اجرای محکومیت‌های مالی): تشکیل این سامانه از اهمیت زیادی برخوردار است؛ چراکه علاوه بر تأثیر مثبت بر نماگر اجرای قراردادهای برای بهبود «نماگر اخذ اعتبار» یکی دیگر از نماگرهای اجرای قراردادهای نیز ضروری است.

— تکلیف بانک مرکزی به ارائه فهرست کلیه حساب‌های محکوم‌علیه به دستور مرجع اجراکننده رأی (لایحه اجرای محکومیت‌های مالی):

— تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی (لایحه اجرای محکومیت‌های مالی):
— تأسیس سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار (لایحه آیین دادرسی تجاری).

علاوه بر این اجباری شدن استفاده از خدمات دادرسی الکترونیکی نیز می‌تواند در کاهش مراحل در مقطع اجرای احکام مفید واقع شود. بنابراین پیش‌بینی‌های لازم در این خصوص باید در قانون دادرسی الکترونیکی - که پیشنهاد تصویب آن ارائه شد - لحاظ شود و مفاد این قانون بر مقطع اجرای احکام نیز تسری پیدا کند.

۱. نظر موافقان درخواست کتبی بر اجرای حکم این است که محکوم‌له ممکن است نخواهد حکم اجرا کند؛ بنابراین نباید هزینه‌های اجرا را بر محکوم‌علیه تحمیل کنیم، بدون اینکه محکوم‌له بخواهد حکم اجرا شود.

۵-۱-۶. تسریع در تصویب لایحه اجرای محکومیت‌های مالی

با توجه به نقاط قوت «لایحه اجرای محکومیت‌های مالی» درخصوص ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی، تکلیف بانک مرکزی به ارائه فهرست کلیه حساب‌های محکوم‌علیه به دستور مرجع اجراکننده رأی و تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی، پیشنهاد می‌شود ضمن حفظ این ویژگی‌های ممتاز قانون که بر بهبود نماگر اجرای قراردادها از طریق تسهیل شرایط اجرای حکم تأثیر می‌گذارد، متن آن با سرعت بیشتری به تصویب برسد. البته به نظر می‌رسد برای منقح شدن قوانین و مقررات راجع به دادرسی الکترونیکی ذکر این مواد در قانون دادرسی الکترونیکی مفید باشد.

۶-۱-۶. تهیه لایحه پلیس قضایی با در نظر گرفتن تأثیر آن بر نماگر اجرای قراردادها

لایحه تشکیل پلیس قضایی از سوی قوه قضائیه به دولت ارجاع شده اما هنوز این لایحه از هیئت دولت به مجلس فرستاده نشده است. طی رایزنی‌هایی که از سوی مجلس شورای اسلامی با هیئت دولت صورت گرفته مجلس درخواست ارسال هر چه سریع‌تر این لایحه برای بررسی و کارشناسی را مطرح کرده است.^۱ پلیس قضایی وظیفه رسیدگی به امور قضایی به بهترین شیوه در ابلاغ و اجرای احکام دادگاه‌ها را بر عهده دارد. مقررات این قانون با توجه به ارتباطی نزدیک با ابلاغ و اجرای آرا از عوامل مؤثر بر نماگر اجرای قراردادها خواهد بود. به همین دلیل توصیه می‌شود در تدوین این قانون به مقررات دادرسی الکترونیکی و همچنین موضوع کاهش تشریفات دادرسی توجه ویژه شود. البته پیش از این و در سال ۱۳۸۴، سابقه تقدیم لایحه پلیس قضایی به مجلس شورای اسلامی وجود دارد؛ اما این لایحه از دستور کار خارج شده است. در بند «الف» ماده (۲۱۱) قانون برنامه پنج ساله توسعه جمهوری اسلامی ایران مصوب جلسه علنی مورخ ۱۳۸۹/۱۰/۱۵، بار دیگر قوه قضائیه مکلف شد که تا پایان سال اول برنامه برای ایجاد پلیس قضایی لایحه‌ای را تهیه کند.

۷-۱-۶. اصلاح ماده (۹) قانون حمایت از خانواده (مصوب ۱۳۹۱/۱۲/۱)

هر چند قانون حمایت خانواده ارتباطی به نماگر اجرای قراردادها ندارد، اما این قانون تازه تصویب حاوی آخرین اراده قانونگذار در رابطه با دادرسی الکترونیک است. ماده (۹) قانون حمایت خانواده مقرر کرده است: «تشریفات و نحوه ابلاغ در دادگاه خانواده تابع مقررات قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب در امور مدنی است، لکن چنانچه طرفین دعوی طرق دیگری از قبیل پست، نمابر، پیام تلفنی و پست الکترونیک را برای این منظور به دادگاه اعلام کنند، دادگاه می‌تواند

1. <http://rc.majlis.ir/fa/news/show/855594>

ابلاغ را به آن طریق انجام دهد. در هر صورت، احراز صحت ابلاغ با دادگاه است». در این ماده، ابلاغ اینترنتی مشروط به موافقت طرفین قرارداد شده است، درحالی که بهتر است مطابق مواد (۶) و (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، دادرسی الکترونیکی بدون قید و شرط پذیرفته شود. البته در صورت تصویب قانون دادرسی الکترونیکی حذف این ماده پیشنهاد می‌شود. این پیشنهاد درخصوص تبصره ماده (۱۸) و ماده (۶۲) قانون تشکیلات و آیین دادرسی دیوان عدالت اداری نیز قابل اجرا خواهد بود.

۸-۱-۶. اجباری شدن استفاده از مقررات دادرسی الکترونیکی برای وکلا و کارشناسان و

شهروندان

پیشنهاد می‌شود در مرحله اول اجرای مقررات دادرسی الکترونیکی در تمامی مراحل تشکیل پرونده و ثبت آن، دادرسی و اجرای حکم با کمک کانون‌های وکلای دادگستری، برای وکلای دادگستری اجباری شود. در مورد کارشناسان نیز امور مربوط به ابلاغ یا ارائه نظریه کارشناسی صرفاً از طریق دادرسی الکترونیکی انجام شود. بدین منظور نقش کانون‌ها و نهادهای مربوط درخصوص ایجاد پست الکترونیکی سازمانی مخصوص وکلا و کارشناسان و همکاری با درگاه خدمات الکترونیک قضایی برجسته خواهد بود. همزمان استفاده از مقررات دادرسی الکترونیکی برای اشخاص حقوقی نیز الزامی شود. در مرحله بعد اجرای مقررات دادرسی الکترونیکی برای شهروندان با ارائه آموزش‌های لازم و تهیه پیش‌نیازها اجباری شود. این راهکار از مواردی است که باید در قالب قانون آیین دادرسی الکترونیکی گنجانده شود.

۹-۱-۶. خارج کردن امور غیرترافعی از وظایف دادگاه‌ها

امور مربوط به ثبت شرکت‌ها و امور حسبی ازجمله اموری هستند که جنبه غیرترافعی دارند. در کشور ما امور مربوط به ثبت شرکت‌ها از وظایف دادگاه‌ها خارج است، اما امور حسبی گاه در دادگاه‌ها طرح و رسیدگی می‌شود؛ درحالی که مواردی که جنبه غیرترافعی دارد می‌تواند در خارج از دادگاه و در قالب مراجع تخصصی حل و فصل شود. بنابراین اصلاح قانون امور حسبی با رویکرد خروج امور غیرترافعی از صلاحیت دادگاه‌ها و ارجاع آن به مراجع غیرتخصصی پیشنهاد می‌شود. البته اغلب موارد مربوط به امور حسبی، ازجمله تحریر و مهر و موم و رفع آن، درحال حاضر از صلاحیت دادگاه خارج شده و در صلاحیت شورای حل اختلاف قرار گرفته است.

۱۰-۱-۶. افزایش حد نصاب مالی شوراهاى حل اختلاف

اصلاح ساختار قوه قضائیه با هدف تأسیس دادگاه‌های مربوط به دعاوی کوچک یکی از راهکارهایی است که در کشورهای مختلف برای بهبود نماگر اجرای قراردادهای مورد استفاده قرار

می‌گیرد. شوراهای حل اختلاف در کشور ما چنین وظیفه‌ای دارند. با توجه به تورم سال‌های اخیر، افزایش حد نصاب مالی شوراهای حل اختلاف می‌تواند در کاهش بار دادگاه‌ها مؤثر باشد. البته با توجه به اینکه عملکرد شورا با چالش‌هایی روبرو است - از جمله اینکه برخی اعضای شورای حل اختلاف در کشور فاقد تخصص و صلاحیت لازم هستند - باید تأکید کرد که پیش از افزایش حد نصاب مالی شوراهای حل اختلاف، پیش‌بینی تدابیر لازم برای ارتقای کیفیت رسیدگی‌ها و اتقان آرای صادره از شوراهای حل اختلاف، امری ضروری است.

۱۱-۱-۶. برون‌سپاری و خصوصی‌سازی برخی خدمات قضایی

تشکیل دفاتر الکترونیک قضایی می‌تواند نقش مهمی در برون‌سپاری و خصوصی‌سازی خدمات قضایی داشته باشد. گسترش این دفاتر و نیز استفاده از توانمندی‌های بخش خصوصی در حوزه‌های دیگر مانند اجرای آرا می‌تواند مورد توجه قرار گیرد. البته در حال حاضر این امور به دلیل تخصصی بودن و ارتباط با حقوق مردم امری حاکمیتی قلمداد می‌شود. بنابراین موضوع مشارکت بخش خصوصی در خدمات قضایی، نیازمند مجوز قانونی و مشروط به تضمین حقوق مردم است.

۱۲-۱-۶. کاهش ارجاع اختلافات قراردادی به دادگاه

نماگر اجرای قراردادهای فرآیند رسیدگی به یک اختلاف از زمان ایجاد تا زمانی که با حکم دادگاه و اجرای آن حل شود را مورد ارزیابی قرار می‌دهد. بنابراین عمدتاً با قواعد شکلی و آیین دادرسی ارتباط می‌یابد. اما مقررات ماهوی مربوط به قرارداد نیز تأثیر غیرقابل انکاری بر اختلافات قراردادی دارد. به‌عنوان مثال اتخاذ روش‌هایی برای تضمین قراردادهای چون پیش‌بینی وجه التزام‌های قراردادی و یا سازوکارهای جبران خسارت‌های نقض قرارداد به نحو ماهوی، برای کاهش اختلافات قراردادی ضروری به نظر می‌رسد. برای این منظور باید موادی به قانون مدنی یا قانون آیین دادرسی مدنی ملحق شود. پیش‌بینی چنین مقرراتی با ایجاد امکان حل و فصل اختلافات بدون مراجعه به دادگاه در عمل مانع از ورود اختلاف به جریان حل و فصل از طریق دادگاه می‌شود و چنین روشی با به حداقل رساندن هزینه‌ها، مراحل و زمان رسیدگی به یک اختلاف، در عمل بیش از هر چیز به بهبود محیط کسب‌وکار ما یاری خواهد رساند.

۲-۶. راهکارهای مقرراتی

راهکار مقرراتی برای بهبود نماگر اجرای قراردادهای شامل مواردی است که نیازمند اصلاح، تغییر یا ابلاغ یک آیین‌نامه، بخشنامه یا دستورالعمل در دستگاه ذیربط است.

۱-۲-۶. اصلاح آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی

با توجه به اینکه تشریفات دادرسی در قوانین آیین دادرسی مدنی و آیین دادرسی تجاری پیش‌بینی شده‌اند و آیین‌نامه‌ها و بخشنامه‌ها نمی‌توانند مخالف قانون باشند، بنابراین تبدیل آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی به قانون در قالب «قانون آیین دادرسی الکترونیکی» ضرورت دارد. البته پیش از آن برخی اصلاحات در متن این آیین‌نامه ضروری به نظر می‌رسد. پیشنهاد می‌شود:

نخست ماده (۴) این آیین‌نامه اصلاح شود. ماده مذکور مقرر می‌کند: «در روش اقدام از طریق درگاه، خواهان یا شاکی، دادخواست یا درخواست یا شکایت خود را به همراه مستندات مربوطه، به صورت سند الکترونیکی تبدیل نموده و پس از محاسبه هزینه دادرسی توسط سامانه و پرداخت الکترونیک آن، کد رهگیری را اخذ و با همراه داشتن اصل مستندات، به دفتر خدمات قضایی مراجعه می‌نماید. دفتر خدمات قضایی پس از تأیید مطابقت اسناد الکترونیکی تهیه شده با اوراق ابرازی ازسوی متقاضی، آن را از طریق سامانه خدمات قضایی به مرجع ذیربط ارسال می‌نماید». وکلای دادگستری مطابقت رونوشت و روگرفت اسناد موکل خود با اصل را گواهی می‌کنند. بنابراین در فرض شروع دعاوی توسط وکلای دادگستری، نیازی به مراجعه به دفاتر خدمات الکترونیک قضایی وجود ندارد. این ماده با توجه به این موضوع باید تنها شامل فرض اقامه دعوا توسط شهروندان باشد.

دوم ماده (۷) مقرر کرده است: «ابلاغ دادخواست و ضمائ آن به خواننده و احضار مشتکی‌عنه و ابلاغ هرگونه قرار و دستور قضایی به مخاطبان ذیربط، به صورت الکترونیکی انجام می‌پذیرد. تبصره «۱» - در صورت عدم دسترسی به نشانی الکترونیکی و شماره تلفن همراه، ابلاغ و احضار به صورت فیزیکی انجام خواهد شد. مرجع قضایی مکلف است خواننده یا مشتکی‌عنه را کتباً به استفاده از سامانه خدمات قضایی دلالت نماید.

تبصره «۲» - در صورتی که خواننده یا مشتکی‌عنه یا مخاطب در بازداشتگاه یا زندان باشد اوراق به آدرس الکترونیکی یا ارتباطی اداره زندان یا بازداشتگاه ارسال می‌شود تا به وسیله اداره زندان کتباً به نامبرده ابلاغ گردد».

اشاره به ابلاغ آرای قضایی در این ماده می‌تواند رافع ابهام باشد. همچنین تکرار عبارت «تا آخرین مرحله رسیدگی» که در ماده (۶) استفاده شده است در این ماده مفید خواهد بود.

سوم ماده (۸) آیین‌نامه مذکور حذف شود. ماده (۸) مقرر می‌کند: «پس از ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی به خواننده یا مشتکی‌عنه، در صورتی که وی از طریق ورود به پایگاه مربوط و پس از احراز هویت از طریق امضای دیجیتال در جریان ابلاغ قرار گیرد، ابلاغ به وی واقعی می‌باشد و در غیر این صورت، ابلاغ قانونی خواهد بود». این ماده در عمل به خواننده یا مشتکی‌عنه امکان می‌دهد

که در مواردی که به مصلحت می‌بیند، با عدم مراجعه به پایگاه مربوط، مقدمات صدور رأی غیابی و طولانی کردن دادرسی را فراهم کند. پیشنهاد می‌شود به جای اختیار برای خواننده یا مشتکی‌عنه، الزام برای ورود به سامانه مزبور ایجاد شود. برای جلوگیری از سوءاستفاده خواهان از این مقررات و ارائه آدرس الکترونیکی و شماره تلفن اشتباه به منظور ایجاد مانع در مسیر ابلاغ صحیح به خواننده، می‌توان ضمن تأمین حقوق خواننده از طریق واخواهی و... در فرض اثبات این امر، برای خواهان نیز مجازات کیفری در نظر گرفت.

۲-۲-۶. اصلاح آیین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق‌المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری با هدف بهبود مؤلفه هزینه در نماگر اجرای قراردادها

هزینه به‌عنوان مؤلفه‌ای از نماگر اجرای قراردادها در گزارش کسب‌وکار بانک جهانی به‌عنوان درصدی از خواسته ثبت می‌شود. آنچه به‌طور غیرقانونی، از جمله به شکل رشوه یا «زیرمیزی» پرداخت می‌شود، جزء هزینه دادرسی محاسبه نمی‌شود. در بررسی هزینه به‌عنوان یکی از مؤلفه‌های سهولت اجرای قراردادها، سه نوع از هزینه‌ها بررسی می‌شود: هزینه‌های دادرسی، هزینه‌های اجرای رأی و میانگین هزینه‌هایی که به وکیل پرداخت می‌شود.

نخست: هزینه‌های دادرسی: این هزینه‌ها شامل همه هزینه‌های دادرسی و هزینه‌های کارشناسی می‌شود که خواهان باید بپردازد.

دوم: هزینه‌های اجرای حکم: این هزینه‌ها شامل همه مخارجی می‌شود که خواهان (فروشنده) باید بپردازد تا رأی اجرا شود.

سوم: میانگین هزینه‌های وکیل: شامل آن دسته از هزینه‌هایی می‌شود که خواهان (فروشنده) باید بپردازد تا یک وکیل محلی در یک پرونده معمولی از موکل خود دفاع کند.

این روش محاسبه مؤلفه هزینه در مقاله‌ای که توسط یانکوف^۱ و همکاران در سال ۲۰۰۳ پیشنهاد شده بود به وجود آمده است و توسط بانک جهانی با تغییرات اندکی پذیرفته شده است.^۲

از میان هزینه‌های فوق، هزینه استخدام وکیل توسط خواهان سهم بیشتری در شاخص هزینه‌ها دارد. اما باید توجه داشت که در حال حاضر استفاده از خدمات وکلا در نظام قضایی ایران اجباری نیست، بنابراین ممکن است خواهان این هزینه را متقبل نشود. از سوی دیگر دعوی مفروض

۱. سیمون یانکوف (Simeon Djankov) اقتصاددان بلغارستانی است که در پروژه اجرای قرارداد بانک جهانی با این نهاد بین‌المللی همکاری داشته است.

۲. برای مطالعه بیشتر می‌توانید به مقاله «Courts: The Lex Mundi Project» که در ماه مارس سال ۲۰۰۲ توسط Simeon Djankov, Rafael La Porta, Florencio Lopez-de-Silanes, and Andrei Shleifer منتشر شده است مراجعه کنید. این گروه، مقالات متعدد دیگری نیز در این حوزه منتشر کرده‌اند.

در دادگاه‌های تهران ارائه می‌شود و با توجه به فراوانی زیاد وکلا در شهر تهران و رقابتی بودن این حوزه، شهروندان از حق انتخاب کافی برخوردارند. علاوه بر این دعوای مفروض دعوایی ساده و بدون پیچیدگی است. در مجموع می‌توان گفت که هزینه‌های متعارف خواهان در استفاده از خدمات وکلا در حد تعرفه مصوب است و نه لزوماً ۱۰ درصدی که در جامعه رواج دارد. پیشنهاد مقرراتی در این حوزه، نزدیک کردن تعرفه حق‌الوکاله مذکور در «آیین‌نامه تعرفه حق‌الوکاله، حق‌المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری» با عرف جامعه است. بدین ترتیب که با افزایش میزان تعرفه حق‌الوکاله مصوب در آیین‌نامه مذکور و نزدیک کردن به سطح متعارف در جامعه و البته کمتر از آن، طرفین قرارداد وکالت به رعایت آن تشویق شوند تا بدین ترتیب سهم هزینه‌های استفاده از خدمات وکلا در هزینه‌های اجرای قرارداد کاسته شود. هدف از اصلاحات مذکور، نزدیک کردن مقررات تعرفه حق‌الوکاله وکلا به عرف جامعه است تا از این طریق رعایت داوطلبانه مقررات آیین‌نامه فوق‌الذکر نیابد و تعرفه جدید به‌عنوان عرف جدید در جامعه پذیرفته شود و نه مکلف کردن وکلا به پذیرش حق‌الوکاله کمتر از حد متعارف. علاوه بر این باید توجه داشت که هزینه‌های دادرسی الکترونیک که از سوی دفاتر خدمات قضایی الکترونیک ارائه می‌شود، بر هزینه‌های دادرسی و اجرای حکم تأثیر فزاینده می‌گذارد و باعث افزایش این هزینه‌ها می‌شود هرچند این تأثیر در حال حاضر اندک و محدود است.

۳-۶. راهکارهای اجرایی

راهکار اجرایی برای بهبود نماگر اجرای قراردادها شامل مواردی است که فارغ از ضرورت تغییر یا اصلاح قوانین مقررات به کیفیت اجرای قوانین و مقررات در یک دستگاه یا مجموعه‌ای از دستگاه‌ها مرتبط است. به‌عنوان مثال، تفسیر مجری از قوانین و مقررات، روش‌های خاص مجری در اجرای قوانین و مقررات، ایجاد سامانه‌های الکترونیکی، ایجاد پنجره واحد و افزایش سطح تعاملات با سایر دستگاه‌ها.

۱-۳-۶. استفاده از ظرفیت‌های «درگاه خدمات قضایی»

درگاه خدمات قضایی مدخلی برای شروع و پیگیری امور قضایی در فضای مجازی است که توسط مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه ایجاد شده است. این درگاه در آدرس (www.adliran.ir) ایجاد شده است و زیرساخت‌های لازم برای ثبت دادخواست و شکوائیه، پرداخت هزینه‌های آن و پیگیری این دعوای وجود دارد. با وجود این، شروع یک دعوا در حال حاضر از طریق این درگاه امکانپذیر نیست. خدمات این درگاه بیشتر ناظر به مرحله بعد از شروع دعوا و برای اطلاع از جریان پرونده است. راه‌اندازی کامل این درگاه در مرحله اول برای وکلای

دادگستری و در مرحله دوم برای عموم شهروندان می‌تواند در کاهش زمان، هزینه و مراحل اجرای قرارداد بسیار مؤثر و مفید باشد. مقررات مربوط به فعالیت این درگاه در آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی پیش‌بینی شده است. ماده (۴) آیین‌نامه مذکور مقرر می‌کند: «در روش اقدام از طریق درگاه، خواهان یا شاکی دادخواست یا درخواست یا شکایت خود را به همراه مستندات مربوطه، به صورت سند الکترونیکی تبدیل نموده و پس از محاسبه هزینه دادرسی توسط سامانه و پرداخت الکترونیک آن، کد رهگیری را اخذ و با همراه داشتن اصل مستندات، به دفتر خدمات قضایی مراجعه می‌نماید. دفتر خدمات قضایی پس از تأیید مطابقت اسناد الکترونیکی تهیه شده با اوراق ابرازی از سوی متقاضی، آن را از طریق سامانه خدمات قضایی به مرجع ذیربط ارسال می‌نماید».

۲-۳-۶. ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی

در مواد (۶) و (۷) آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، ابلاغ الکترونیکی به‌عنوان یکی از شیوه‌های ابلاغ پذیرفته شده است. اگرچه در قانون آیین دادرسی مدنی که قواعد ابلاغ را در خود جای داده ابلاغ الکترونیکی پذیرفته نشده، اما اجرای آیین‌نامه مذکور می‌تواند تا تصویب قانون دادرسی الکترونیکی، به توسعه فرهنگ ابلاغ الکترونیکی در جامعه و آشنایی مردم با این شیوه از ابلاغ کمک کند. علاوه بر این، مقررات ابلاغ از حقوق مخاطب ابلاغ است و تا زمانی که به آن اعتراض نکند دادگاه متعرض آن نخواهد شد. بنابراین ابلاغ الکترونیکی مستند به آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی مفید و مؤثر خواهد بود.

۳-۳-۶. راه‌اندازی نظام‌های اطلاعاتی مربوط به گردش پرونده‌ها و آمارهای قضایی

انتشار آمارهای قضایی و خارج کردن آن از حالت محرمانگی از طریق ایجاد نظام‌های اطلاعاتی می‌تواند امکان تحلیل این آمارها را پژوهشگران برای ارائه راهکارهایی برای اصلاح آن فراهم کند. راه‌اندازی مرکز ملی داده‌های قوه قضائیه که از تکالیف مقرر در برنامه پنجم توسعه است در این خصوص می‌تواند مفید و مؤثر باشد. توضیح این نکته مفید به نظر می‌رسد که گزارش‌های ماهیانه‌ای با عنوان «گزارش عملکرد واحدهای قضایی» توسط مرکز آمار و فناوری اطلاعات قوه قضائیه منتشر می‌شود. گزارش‌های مذکور راجع به ارزیابی عملکرد واحدهای قضایی در دو بخش کمی و کیفی، حاوی اطلاعات مفیدی درخصوص کارکرد واحدهای قضایی کل کشور است. با وجود این، متأسفانه گزارش‌های مذکور، مهور به مهر محرمانه هستند و طبعاً دسترسی به آنها محدود به مدیران قوه قضائیه است. چنانکه گفته شد، به نظر می‌رسد انتشار عمومی این گزارش‌ها و فراهم کردن قابلیت دسترسی همگان (به‌ویژه دانشجویان و پژوهشگران) به گزارش‌های مذکور، می‌تواند برکات و منافع بسیاری در جهت بهبود کارکرد قوه قضائیه و هم در راستای ارتقای حقوق شهروندی به همراه داشته باشد.

۴-۳-۶. اجرای مفاد قانون برنامه پنجم توسعه در رابطه با توسعه دادرسی الکترونیکی

تکالیف مذکور به شرح زیر هستند:

- اجرا و تکمیل سامانه مدیریت امنیت اطلاعات (بند «ح» ماده (۲۱۱))؛
- عرضه خدمات حقوقی الکترونیک به مردم (بند «ح» ماده (۲۱۱))؛
- استفاده از فناوری اطلاعات در برقراری ارتباط بین مراجع قضایی و سایر نهادهای تابعه یا مرتبط از قبیل سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، سازمان زندان‌ها، سازمان پزشکی قانونی (بند «ح» ماده (۲۱۱))؛
- رقومی نمودن اقلام اطلاعاتی سند و اجرایی نمودن ثبت نوین با استفاده از فناوری اطلاعات توسط سازمان ثبت (بند «ح» ماده (۲۱۱))؛
- انتشار آنلاین آرای صادره از سوی محاکم با حفظ حریم خصوصی اشخاص (جزء «۴» بند «ج» ماده (۲۱۱))؛
- تهیه شناسنامه هویت ژنتیکی افراد (جزء «۱» بند «ز» ماده (۲۱۱))؛
- تهیه نقشه کاداستر (تبصره بند «ح» ماده (۲۱۱)).

۵-۳-۶. آموزش و تربیت قضات متخصص

با توجه به اینکه تشکیل دادگاه‌های تجاری در لایحه دادرسی تجاری پیش‌بینی شده است، هم‌زمان با طی تشریفات تصویب لایحه دادرسی تجاری، باید برای رفع مشکل فقدان قضات دارای تخصص در این زمینه با آموزش و تربیت قضات متخصص از هم‌اکنون چاره‌اندیشی شود. در ماده (۶۵۸) لایحه آیین دادرسی کیفری به این موضوع توجه شده است.

۶-۳-۶. تأمین امکانات بودجه‌ای و اداری و فراهم آوردن پیش‌نیازها

متأسفانه فقدان امکانات بودجه‌ای و اداری یکی از موانع ایجاد و پیگیری اصلاحات لازم برای بهبود نماگر اجرای قراردادهای در کشور ما و جذب قاضی در شرایط کنونی محسوب می‌شود. بنابراین پیشنهادهایی که برای بهبود نماگر اجرای قراردادهای ارائه می‌شود، بدون توجه به موانع اجرایی، در عمل مشکلی را از نظام قضایی ما حل نخواهد کرد. لذا به نظر می‌رسد اصلاحات فوق که بهبود نماگر اجرای قراردادهای محیط کسب‌وکار را به دنبال خواهد داشت، بدون تأمین امکانات بودجه‌ای و اداری اثر معکوس خواهد داشت. اهمیت تأمین پیش‌نیازها و امکانات چنان است که باید این بند را مهمترین بند در میان راهکارهای قانونی، مقرراتی و اجرایی دانست.

نتیجه‌گیری و جمع‌بندی

در گزارش «انجام کسب‌وکار» در سال ۲۰۱۳ با بررسی مقررات دادرسی و نظرسنجی از وکلا، قضات و فعالان اقتصادی، تعداد مراحل اجرای قراردادهای (تعریف شده)، از طریق مراجعه به دادگاه در کشور ایران در سال ۲۰۱۳، ۳۹ مرحله و در سال ۲۰۱۴، ۴۰ مرحله اعلام شده است، اما با بررسی قوانین، مقررات و رویه‌های موجود در نظام قضایی کشور و با در نظر گرفتن فروض پرونده تعریف شده، معلوم شد که اصلاحات گسترده‌ای در جدول مراحل اجرای قراردادهای در ایران لازم است و با حذف، جابجایی و اضافه کردن برخی مراحل مشخص شد که تعداد واقعی مراحل اجرای قراردادهای در حال حاضر (زمستان ۱۳۹۲) ۲۸ مرحله می‌باشد. این موضوع به‌تنهایی می‌تواند بر کاهش زمان و هزینه اجرای قراردادهای مؤثر باشد و رتبه ایران در نماگر اجرای قراردادهای را به جایگاه ۱۸ در میان ۱۸۹ کشور جهان و جایگاه اول منطقه سند چشم‌انداز ارتقا دهد؛ با این وجود نمی‌توان چندان به نتیجه حاصل از راستی‌آزمایی مراحل اجرای قراردادهای در کشور دلگرم بود؛ چراکه صرف‌نظر از اینکه اطمینانی وجود ندارد بانک جهانی نتایج این راستی‌آزمایی را در گزارش‌های بعدی خود اعمال کند، هر سال کشورها برای ارتقای جایگاه خود در نماگر اجرای قراردادهای اصلاحات تازه و کارآمدتری در قوانین، مقررات و رویه‌های خود اعمال می‌کنند. به همین دلیل اکتفا به وضعیت نسبتاً خوب موجود شایسته نیست، چه اینکه به یاد آوریم، اصل نماگر اجرای قراردادهای به‌صورتی تعریف شده است که خود به خود وضعیت دادگاه‌ها و دادرسی در ایران را خوب و مطلوب‌تر از شرایط آرمانی جلوه می‌دهد و با توجه به مطالعات میدانی موجود، واقعیت‌های دادرسی و حاکمیت قانون در محیط کسب‌وکار ایران به وضعیت مطلوب نزدیک نیست. بنابراین باید برای اصلاح و کارآمدتر کردن نماگر اجرای قراردادهای اصلاحاتی را در قوانین، مقررات و رویه‌های موجود آغاز کرد. این اصلاحات عمدتاً باید با رویکرد حذف تشریفات غیرضرور، توسعه دادرسی الکترونیکی و ایجاد محاکم اختصاصی تجاری باشد که بخش عمده‌ای از آنها به کارکرد قوه قضائیه مربوط می‌شود. بدین ترتیب می‌توان امیدوار بود که جایگاه جمهوری اسلامی ایران در نماگر اجرای قراردادهای بیش از پیش بهبود یابد و به جایگاه شایسته خود در میان کشورهای عضو سند چشم‌انداز در افق ۱۴۰۴ برسد.

همچنین چنان‌که در متن گزارش توضیح داده شد، در فاصله زمانی خردادماه ۱۳۹۱ تا خردادماه ۱۳۹۲ اقداماتی به‌ویژه برای توسعه دادرسی الکترونیکی در کشور انجام شده است که اگر به‌درستی و با دقت به تهیه‌کنندگان گزارش کسب‌وکار بانک جهانی منعکس شود، اثر خود را در گزارش‌های بعدی انجام کسب‌وکار نشان خواهد داد. اما باید توجه داشت این اصلاحات تا زمانی که

محدود به مواد قانونی باشد و در عمل به اجرا در نیاید، در گزارش‌های بانک جهانی چندان مؤثر نخواهد شد. علاوه بر این، نظام قضایی کشور باید به دنبال راهکارهای بهبود نماگر اجرای قراردادهای در آینده باشد.

راهکارهای بهبود نماگر اجرای قراردادهای را می‌توان به صورت کلی به دو دسته تقسیم کرد: **دسته اول مربوط به توسعه دادرسی الکترونیکی است** که در این خصوص پیشنهاد تدوین و تصویب قانون آیین دادرسی الکترونیکی ارائه می‌شود. این قانون باید با تجمیع، اصلاح و تکمیل مواد پراکنده موجود در خصوص دادرسی الکترونیکی در قوانین، مقررات، طرح‌ها و لوایح تصویب شود که در متن گزارش به آنها اشاره شده است. **دسته دوم مربوط به ساده‌سازی تشریفات دادرسی و تشکیل دادگاه‌های اختصاصی است** که نیازمند اصلاح قوانین موجود و توجه به این رویکرد در تدوین لوایح قضایی است. بنابراین تصویب قانون جداگانه در این بخش ضرورتی ندارد. به عنوان مهمترین اقدام در این خصوص می‌توان به تسریع در تصویب لایحه دادرسی تجاری اشاره کرد. راهکارهای فوق را می‌توان به سه دوره کوتاه‌مدت، میان‌مدت و بلندمدت تقسیم کرد که در جدول انتهایی گزارش قید شده‌اند.

هرچند نماگر اجرای قراردادهای سه شاخص مراحل، زمان و هزینه‌ها را در برمی‌گیرد، اما راهکارهای ارائه شده بیشتر ناظر به کاهش مراحل رسیدگی به پرونده مفروض است. مراحل اجرای قراردادهای از طریق دادگاه به نحو مستقیم بر هزینه‌ها و زمان تأثیر می‌گذارد؛ بنابراین کاهش مراحل باعث کاهش زمان رسیدگی و کاهش هزینه‌های دادرسی خواهد شد. از سوی دیگر در جریان تدوین این گزارش، به دلیل عدم دسترسی به اطلاعات دقیق و قابل اتکا در خصوص زمان اجرای قرارداد، امکان راستی‌آزمایی این شاخص فراهم نبود. شایسته است اطلاعات لازم از سوی قوه قضائیه منتشر شود تا امکان راستی‌آزمایی این شاخص با هدف کارآمدی نظام قضایی کشورمان فراهم آید.

با توجه و تلاش گسترده کشورها به بهبود نماگر اجرای قراردادهای، انجام اقدامات فوق باید با در نظر گرفتن اهمیت زمان انجام گیرد. تأخیر در انجام اصلاحات وضعیت کشور ایران را در میان کشورهای حاضر در سند چشم‌انداز از نظر نماگر اجرای قراردادهای تنزل خواهد داد. در حال حاضر ایران در میان کشورهای حاضر در سند چشم‌انداز ۱۴۰۴ در این نماگر، جایگاه نهم را از آن خود کرده است. با راستی‌آزمایی و اصلاح مراحل اجرای قراردادهای جایگاه ایران بهبود خواهد یافت؛ اما در صورتی که اصلاحات زیربنایی در این خصوص با سرعت و جدیت پیگیری نشود ممکن است بار دیگر شاهد تنزل جایگاه کشورمان در نماگر اجرای قراردادهای و در میان کشورهای حاضر در سند چشم‌انداز خواهیم بود.

جدول ۱۳. خلاصه توصیه‌ها برای اصلاح قوانین، مقررات و رویه‌های اجرایی برای بهبود نماگر اجرای قرارداد در گزارش «انجام کسب‌وکار»

بلندمدت (دو سال تا ۵ سال)	میان‌مدت (۶ ماه تا دو سال)	کوتاه‌مدت (تا ۶ ماه)	
<p>۱. اصلاح بخش اخیر ماده (۲) قانون اجرای احکام مدنی و ساده‌سازی تشریفات اجرای احکام دادگاه‌ها در این قانون</p> <p>۲. افزایش حد نصاب مالی شوراهای حل اختلاف بعد از اصلاح ساختار این شوراهای</p> <p>۳. بازنگری در مقررات تجدید، تأخیر و توقف دادرسی در قانون آیین دادرسی مدنی در لایحه اصلاح آیین دادرسی مدنی از طریق تدوین طرح یا لایحه‌ای برای اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی</p> <p>۴. بازنگری در مقررات کارشناسی و کاهش تشریفات آن در لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری از طریق تهیه طرح یا لایحه‌ای برای اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی</p>	<p>۱. تسریع در بررسی لایحه آیین دادرسی تجاری</p> <p>۲. تقدیم لایحه پلیس قضایی به مجلس شورای اسلامی و بررسی آن با در نظر گرفتن تأثیر آن بر نماگر اجرای قراردادها</p>	<p>۱. تدوین طرح یا لایحه آیین دادرسی الکترونیکی به عنوان متنی که در قالب قانونی جامع با تجمیع، اصلاح و تکمیل مقررات موجود در قوانین، مقررات، طرح‌ها و لوایح موجود در رابطه با آیین دادرسی الکترونیکی به تصویب خواهد رسید.</p> <p>۲. اصلاح ماده (۹) قانون حمایت خانواده</p> <p>۳. افزایش حد نصاب مالی شوراهای حل اختلاف بعد از اصلاح ساختار این شوراهای</p> <p>۴. بازنگری در مقررات تجدید، تأخیر و توقف دادرسی در قانون آیین دادرسی مدنی در لایحه اصلاح آیین دادرسی مدنی از طریق تدوین طرح یا لایحه‌ای برای اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی</p> <p>۵. بازنگری در مقررات کارشناسی و کاهش تشریفات آن در لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی کیفری از طریق تهیه طرح یا لایحه‌ای برای اصلاح قانون آیین دادرسی مدنی</p>	<p>راهکارهای قانونی</p>
	<p>۱. اصلاح آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی</p> <p>۲. اصلاح آیین‌نامه تعرفه حق الوکاله، حق‌المشاوره و هزینه سفر وکلای دادگستری با هدف کاهش شاخص هزینه‌ها در نماگر اجرای قراردادها</p>		<p>راهکارهای مقرراتی</p>
<p>اجرای مقررات دادرسی الکترونیکی برای شهروندان در مراکز استان‌ها و شهرهایی که وزارت دادگستری تعیین می‌کند و اجرای سراسری مقررات دادرسی الکترونیکی</p>	<p>۱. اجرای مقررات دادرسی الکترونیکی برای وکلا و لازم‌الاتباع بودن این مقررات برای آنها</p> <p>۲. تأسیس سامانه دسترسی اجرای احکام دادگستری به اطلاعات اموال و وجوه تجار و توسعه دامنه شمول آن (لایحه دادرسی تجاری)</p> <p>۳. راه‌اندازی بانک اطلاعات سوابق</p>	<p>۱. استفاده از ظرفیت‌های «درگاه خدمات قضایی» برای شروع دعوا و تقدیم دادخواست و پیگیری آن</p> <p>۲. ابلاغ الکترونیکی اوراق قضایی</p> <p>۳. پیش‌بینی تمهیدات لازم برای آموزش و تربیت قضات</p>	<p>راهکارهای اجرایی</p>

بلندمدت (دو سال تا ۵ سال)	میانمدت (۶ ماه تا دو سال)	کوتاهمدت (تا ۶ ماه)
	<p>قضای محکومین قطعی</p> <p>۴. طرح دعوی، ارجاع پرونده، تشکیل جلسه دادرسی، استماع شهادت شهود، ابلاغ دادنامه و دیگر اوراق قضایی و اوراق مربوط به اجرائیه و نیابت قضایی از طریق سامانه‌های رایانه‌ای و مخابراتی</p> <p>۵. ایجاد پایگاه اطلاع‌رسانی الکترونیکی قوه قضائیه و انتشار آگهی در این پایگاه</p> <p>۶. تکلیف به ابلاغ از طریق وسایل ارتباط از راه دور در ابلاغ در خارج از کشور</p> <p>۷. تکلیف به قید نشانی الکترونیکی خواهان در دادخواست</p> <p>۸. مطالبه حق از طریق داده پیام</p> <p>۹. تشکیل دادگاه‌های تخصصی تجاری</p> <p>۱۰. ایجاد سامانه الکترونیکی شناسایی اموال اشخاص حقیقی و حقوقی</p> <p>۱۱. تشکیل سامانه الکترونیکی سابقه محکومان مالی</p> <p>۱۲. تأمین امکانات بودجه‌ای و اداری و فراهم آوردن پیش‌نیازها</p> <p>۱۳. راه‌اندازی نظام‌های اطلاعاتی مربوط به گردش پرونده‌ها و آمارهای قضایی</p> <p>۱۴. تهیه نقشه کاداستر</p> <p>۱۵. تهیه شناسنامه هویت ژنتیکی افراد</p> <p>۱۶. انتشار آنلاین آرای صادره از سوی محاکم با حفظ حریم خصوصی اشخاص</p> <p>۱۷. رقومی نمودن اقلام اطلاعاتی سند و اجرایی نمودن ثبت نوین با استفاده از فناوری اطلاعات توسط سازمان ثبت</p> <p>۱۸. استفاده از فناوری اطلاعات در برقراری ارتباط بین مراجع قضایی و سایر نهادهای تابعه یا مرتبط از قبیل سازمان ثبت اسناد و املاک کشور، سازمان زندان‌ها، سازمان پزشکی قانونی</p>	<p>متخصص در امور تجاری تا با تصویب لایحه تجارت تشکیل دادگاه‌های تجاری با سرعت دنبال شود و با کیفیت بالا به دعاوی رسیدگی کند</p>

منابع و مأخذ

۱. بانک جهانی، «وضعیت ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی، ۲۰۱۳»، ترجمه فرید قادری، مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)، شماره مسلسل ۱۲۹۴۸، اردیبهشت‌ماه ۱۳۹۲.
۲. عامری، فائزه، عملکرد «کشورهای موفق در بهبود رتبه نماگر اجرای قراردادهای در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی؛ مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی» (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار، شماره مسلسل ۱۳۲۳۵، مهرماه ۱۳۹۲).
۳. دسوتو، هراندو، راه دیگر، ترجمه جعفر خیرخواهان، تهران: نشر نی، ۱۳۸۹.
- The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Doing Business: Smarter Regulations for Small and Medium-Size Enterprises, 2013, available online at: <http://www.doingbusiness.org>.
- Doing Business in 2004: Understanding Regulation, Author: Doing Business, Published: September 2003, available at <http://www.doingbusiness.org/reports/global-reports/doing-business-2004>.
- The International Bank for Reconstruction and Development / The World Bank, Doing Business 2014, Economy Profile: Iran, Islamic Rep., Available at www.doingbusiness.org

قوانین و مقررات

۴. قانون اجرای احکام مدنی مصوب سال ۱۳۵۶.
۵. قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی) مصوب ۱۳۷۹.
۶. قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۰ - ۱۳۹۴).
۷. قانون آیین دادرسی مدنی ۱۳۱۸.
۸. آیین‌نامه ارائه خدمات الکترونیک قضایی، مصوب ۱۳۹۲/۳/۲۲.
۹. دستورالعمل نحوه استفاده دفاتر اسناد رسمی از سامانه ثبت الکترونیک اسناد (ثبت آنی)، شهریورماه ۱۳۹۲.

طرح‌ها و لوایح

۱۰. لایحه آیین دادرسی کیفری، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، سال دوم، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۴/۶، شماره چاپ ۵۷.
۱۱. لایحه اصلاح قانون آیین دادرسی دادگاه‌های عمومی و انقلاب (در امور مدنی)، مصوب - ۱۳۷۹، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، شماره ثبت در دفتر طرح‌ها و لوایح دبیرخانه اداره کل قوانین: ۳۳۵، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۲/۴/۲۵.
۱۲. لایحه نحوه اجرای محکومیت‌های مالی، دوره نهم مجلس شورای اسلامی، شماره ثبت ۹۵، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۱/۴/۱۰ و آخرین تغییرات آن.
۱۳. لایحه آیین دادرسی تجاری، دوره نهم، شماره ثبت ۵۴، تاریخ اعلام وصول ۱۳۹۱/۴/۶.
۱۴. طرح آیین دادرسی نیروهای مسلح و دادرسی الکترونیکی، سال اول، دوره نهم، شماره ۲۰۱، شماره ثبت ۳۷۵، تاریخ چاپ ۱۳۹۱/۱۰/۲۵.

وبسایته‌ها

15. www.adliran.ir
16. www.doingbusiness.org
17. <http://rc.majlis.ir>

مرکز پژوهش‌ها
مجلس شورای اسلامی

شماره مسلسل: ۱۳۴۸۱

شناسنامه گزارش

عنوان گزارش: راهکارهای بهبود رتبه ایران در گزارش «انجام کسب‌وکار» بانک جهانی
۱. نماگر اجرای قراردادها

نام دفتر: مطالعات اقتصادی (گروه مطالعات محیط کسب‌وکار)

تهیه و تدوین: امید عبدالهیان

مشاوران علمی: محمدرضا رفیعی، سیدجعفر کاظم‌پور، احمد مرکزالمیری، فرید قادری

ناظران علمی: سیدبهبزاد پورسید، سیدامیر سیاح، شراگیم شمس، مهدی عبدالملکی

مقتضای: کمیسیون حمایت از تولید ملی و نظارت بر اجرای سیاست‌های کلی اصل

چهل‌وچهارم (۴۴) قانون اساسی

ویراستار تخصصی: مریم احمدیان

ویراستار ادبی: —

واژه‌های کلیدی:

۱. انجام کسب‌وکار

۲. اجرای قراردادها

۳. بانک جهانی

۴. نظام قضایی

۵. دادرسی

۶. محیط کسب‌وکار

تاریخ انتشار: ۱۳۹۲/۱۱/۵